RURALIA

REVISTA DEL MÓN RURAL VALENCIÀ

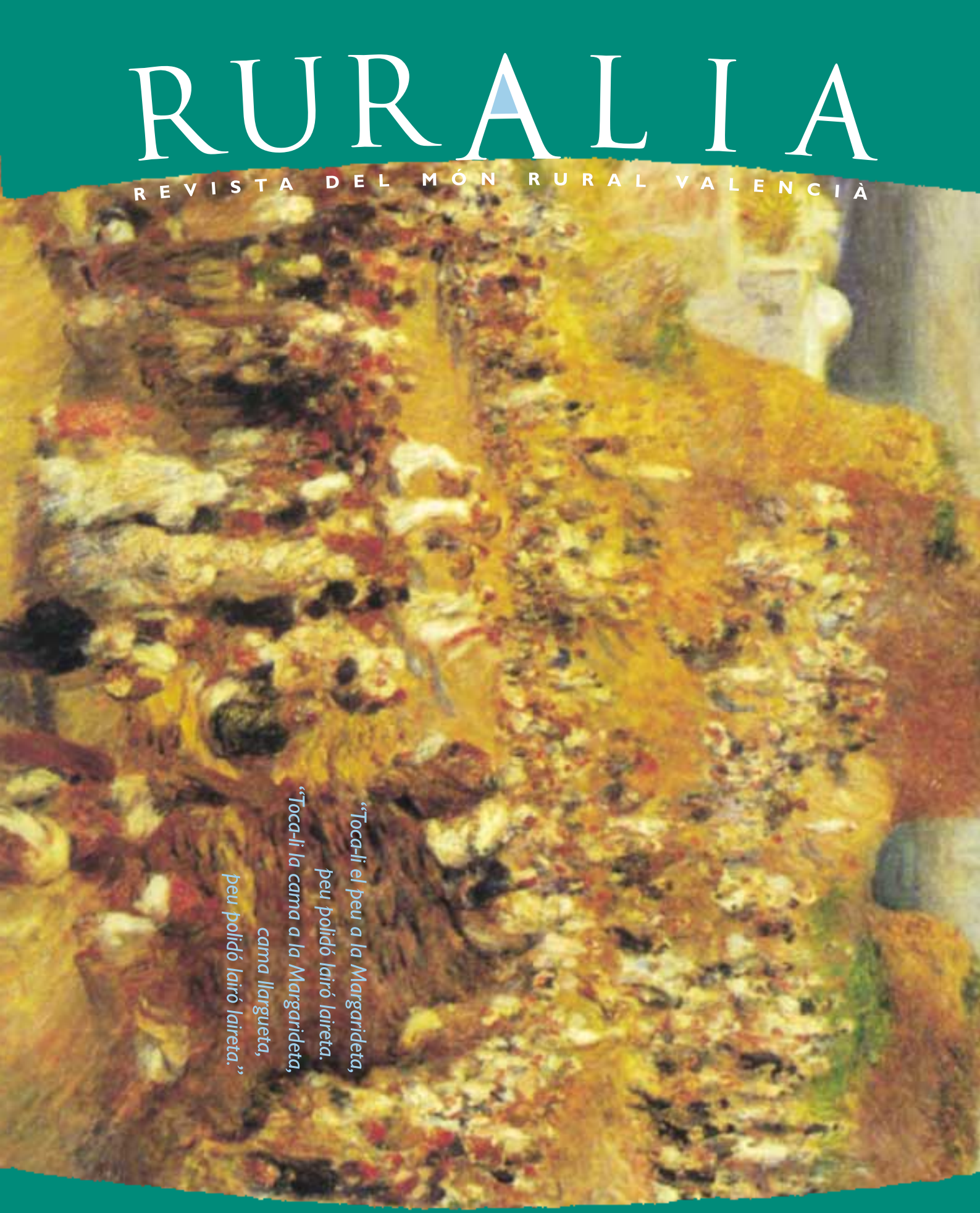

UNIÓN EUROPEA

8

en Verano de 2000

EDICIÓN:

C R I E
Carrefour Comunidad Valenciana
Centro Rural de Información Europea

C.R.I.E. (Centre Rural d'Informació Europea)
MAS DE NOGUERA
E-12440 Caudiel-Benafer (Castellón) España
Tel. y fax: (34) 964 13 12 60
E-mail: criecv@nexo.net
http:/criecv.fis.uji.es/crie

Edición electrónica:
http:/criecv.fis.uji.es/crie/revista

PORTADA:
Fragment de "La casbah".
A. Renoir, agost de 1881
La cita és del Cançoner Popular.

COORDINACIÓN: Marcelino Herrero Salvador.

COORDINACIÓN TÉCNICA: Pau Serrano Magdaleno.

CONSEJO DE REDACCIÓN:
Berta Chulvi Ferriols, Jorge Cruz Orozco, Javier Delgado Franco, Marcelino Herrero Salvador, Pablo Mestre Navarro, Carles Rodrigo Alfonso y Pau Serrano Magdaleno.

CONSEJO ASESOR:
Eladio Arnalte Alegre (Universidad Politécnica de Valencia), Cesáreo Casino Esteban (Plataforma Rural del País Valencià), Juan Corchado Badía (Alto Palancia), Javier Esparcia Pérez (Universitat de València), Diego López Olivares (Universitat Jaume I), Mª José Payá Valdés (Proyecto LEADER II de la Comunidad Valenciana), Antonio Pérez Verbena (Conselleria d'Agricultura), Joan Ramón Peris (Unió de Llauradors i Ramaders), José Sales (Unió Provincial de Cooperatives del Camp de Castelló), José Tomás Varea Varea (La Serranía) y Fernando Vera Rebollo (Universitat d'Alacant).

COLABORADORES:
Carmen Arnanz, Albert Artero, Manolo Conca, Javier Esparcia, Tesa Giner, Angel Gómez, Alberto Herrero, Julio Herrero, Mª José Lázaro, Mª Paz López, Rafael Martínez, Miguel Angel Noguera, Mª José Payá, Jaume Portet, Maria Carme Queralt, Joan Josep Sala, Pep Serra; ADIRA, UDERVAL, Grupo de Verche, Federació de Pilota Valenciana, Federació de Jocs i Esports Tradicionals, Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyameral.

DISEÑO Y MAQUETACIÓN:
pablo mestre & asociados, S.C.V. Tel: 963 922 136

ADMINISTRACIÓN:
Carmen Arnanz Serrano.

CORRECCIÓN Y REVISIÓN DE TEXTOS:
Elena Soriano García.

FOTOMECÁNICA E IMPRESIÓN:
Gráficas Papallona, S.C.V. Tel: 963 57 57 00

Dep. Legal: V-3.422-1998

Se imprimieron 5.000 ejemplares sobre papel reciclado.

RURALIA *no comparte necesariamente todos los puntos de vista de los artículos firmados. La redacción asume la responsabilidad de asegurar que el debate y la pluralidad de puntos de vista se realice con respeto y simpatía hacia las personas.*

PATROCINAN:

UNIÓN EUROPEA
GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN
Maestrat-Plana Alta
PRODER VALL D'ALBAIDA
ASOCIACIÓN para el DESARROLLO del ALTO VINALOPÓ
MACIZO del CARO
Centro de Desarrollo Rural Alto Palancia - Alto Mijares
ASOCIACIÓN VALLE ALTIPLANO
LEADER II ELS PORTS MAESTRAT
CEDER Alcarria

CARPETA:
Jocs Populars al Medi Rural

4 D'Observadors a Protagonistes
El Joc Tradicional a l'Escola
"Si dejas plantado un mirlo, buena ti
10 anys jugant i aprenent amb els jo
El Joc de Pilota a l'Escola
Els Tradijocs de la Marina Baixa
La Pilota Valenciana al Món Rural
La instal·lació de Camps de Jocs i Es

MONOGRÀFIC: ***De la Mar a la Muntanya***
Zona PRODER "Maestrat-Plana Alta"

pàgines centrals Semblança de l'àrea, Entrevista, Recu
Cultura, Col·lectius, Persones, Punts

COOPERACIÓN TRANSNACIONAL

21 En la transición de LEADER
El LEADER existe en el Rincón
La Serranía proyecta su desarrollo

COSAS QUE PASAN

30 Actividades desarrolladas en las com

ALTRESVEUS

34 Opiniones de colectivos que trabaja

C.R.I.E.
Centro Rural de Información Europea

36 CULTURA 2000
Un nuevo marco para la Política Cul

CARTES A RURALIA

38 Una sección abierta a los lectores y

Editorial

Al preparar este número de RURALIA, con los calores del verano y el lapsus de las vacaciones hemos andado preocupándonos por el proceso de puesta en marcha del LEADER+. El pasado 14 de Abril la Comisión adoptó las orientaciones para la Iniciativa de Desarrollo Rural LEADER+. Desde ese momento se inicia un proceso largo cuya primera cita relevante es el 18 de noviembre próximo. En esa fecha las autoridades regionales, entre ellas la Generalitat Valenciana, han de presentar los proyectos de desarrollo para sus zonas rurales a las Administración española que a su vez los presentará a la Comisión Europea. Antes del 18 abril 2001, la Comisión Europea deberá analizar y aprobar los programas presentados y establecerá un plazo para la puesta en marcha a los Grupos de Acción Local. La pregunta que nosotros nos hacíamos a principio del verano, y para la que hemos encontrado respuestas de muy distinto tipo, era, en primer lugar, qué trascendencia tendría para el futuro ese documento que la Generalitat, a través de la Consellería de Agricultura, va a presentar a la Administración Central. En segundo lugar nos preguntábamos si va a ser posible un proceso más participativo para la elaboración de los planes de desarrollo para las zonas rurales de nuestra Comunidad, un proceso en el que hubieran participado las comarcas, los grupos GAL y otros agentes sociales. Si en algo hace hincapie la directiva del LEADER+, es en ese enfoque de movilización social, de coordinación de esfuerzos, de creación de sinergias que exige el desarrollo rural. A contar cómo están viviendo "los preparativos" en algunas comarcas valencianas hemos dedicado la sección de transnacionalidad. En este editorial queremos reclamar, una vez más, la importacia de metodologías de trabajo participativas en lo que se refiere a la elaboración de los proyectos de desarrollo para el Medio Rural. Una de las cosas que primero aprende todo el que llega al medio rural con ganas de hacer cosas es que en el medio rural somos pocos, y por lo tanto, todos somos necesarios. Con eso queremos decir que los proyectos que nacen al margen de los agentes sociales, de la base social, sin procesos participa-

tivos y transparentes nacen condenados a la medianía. Es habitual que se prescinda de las asociaciones y de otros elementos movilizadores del medio rural, empresas, cooperativas, profesionales, centros educativos, etc, a la hora de proyectar, planificar y decidir. Luego se reclamará que se involucren, que colaboren, que se impliquen. Si no se consigue, será habitual escuchar el lamento de los técnicos argumentando que la participación es muy difícil, que la gente no participa. Nosotros siempre hemos pensado que la participación no se reclama, se posibilita. La experiencia nos demuestra que si se se prescinde de los grupos sociales en los procesos decisiorios, después estos se mantienen al margen, no por espíritu de revancha, sino simplemente porque los proyectos no han tenido en cuenta sus intereses y experiencias. Creemos que en esta fase de preparación del LEADER+, la movilización en torno a un proyecto común es clave. Estamos convencidos de que para tener una buena cosecha durante el próximo periodo de vigencia de la Iniciativa LEADER, este es el momento de la siembra. Estamos pues en un momento importante de planificación y de reconfiguración de los Grupos de Acción Local. Hablamos de reconfiguración porque una de las novedades que introduce el LEADER + es que al menos el 50% de los miembros de los GAL deberán ser representantes de organizaciones sociales, es decir, que no será posible constituirlos exclusivamente con instituciones públicas municipales como ha sido el caso de algunos de los GAL de la Comunidad Valenciana. Es pues el momento de que asociaciones y agentes sociales soliciten a los GAL su inclusión en los mismos, lo que supone un incremento de la participación y un enfásis en el enfoque de "abajo a arriba" que siempre ha preconizado el programa LEADER. Otra de las novedades importantes que depara el LEADER+ es que los proyectos de cada zona de actuación deberán especializarse, o tener una orientación predominante, hacia alguna de las cuatro áreas que ha determinado la Comisión: Nuevos conocimientos y tecnologías, Mejora de la calidad de vida, Valorización de los productos locales y Valorización de los recursos naturales y culturales. Con este nuevo enfoque hay mucho por hacer y hay que animar dinámicas para que el LEADER+ se convierta en el resultado de un esfuerzo de todos y todas los que vivimos y trabajamos en y por el medio rural.

Carpeta

Jocs Populars al Medi Rural

A què volem jugar? Podria haver estat el títol de la nostra carpeta, o potser també el títol d'algun dels articles que s'inclouen en ella. Des de la redacció de RURALIA ens plantejavem tractar com a tema el paper que han jugat i encara juguen els jocs i esports tradicionals al medi rural.

En fer els contactes amb persones lligades a la seua recuperació, romàntics a primera vista de causes perdudes, ens anarem introduint en el tema i hem pres consciència que aquetsos jocs avui en dia tant vàlids com ho eren abans, ja que maneten les mateixes funcions com ara gaudir de moments espontanis a les exigències de la vida diaria. És per això, que des de la redacció d'aquesta revista, estem convençuts que es seguiran practicant i cada cop tindran més sentit.

Els diversos articles que podeu trobar a la carpeta ens donen diverses receptes de com practicar açò que en diuen la recuperació d'esports i jocs tradicionals. Ens venen a dir que hi ha una especial preocupació per la participació activa de la gent jove en la pràctica dels jocs populars i a més, evidencien una clara demanda perquè des de les institucions es generen les eines bàsiques de difusió -d'informació social-per la gran públic. Els diversos articles parteixen dels diversos factors que han ocasionat la pèrdua i gairebé oblit dels jocs, com una de les manifestacions més clares de la cultura popular. Trobem alguns perquès, però sobretot hem volgut demanar solucions, camins, treballs, propostes de futur i eines sobre com reviscolar certs jocs...No ha estat fàcil. De fet, les diverses federacions del que podríem anomenar jocs populars posen èmfasi en distints treballs per tal de dur a terme la seua tasca de recuperació: el treball des de la base, el món professional, l'exhibició de jocs, els campionats, les mostres o competicions. El recetari està servit. Mentre aquesta nova edició de RURALIA està als tallers, es troba en ple debat, l'aprovació d'Unitats Didàctiques per a ensenyament secundari basades en el coneixement de jocs i esports tradicionals que el professorat podria començar a treballar aquest nou curs escolar.

Jugues?

Pau Serrano

D'observadors a protagonistes

LA RECUPERACIÓ DELS JOCS I ESPORTS TRADICIONALS AL MEDI RURAL

RURALIA (I)

COSTUMS D'ANTIGA TRADICIO, ARRELats i circumscrits a contextos geogràfics limitats, conviuen amb fenòmens culturals en expansió d'abast generalitzat i gran ressò en el conjunt de la població.

Necessitats específiques, recursos i mitjans desiguals, formes específiques d'aprenentatge i transmissió dels coneixements, evolució, transformació, trencament, recuperació...són algunes de les claus en les quals integrar el concepte de cultura popular i on també hem volgut incloure la importància en la recuperació dels jocs i esports tradicionals.

Partint de l'existència de factors produïts pels canvis que han tingut lloc al medi rural a les darreres dècades i fent menció especial als factors relacionats amb la uniformitat cultural i el paper dels mitjans de comunicació, ens endinsem en allò que ve a caracteritzar la cultura popular i tradicional: la diversitat de formes en les pràctiques i funcions socials que els corresponen. Els jocs no en són una excepció. Diversitat que constitueix un clar exponent de la riquesa d'aquest bagatge cultural i la constatació de valor patrimonial de les diverses manifestacions pràctiques de la cultura popular pel que fa al paper que han jugat i continuen jugant els jocs i esports tradicionals. D'alguna manera els jocs reflecteixen dos conceptes molt repetits a Ruralia i de cap manera antagònics: identitat i diversitat . Fa anys que es celebra una trobada triautonòmica, Aragó Catalunya i País Valencià , algunes de las seus d'aquestos encontres han estat La Sènia o Nogueruelas. Juntament a les demostracions de diversos jocs de cada zona, una de les activitats és la tirada de birles-mirlos, tirada que no és competitiva. Cada participnat fa una tirada en els diversos tipus de birles, i ocorre que tot i ser el mateix joc, cada zona i inclús poble, té unes birles amb caracterísitques diferents a la resta i inclús amb regles que poden variar. Ens venim a reconéixer gents de diversos territoris amb una riquesa de variants i matisos: trobada, identitat, diversió...una escola positiva i divertida.

I és que l'esport com a funció social ha anant adquirint cada vegada més importància fins que els mitjans de comunicació l'han trasformat en fenòmen de masses. Si més no, l'aspecte que supervalora l'esport avui en dia és la destressa, la força, la resistència. Aspectes que tot i ser part fonamental del joc durant tota la història, havien estat acompanyats d'altres aspectes d'igual importància com l'espontaneitat i no organització duradera, la diversió momentànea sense tampoc perdre la serietat i la solemnitat, entre altres. El trànsit d'aquesta diversió momentànea, espontànea i despreocupada a un sistema organitzat i en moltes ocasions professionalitzat de competicions ha deixat en el camí gran part de contingut lúdic del joc. Són les paraules que hem volgut rescatar del llibre de Johan Huizinga, Homo ludens i que ens han permet una reflexió, si voleu antropològica, de la diversa concepció del joc en les diverses societats.

En la nostra preocupació de plantejar-nos per que han arribat a desaparéixer jocs, ens ha vingut la inquietud i la necessitat de coneixement. Hem volgut demanar la investigació i la recerca. Ens hem trobat amb la necessitat d'apropar-nos al coneixement del passat per inter-

(I) Aquest article ha estat redactat per Pau Serrano i Marcelino Herrero a partir de diverses entrevistes a membres de la Federació de Jocs i Esports Tradicionals, la Federació de Pilota Valenciana i les aportacions d'altres col·laboradors d'aquest número.

pretar el present . El treball del president de la Federació de Jocs i Esports Tradicionals, Angel Gómez i Navarro, en seria un bon exemple de dedicació a aquest quefer. La seua última obra, Els jocs tradicionals valencians, editada per l'Ajuntament de València, és el resultat de molts anys de dedicació, moltes entrevistes, moltes passejades amunt i avall del País Valencià i molts jocs i esports retrobats.

I és que la difusió dels jocs populars i tradicionals, com a instrument de valorització de les pràctiques culturals i també com a garantia de continuïtat d'aquestes és relevant.. Difusió que ha de realitzar-se tenint en compte les característiques de la societat mediàtica en la que ens trobem. Llibres, campionats, cursets, demostracions...diverses maneres de tornar a mostrar al pobles aspectes de la seua cultura. L'àmbit on potser es constata una major difusió d'esports i jocs tradicionals són les retrasmissions dels campionats de pilota valenciana per la Televisió valenciana. El món pilotaire, es felicita per l'augment de presència de la pilota a la televisió i altres mitjans de comunicació.

En la línia de garantir el futur es destaca el paper de l'escola. Apropar i donar a conèixer els jocs populars i tradicionals als infants i joves és, en general, un objecte prioritari. No hi ha dubte que l'escola és un marc bàsic per a la transmissió del coneixement: cal aprofitar les possibilitats que ofereix la reforma educativa, cal elaborar el mateial didàctic adequat i establir lligams entre educadors i membres qualificats de les associacions de cultura popular. Les diverses federacions que venen a representar els jocs, esports i tradicions populars constaten les dificultats econòmiques que, en general, afecten les associacions que treballen en el camp de la cultura popular i la dificultat per obtenit recursos, reclamant així la necessitat d'obrir-se a corrents de col.laboració i d'interrelació amb institucions i entitats d'altres nacionalitats, i d'una forma prioritària amb els de la Unió Europea. Les referències a les institucions són constants. Es demana ajut econòmic però també suport tècnic i informació.

L'important valor etnològic unit a eixa necessitat lúdica i de revalorització cultural en són dos motius. Altres motius en poden ser el recurs educatiu del qual en tenim diversos exemples als articles de la nostra carpeta i les properes edicions d'Unitats Didàctiques per a professorat de secundària al voltant de diversos Jocs Populars com ara la Pilota Valenciana i, inclús els beneficis que pot tenir per al turisme rural. Aquest és el cas de Gavaudun un xicotet municpi rural de 287 habitants, a França, zona escollida per molts alpinistes. La majoria de les activitats de desenvolupament rural es porten a terme durant l'estació turísitca i per poder complir millor amb aquesta tasca, es necessitaven espais en els quals poder desenvolupar les diferents activitats de recuperació de jocs. El municipi va decidir comprar l'antic cafè per reconvertir-lo en un "Cafe comerç multiple rural amb vocació cultural".

El tipus d'instal.lacions necessari, els recursos humans i els equipaments adients per practicar alguns dels diversos jocs populars no són avui en dia cap excusa per poder-los posar a la pràctica. Allò que es necessita per qualsevol esport, no ho trobem als jocs i esports tradicionals. Des de la Federació de Jocs i Esports Tradicionals es dissenyen camps per practicar diversos jocs com ara el llançament de birles, pic i pala o canut. El pressupost econòmic, l'impacte ambiental o la infraestructura necessària per muntar un camp on poder practicar gairebé 100 jocs és mínim comparat amb el que costa, a tots els nivells, un camp de futbol, una pista de tenis o un camp de golf.

És necessari doncs i en una sentit més ample, refuncionalitzar, sense temors, les manifestacions de la cultura tradicional, dotar-les de sentit i adequar-les als temps. Començar per la recuperació dels jocs i esports tradicionals és un bon començament.

El Joc Tradicional a l'Escola

APRENDRE I DIVERTIR-SE

ANGEL GOMEZ I NAVARRO
Mestre d'Educació Física. President de la Federació de Jocs i Esports Tradicionals de la Comunitat Valenciana

EL JOC ÉS EL PRIMER ESTADI EVOLUTIU de la persona. Aquesta juga sense massa pretensions, sols per passar-s'ho bé, per gaudir del temps, de les persones i per gratificació pròpia, sense gens d'interés per la part agonística, (quan estic cansat em pare i recupere forces). El seu caràcter tradicional li ve, la majoria de vegades, d'activitats laborals o de procediments màgic-religiós. Per poder jugar sols feia falta un pacte ; posar-se d'acord en unes xicotetes regles doncs els instruments i el terreny de joc no estaven delimitats i, acordar, en alguns casos, com es podien fer les travesses, molt importants per la supervivència d'aquestos jocs (pilota, birles, bola,canut...).

La seua forma de jugar és natural i espontània d'ahí que el poble les assumisca com a pròpia i sense cap problema (no fa falta un entrenament per poder jugar), encaa que no sàpia bé d'on ha arribat o en quin moment començà a practicar-se al poble.

Però quan al poble s'ha anat acabant el carrer, amb tot allò que comportava, el joc popular s'ha deixat de costat i, molts han desaparegut, tragats pel desenvolupament social i el canvi de costumns de la gent, i la pèrdua d'identitat de les persones que marxaven del poble a la ciutat.

El joc del poble
Una realitat a vèncer

Abans, els pobles tenien una altra realitat, altra configuració que no la d'ara. Estaven voltats de séquies; de camins de terra i pedres, amb certs arbres emblemàtics i horts lliures; les obres de construcció i rehabilitació de vivendes tenien altre aire, més artesà; la calor i el fred tenien altres temperatures; diuen que plovia quan tocava i la calor no era tan llarga com ho és ara; les tradicions lúdico-religioses tenien més incidència en la vida pobletana i les persones vivien altra vida, una vida en apariència més tranquila sense tanta pressa.
I tot això es devia de vèncer per a poder gaudir del joc; es botaven les séquies sense pensar en el salt de longitud; es feia "arca" sense pensar en el llançament de pes; es corria pels carrers i camins sense pensar batre cap marca olímpica; s'escalaven parets i arbres sense pensar fer un vuit mil; es treien certs jocs en certa època de l'any sense esperar els actes religiosos; es passaven hores i hores jugant al carrer sense esperar que el trànsit fos aturat per cap guàrdia o pel semàfor ; jugaven els més majors sense esperar les vacances d'estiu per que la gent acudira al poble a retrobar-se amb les seues arrels.

Així arbres, séquies, canyots, pedres, horts, camins, rius, cabanes casolanes, cantons de carrer i altres elements naturals conformaven eixa realitat "natural" on les habilitats motrius de xiquets i alguna que altra xiqueta s'anaven modelant i desenvolupant , i on l'aprenentatge era tan per imitació com per "feedback" (errors-encerts), on la presa de decisions , ja individual o de grup, incidia en la personalitat de l'individu (no ha botat la séquia i s'ha perdut el joc) i en la relació amb els companys; i on la llibertat de les persones; donada pels pares pel seu entorn incidia molt positivament en el desenvolupament integral del xiquet i de la xiqueta.
Els jocs del poble eren/són tan múltiples i variats com hom puga imaginar. Hi havien/hi han de menuts i de fa-

drins o majors; però entre molts d'ells la diferència tan sols hi era/hi és d'elements de creuament (diners front cromos, boletes i altres). Volem apuntar que la línia que separava /separa els jocs de menuts i de fadrins no és rígida iq ue en cada poble o cas individual la realitat és una de molt diferent. Així es pot dir que en la majoria de casos era sols raó de tindre uns xavos a la butxaca i poder passar a fer creuaments amb diners (joc de birles); en altres era/és la pròpia naturalesa física de la persona la qui fa que puga entrar dins la corresponent categoria (barra i bola), però, en tot cas, era per raó de sexe allò que marcava la diferència al joc, puix les xiquetes i dones llevat d'honroses excepcions no hi jugaven (taba, pedretes, birles o curses).

Així, jocs com els que tot seguit presente, jocs de carrer, de "tota la vida", ens poden servir per analitzar, practicar, gaudir i fins i tot traure conclusions cara la seua utilització a l'escola, ja siga en l'àrea d'Educació Física com la de Matemàtiques, Socials, o qualsevol altra on el joc done "joc" per a vèncer la realitat de l'ensenyament i done peu a assolir els objectius del nou currículum que la nova escola ens presenta i ens exigeix.

Els Jocs

1. A LA MEUA DRETA:

Un nombre de persones estan assegudes al terra; entre dues persones hi ha un lloc buit. Una persona posa números (de l'1 fins igual número de persones que juguen) qui té el lloc buit a la seua dreta crida qualsevol dels restants números; el qui ha sigut cridat passa a ocupar el lloc buit. La persona que té el nou lloc buit a la seua dreta en aquesta ocasió i això es continua fins que els jugadors decideixen posar-hi fi.

2. BIRLES:

Tenim sis peces de fusta tornejada, de forma, normalment, cónica i de més o menys alçada (depén de la zona) que s'anomenen birles i tres més menudes anomenades motxo, palet, birlot o altres mots segons la zona. Des d'una distància pactada es llancen els motxos (fins a tres per jugada) per intentar deixar una sola birla en peu i les demés tombades al terra. Si açò s'aconsegueix es diu bona, feta o birla i hom s'apunta un punt.

Les partides són pactades abans de començar, encara que a la Comunitat Valenciana i després de la investigació realitzada, les partides oficials són a 15 tirades guanyant qui més bones aconseguisca.

3. BOLI, PIC I PALA O ESCAMPILLA:

Els elements del joc són molt senzills de fer i gens cars. Una branca de morera o magraner d'uns 70 cm; en alguns llocs es substituïda per una pala més o menys ampla, fabricada normalment, de fusta de faig, i l'altre element és un pal de fusta, normalment d'olivera amb les puntes afilades per fer-lo brotar millor. En alguns llocs en tenen dos (un de més prim i llarg i l'altre de més gros i curt) i depen de l'habilitat dels jugadors feien valdre un o altre per jugar.

Els objectius del joc per guanyar la partida tot just poden canviar entre pobles: mentre en uns guanya qui més pales feia en un determinat nombre de colps, en altres guanyava qui més arrimava a un lloc determinat; aquestes modaliats sempre es jugaven individualment. Si es juga per equips, modalitat que encara perdura a Castelló i Almussafes, el joc es complicava i guanyava l'equip que més prompte arriba al número de pales pactades amb unes jugades de llançar, agarrar o parar i matar que hi donen al joc una gran vistositat.

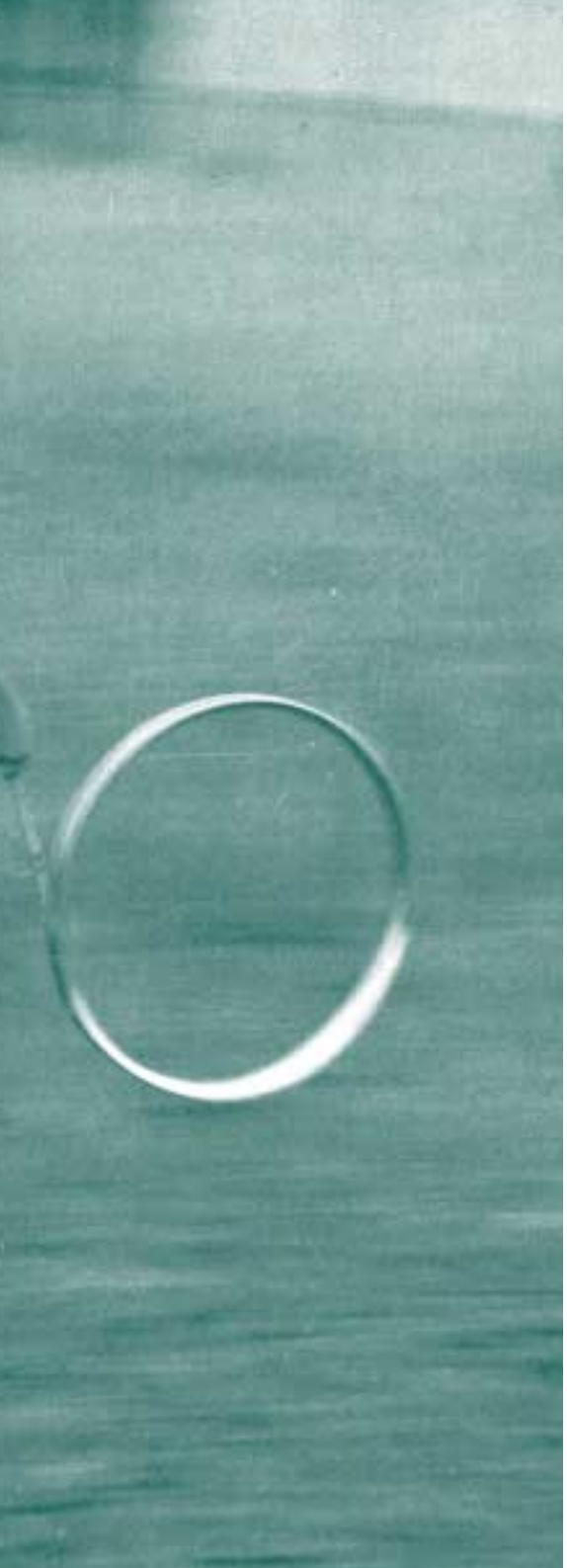

4. Canut:

Un pal o canut (abans era de canya amb nucs) plantat al terra damunt del qual es deposien unes monedes es suficient per poder arranjar la partida. Els jugadors llançaven amb monedes més grans (monedes isabelines o els xavos de Negrín) des d'una distància pactada i guanyava qui aconseguia la posa del canut després d'haver-lo tombat.

5. Corda:

Entre els jocs que empren la corda per gaudir d'una bona estona tenim entre altres els següents:

- -Barqueta: la corda sols passa per baix, normalment es canta alguna cançó.
- -Botar: la corda dóna la volta completa. Es juga a una i tocar , a dos amb cançò, a cançons amb diàleg, etc
- -Estirar: dos equips de més o menys les mateixes característiques físiques (pes i envergadura) tiren d'una corda amb el propòsit d'arrosegar l'equip contrari fins un punt pactat.
- -Gos morredo: amb la corda nugada pels extrems es fa un rotgle dins el qual es posa el qui paga; aquest és engrescat pels companys els quals agafen de la corda per la part de fora tot evitant ser tocats pel qui paga , puix si això passa el qui ha sigut tocat passarà dins a pagar i el de dins es salva.

6. D'ahi d'ahi:

Dien les xiques que era un joc d'animals perque consisteix en correr uns a altres per les places i carrers a pilotades sense altre objectius que escalfar-se i traure's el fred de damunt.

7. El Rei:

Un rotgle de persones agafades de la mà conten fins tres i a continuació es solten, tot intentant allunyar-se del qui és a la seua dreta i apropar-se al que cau a la seua esquerra. L'objectius del joc és intentar fer-li el de l'esquerra. Quan algú es xafat queda eliminat. Guanya l'últim que queda , el qual serà el rei de la següent partida.

Altres jocs serien les pedretes, es juga amb cinc pedretes i un poc d'habilitat manual les xiquetes es passaven hores i hores salvant pedra darrere pedra fins que totes cinc ho havien sigut i torna a començar. De vegades complicaven el joc i feien figures o els quicos. El fonamental del joc és llançar les pedres i empomar-les al revers de la mà, a continuació salvar les que hagen caigut al terra i seguir amb les que queden.

El sambori o xarranques en seria una altre exemple. Una vegada tenim el sambori pintat a terra (hi ha moltes maneres)el joc comença per ordre. El primer jugador llança al quadre número 1, i després de fer tot el recorregut, al tornar deu impulsar amb el peu o agafar amb la mà, segons el poble, la seua tella, no val xafar cap ratlla amb el peu ni amb la tella ni tocar les mans en el terra. Quan has salvat un número passes al següent i així fins que acabes tots els quadres. Hi ha pobles on qui fa un quadre passa a ser-ne el propietari i els altres no el poden xafar. Quan s'acaba de fer tot el recorregut es passa a fer-lo de nou però amb una nova modalitat, la qual es pactada per tothom.

La trompa o baldufa és una joguina molt divertida però amb certa dificultat per poder-la fer ballar adequadament, segons al joc que es jugue. Podem jugar simplement a fer-la ballar; a veure qui la fa ballar més temps; a veure qui pot agafar-la a la mà, a traure trompes d'un rogle; a traure monedes d'un cercle, o a por-

tar una moneda d'un lloc a un altre tot pegant-li amb la trompa, ja siga directament o llançant-la des de dalt la mà. Ja jugueu a una o altra cosa pareu molt de compte al llançar-la doncs és una mica perillosa, sobretot si se vos queda penjant del fil.

Treball cara l'escola.

Els jocs populars al naixer de pactes són idonis tant per a xics com per a xiques; tot està en el pacte a realitzar. la majoria, però, al llarg de la història dels pobles sols han sigut jugats per persones del sexe masculí, ja que a les persones del sexe femení se'ls reservava altres quefers i no estava massa ben mirat que una fèmina jugara a segons quins jocs. Avui en dia, afortunadament, les coses han canviat i tan xics com xiques coincideixen als jocs amb tota naturalitat.

L'escola és un lloc idoni per a treballar la personalitat integral de cadascú, fent que tots puguen acostar més a la realitat que els envolta i que ambdós sexes tinguen oportunitat de compartir les activitast lúdiques d'igual a igual.

Llançaments a distàncies marcades, curses de tots tipus, salts, girs i recepcions, tenen un ampli ventall dins els jocs populars, els quals podem fer valdre tant per a treballar la part física com la cognitiva, i d'una manera divertida hom pot apendre matemàtiques, llenguatge, música i d'altres àrees de coneixement, sense estar "castigat" a la taula i la cadira, en actitud passiva i sense saber massa cert si sap o no sap allò que deu resoldre doncs mentre els resultats de l'activitat física són a vista de tothom , els de "llibreta" , de vegades, ni els veu el mestre.

Per poder portar açò a cap és necessari el canvi de mentalitat de la majoria de docents, però si ho aconseguim l'escola serà més divertida i amb uns resultats que donaran més satisfacció als alumnes i els ajudarà a sentir-se més realitzat i amb més confiança en ells mateixa.

"Si dejas plantado un mirlo, buena tirada, buen tiro"

JULIO HERRERO ALCODORI
Membre de la Federació de Jocs i Esports Tradicionals de la Comunitat Valenciana

ES NATURAL EN TODA PERSONA EL DESEO de saber pero también lo es el de jugar, algo inato que el ser humano ha practicado, desde los tiempos más remotos y en todos los lugares, durante todo el proecso de hominización.

Jugar es necesario para el desarrollo pico-físico, como medio de convivencia, como aprendizaje para la vida, desarrollo de la creatividad, para ser más fuerte, pare ser feliz...Podemos decir, comparándolo con esos reportajes televisivos, de nuestra fauna, que para cazar y no ser cazados.

Nací en un pueblo interior de la comarca del Alto Palnacia, un pueblo pequeño, tranquilo, escondido, un pueblo como tantos otros de otras zonas rurales de nuestra geografía. Ahora ya casi ni se nace en los pueblos. Yo aún conservo en mi casa la alcoba donde vine al mundo. En él pasé mi infancia y juventud, en él jugamos, reímos, reñímos y crecimos los de mi generación con todos los pros y contras de esa paz y tranquilidad reinante, ahora tan buscada y apreciada.

Mis primeros recuerdos de juegos son de tipo familiar y afectivo que estimulan mis sentidos, entre cosquillas, besos, mordiscos y risas ; balanceos, volteretas, llevándome a caballito sobre las rodillas. estos juegos iban acompañadsos muchas veces de ciertos formularios : cuando vayas a la carnicería no compres carene de aquí, ni de aquí, ni de aquí...¡solamente de aquí, aquí, aquí... !, señalandote distintas partes del cuerpo simulando cortar carne con la mano y terminando haciéndote cosquillas entre apretujones , risotadas y caricias.
Otro de mis primeros y difusos recuerdos, para mí un gozoso juego, era cuando al final del día volvía mi padre de las tareas del campo y me subía a caballo sobre la albarda, el serón o el carro llevándome aunque sólo fuese unos metros que a mí me parecía una gran distancia. También recuerdo que me colgaba de una de sus piernas , o de ambas, y mis pies sobre los suyos me llevaba balanceándome hasta que se cansaba o yo me soltaba. A la hora de acostarme, mi madre, medio dormido medio despierto me subía a la cama supongo que arrullado con alguna canción de cuna.

Pero salgamos ya a la calle con los amigos. Calles de tierra, llovía más a menudo que ahora, y ¡zas ! te encontrabas con el barro en la misma puerta, o si no a las eras ; allí venía lo bueno y la imaginación de cada uno. Moldeábamos de todo desde animales domésticos hasta todo tipo de muebles, aperos y pucheros. después de bien amasados y secados al sol a veces los intercambiábamos o haciamos competir, guiados por nuestras propias manos, para ver que mulo, asno o vaca tenía más fuerza, por ejemplo tirando de una cuerda atada a una piedra o bién dándose topetazos y la mayoría de las veces terminaban rotos. Pero alguien ganaba porque aquel barro era nuestro macho, nuestra vaca, nuestro asno de verdad ; y el perdedor vuelta a empezar y a hacerlo más consistente.

Las niñas se dedicaban más al utillaje de cocina y muebles que luego usábamos para hacer comiditas de mentirijillas y jugar a casitas que hacíamos marcando las paredes, habitaciones y cuadras con piedrecitas en el sue-

lo o con cordoncitos de arena ; ¿he dicho arena ? ¡lo que disfrutábamos en ella !. Otro entretenimiento era hacer cazoletas y estamparlas contra el suelo a ver cual producía más ruido y más salpicones. Con todo esto, claro está, volvíamos a casa "hechos unos osos" pero, ¿y lo disfrutado ?.

Que no había barro o estábamos hartos de él, con una cuerda y piñas hacíamos una reata de caballerías y a tirar de ellas arrastrando algún cajón con piedras o algunos cándalos. Cada piña era una caballería y a piña más grande fuerza se le suponía. Naturalmente cuanto más piñas más fuerza para el arrastre, perp esto muchas veces fallaba dependiendo de la consistencia de la cuerda o de la forma de guiar la reata.

Ya más mayorcitos las madres nos mandaban algún recado al salir de la escuela (escuelas de treinta o cuarenta niños/niñas), nos daban la merienda y, hechos los recados, a jugar. No necesitábamos ningún tipo de elementos. "A pillar", uno pagaba y el resto a correr hasta que te pillaban y pagabas tú. A "onil a la guelta", madre era una puerta, esquina, reja, anilla de atar las caballerías...quien pagaba se colocaba de espaldas en madre y gritaba : onil, dosil, trenta, cuarenta y mil .
En el periodo de la trilla algunos ratos nos juntánbamos la chiquillería de las eras colindantes y a tirarnos botes a los pajares. También jugábamos a guerras; formábamos dos bandos y a cogernosa terreno subiendo y bajando paredes, corriendo agazapados, arrastrándonos, tirándonos piedras, haciendo prisioneros...y la guerra solía terminar con rasguños en las piernas y brazos, alguna brecha en la cabeza producida por algún peñazo del enemigo.

Entonces había tantos pajaricos, tantos nidos en los alrededores del pueblo que cuando uno se encontraba alguno iba a visitarlo para ver los polluelos y observar a las madres alimentándolos ; los demás le seguïamos a escondidas hasta saber donde estaba. A este juego-entretenimiento le llamábamos guipar nidos. Las canicas hechas de barro, los cartones con las cajas de cerillas eran algunos juegos con elementos. Los mozos, en los días de fiesta, jugaban partidas de pelota en la plazaa terminando con la mano hinchada, y que los vecinos seguían con interés. los pastores tiraban al garrote o también porfiaban echando un pulso o en dos bandos al tiro de cuerda.

¡A escarfollar! Cuando se recogía el panizo (maíz) y había que separar la panoja de las hojas solíamos juntarnos en la casa los amigos, sobretodo si había mozas, y cuando te salía una panoja con algún grano pinto podías pellizacar al de al lado y hacer correr el pellizco por lo que uno hacía lo posible para ponerse entre chicas ; pero si la panoja era totalmente pinta la costumbre era beso o abrazo, y en un que sí que no, que te pillo que te beso, con una pizca de picaresca y algún trago de aguardiente se pasaba la velada entre la algazara de todos (un beso y un abrazo de entonces era un gran logro y se saboreaba).

Así fueron pasando los años de mi infancia y juventud y ya, en la década de los 60, terminados mis estudios aprobé las oposicionesde magisterio ejerciendo en varios pueblos de Aragón y Valencia observando en ellos que los juegos tradicionales son similares en todos los lugares y que el éxodo rural iba vaciando los pueblos A medida que los coches empezaron a adueñarse de las calles y la televisiónse nos fue metiendo en casa, los juegos de toda la vida fueron olvidándose.

Llegó la hora de mi jubilación, tengo notícias por la prensa de la existencia de la FJET-CV. He formado un club deportivo de juegos tradicionales en mi pueblo. Estamos colaborando con más ilusiones que subvenciones para hacer posible la recuperación de esos juegos, casi perdidos, que son cultura y patrimonio de todos.

10 anys jugant i aprenent amb els joguets populars

MARIA CARME QUERALT TOMAS
Museu del Montsià

L'ANY 1983, PER MITJÀ D'UN CONVENI entre la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament d'Amposta, es va crear el Museu del Montsià dins la dinàmica museística desenvolupada pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, a través de la Xarxa de Museus Comarcals. El 1992, el Museu va iniciar una nova etapa amb la constitució del Consorci del Museu Comarcal del Montsià, creat entre el Consell Comarcal del Montsià i l'Ajuntament d'Amposta.

El Museu del Montsià és comarcal i pluridisciplinari, i de sempre ha desenvolupat diferents tasques en relació al patrimoni etnològic comarcal. L'any 1991, el Museu va produir el taller didàctic "Els joguets dels iaios", amb l'objectiu de desvetllar l'interès de la població infantil de la comarca pels temes relacionats amb el seu patrimoni etnològic, i de fer-ho d'una manera engrescadora, tant pel tema com pels continguts i el tipus d'activitat escollits.

En aquests gairebé 10 anys, "Els joguets dels iaios" ha propiciat el contacte dels xiquets i xiquetes de la comarca (i d'altres indrets de Catalunya) amb les formes de vida tradicionals del Montsià, a través d'un àmbit que és molt pròxim al món infantil: els joguets, i més concretament els joguets populars, és a dir, aquells amb els quals s'entretenien i es feien grans els seus iaios i revesiaios.

L'activitat té una doble vessant, lúdica i didàctica: d'una part incideix en el coneixement, la construcció i la manipulació de joguets per després jugar, i de l'altra en la comprensió del marc sociocultural en el qual aquests joguets es van desenvolupar, abans de l'arribada i de la popularització del joguet industrial a la comarca, cap als anys cinquanta. Una comarca rural, situada al sud de Catalunya, confrontant amb el País Valencià.

Aquesta doble vessant fa que els aspectes didàctics i lúdics de "Els joguets dels iaios" es combinen sense cap dificultat: els components didàctics tenen l'objectiu d'apropar aspectes històrics, socials i naturals del passat etnològic de la comarca; i els components lúdics l'objectiu de desenvolupar la imaginació i la creativitat infantil, valorant el treball manual i la pròpia creació.

Una part central de l'activitat la conforma l'exposició que recull una seixantena de joguets populars tradicionals –uns originals i altres reproduccions– amb els quals xiquets i xiquetes del Montsià han jugat durant generacions. Els joguets es mostren en cinc vitrines i classificats segons el seu creador: tres vitrines amb joguets infantils, una amb joguets artesans i una altra amb els joguets que poden construir els visitants. Són els tres mòduls de l'exposició, que és conduïda pel personatge d'una iaia que es dirigeix als visitatnts des dels plafons.

El primer mòdul, titulat "Els joguets fets pels xiquets", recull un petit text explicatiu de la iaia i 35 joguets de construcció infantil: nines, balances, fona, tren, xiuladors, canuts, etc. elaborats amb tota classe de materials naturals i reciclats (llavors, ossos, petxines, fusta, llana, llauna, botons, etc.). El segon mòdul, "Els joguets fets pels adults", acull un altre text de la iaia i 14 jo-

guets fabricats per diversos artesans comarcals, amb diferents materials (fusta, ferro, fibres vegetals). El tercer, titulat "Fes-te un joguet!", inclou un altre text de la iaia, 8 joguets més de construcció infantil, i el taller de construcció que acompanya l'exposició.

Al taller de construcció els visitants infantils poden construir-se ells mateixos alguns d'aquests joguets, el nombre dels quals està en funció de la durada de la seva visita a l'exposició. Entre aquest: un paracaigudes de paper de seda, una castanyeta de closca d'anou, uns patacons fets amb cartes de la baralla, diferents collars amb contes de pasta de sopa o barquetes fetes amb fulles de canya.

Es tracta d'una activitat polivalent, perquè està pensada per funcionar dins i fora de l'escola, amb grups equivalents a 20-30 xiquets i xiquetes, que poden ser o no els alumnes d'una classe, supervisats i dirigits per un monitor o una monitora. Com activitat escolar, la proposta global té tres parts: una classe introductòria a l'escola, per preparar la visita, la visita a l'exposició durant la qual cada alumne elabora joguets i un quadern didàctic, i una classe avaluatòria, per resumir i completar el treball anterior. Existeix un quadern per als alumnes de cicle inicial de primària, i un altre per als de cicle mitjà i del primer curs de cicle superior.

Contràriament, quan el taller es desenvolupa només com una activitat de caràcter lúdic, fora del context escolar, en parcs infantils, setmanes culturals, etc. els continguts didàctics estan menys pautats, els quaderns didàctics poden substituir-se per un joc-gincama i es prioritza sobretot la construcció de joguets.

La informació que acompanya els joguets de l'exposició i els propis joguets són el resultat d'un treball de recerca antropològic, realitzat durant uns mesos a diverses poblacions del Montsià, entrevistant gent gran, és a dir gent que el 1991 tenia més de 65 anys. Aquest treball va permetre aplegar nombrosos testimonis orals sobre els jocs i els joguets populars i tradicionals, i confeccionar més d'un centenar de fitxes, la majoria de les quals ens parlen de joguets rurals de construcció i de transmissió infantil.

Aquest treball de recerca previ al disseny definitiu de l'activitat i la pròpia exposició-taller didàctic "Els joguets dels iaios" han garantit, a més de difondre l'interès pel patrimoni popular, la restauració i la conservació al Museu del Montsià d'un gran nombre de joguets rurals, que han passat a formar part del fons etnològic del Museu.

Des del mes de desembre de 1991 fins avui, "Els joguets dels iaios" ha itinerant amb èxit per diversos municipis i col·legis de la comarca del Montsià, per les comarques veïnes, i per altres indrets de Catalunya. Fins avui ha rebut un total de més de quinze mil visitants, entre infantils i adults, perquè aquesta ha estat una exposició que ha interessat també a molts col·lectius d'adults, entre ells el de la gent gran, homes i dones que, en contemplar els joguets de la seva infantesa exposats a les vitrines, recorden i reviuen nombroses activitats.

El Joc de Pilota a l'Escola

MANOLO CONCA PAVIA
Professor d'Educació Física a l'Institut de Batxillerat *Joan Fuster* de Sueca. València.

NO SÉ SI COMENÇAR AGRAINT QUE hagen introduït la pilota en aquesta publicació o manifestant que, allò que deuria ser normal en qualsevol, país, com és el respecte i l'interés per la cultura motriu pròpia, sols es manté i es valora en certs indrets de la nostra terra.

La societat evoluciona i molta gent intenta estendre "la cultura" a estrats tradicionalment oblidats, la qual cosa implica la pèrdua de certs hàbits socials i la tendència a l'homogeneïtzació cultural, substituint una cultura popular per altra dominant i estranya a la comunitat, però amb "ganxo" gràcies als mitjans de comunicació. L'esport, com a fenomen cultural també ha estat tocat. Els esports anglosaxons han entrat a les nostres cases, ens han provocat una actitud positiva cap a l'activitat física i paral.lelament han desbancat , fent desaparéixer i sectoritzant una sèrie d'activitats físiques que cobrien el lleure dels nostres avantpassats.

Açò cal enfrontar-ho, aturar-ho i traure allò que és nostre, que ens identifica, que al llarg dels anys s'ha passat de pares a fills, de pobles a ciutats, de grecs a romans, que té una gran riquesa motriu i emotiva per a totes aquelles persones que de menuts, al nostre poble en un carrer mal pavimentat, colpejàvem una pilota i gaudíem practicant alguna de les diferents modalitats d'aquest esport.

La importància dels elements motrius, emotius i facilitadors de la relació entre generacions i el repte que suposa trencar tanques, esquemes i idees prèvies negatives fent d'aquest un esport participatiu i coeducatiu, on la gent gaudeix del joc i recupera una part de la seua cultura, és el que recolza la seua introducció als centres educatius.

Al llarg de la nostra experiència professional ens hem trobat amb companys que en sentir-nos parlar de pilota ens miraven i manifestaven un cert interés per la nostra tasca, mentre que una gram majoria ens mirava com a "gent de poble", fins i tot, en un curs de formació de professorat escoltàrem una teoria seudo-darwiniana on un company manifestava que *"la pilota, com qualsevol activitat que la gent no parcticava, calia aparcar-la, ja que no estava al dia i si desapareixia no passava res"*.

La gent que, d'una manera despectiva, es dirigeix a nosaltres amb certa superiortat, perquè "som un poble", no saben l'orgull que tenim de ser portadors d'aquest condicionant que ens ha permés assaborir una sèrie de vivències , valorar els nostres arrels i establir en nosaltres uns sentiments sòlids que mostrem, recolzem, practiquem i presumim allà on ens trobem.

Quan era menut, al meu poble, La Llosa de Ranes, jugàvem al raspall en molts carrers, sobretot les vesprades dels dissabtes. Recorde que ens arreglàvem les mans amb vetes, que enrotllàvem al voltant del dit per poder raspar i que acabàvem amb una baga semblant a la de les antigues benes. Jo no sabia el que era una travessa, però dominava diferents maneres de traure, sabia enganxar, comptar i fugir de les dones que de vegades ens arruixaven i escridissaven, perquè no jugàrem davant les seues cases.

El temps ens fa majors, ens duu records, s'emporta gent, barreja sentiments i de vegades en provoca oblits. Ara bé, la pilota ha estat una d'eixes experiències viscudes que han arrelat tant fort en mi, que s'han unit al meu ésser i han passat a ser part de la meua existència vital.

De la pilota puc dir moltes coses, puc escriure de la persecució que ha sofert al llarg del temps, per part de les autoritats civils i religioses, del qualificatiu d'antre que ha rebut la seua instal.lació específica que és el trinquet, de l'ús polític que certes persones n'estan fent, de la intenció de fer-la fallera major del regne, de la poca consideració social i esportiva que tenen els seus practicants i aficionants, de la dona i la pilota, de la pilota a l'escola, de les escoles de pilota, dels mitjans de comunicació...Però m'estime més parlar sobre com reviscolar-la, com fer que la pilota torne a tenir el lloc que es mereix entre els valencians i les valencianes.

Des que estic desenvolupant la meua tasca docent sempre he introduït la pilota com un contingut més de l'Educació Física, però em vaig adonar que això no era suficient. Decidírem constituir un club de pilota al centre que donara suport i eixida als interessos de la gent. A més a més aconseguírem que ens aprovaren una optativa en ESO sota el nom de Cultura Popular Motriu que ens permetia transmetre la pilota a l'alumnat que l'escollia. Des de l'any 94 estem treballant-la i hem observat la importància d'estendre a la majoria de centres aquesta experiència. Ens hem dirigit a l'administració suggerint la seua oferta com a Optativa de catàleg a tots els centres educatius, per fer possible que tots els xiquets i les xiquetes tinguen l'oportunitat de conéixer l'esport nacional del País Valencià facilitant-se l'oferta per part dels centres. A través dels Centres de Formació per la Professorat s'estan impartint cursos d'iniciació a la pilota i la seua aplicació didàctica, però caldria la introducció de la pilota com una matèria més en el currículum que cursen els futurs docents de l'Educació Física tant en la Facultat de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport, com en l'Escola Universiària de Formació del Professorat de Primària.

Si tot açò es fa, la pilota entrarà a l'escola, sense imposicions, com una part més de les habilitats motrius que els docents van a treballar i inentar assolir, s'arrelarà entre els xiquets i xiquetes de la nostra societat i trencrà les tanques, recels i descrèdits que l'han mantinguda encaixonada durant molts anys.

No puc oblidar que en aquest article estic adreçant-me al món rural, i m'agradaria reflectir ací la força que pot tenir la pilota com a eina revivificant i renovadora del lleure dels habitants dels pobles menuts. Tots sabem la tendència de la gent a fugir del poble o a romandre a casa mirant la televisió, però encara existeixen indrets on diumenge per la vesprada es trauen les cadires al carrer per veure una partida de pilota i animar els jugadors del poble. Què pensen vostés de l'oferta esportiva que seria pels pocs joves del poble constituir un club de pilota (se'n necessiten dos persones) i donar eixida al sentiment agonista, hedonista i cultural?. Allò que tenim amb altres esports, necessitats de recursos humans, instal.lacions i equipaments específics, mai ho tenim amb la pilota, ja que en un carrer del poble, amb unes pilotes de badana o vaqueta i quatre proteccions podem gaudir d'allò que es nostre i donar vida social i esportiva a llocs que el temps i les noves tendències havien apagat.

A tot açò m'agradaria afegir que aquest protagonisme de la pilota facilitaria la recuperació d'elements que certs "innovadors" van apartant i pel temps oblidant, ja que, amb la seua permanent actitud de recerca de "modernització" i estandarització, han afectat la menra de comptar , de traure i, fins i tot han modificat modalitats. Tot açò fa que, per "acostar-se" a cert grup de població nacional i internacional, allunyem la pilota, cada vegada més, de la gent que sempre l'ha volguda, el poble, el vertader enamorat de la pilota.

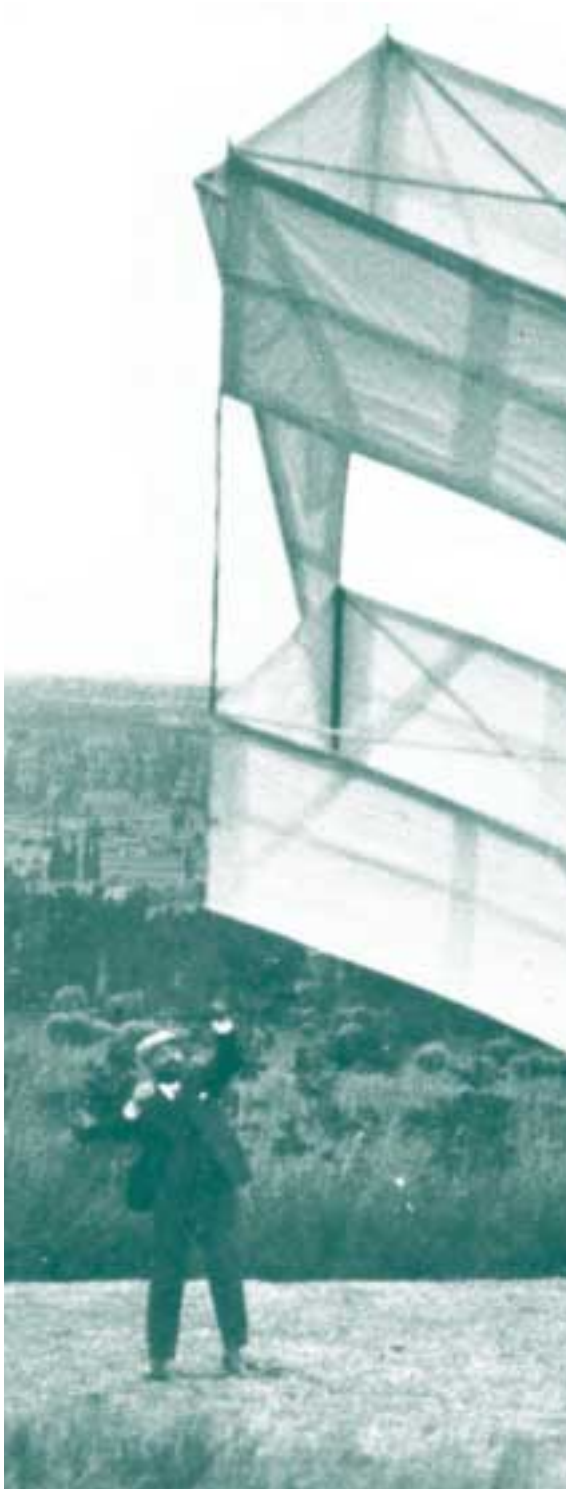

Els Tradijocs de la Marina Baixa

MIGUEL ÁNGEL NOGUERA ARTIGUES
Tècnic d'esports de l'Ajuntament de Pedreguer

PARLAR DEL JOC, EN SI MATEIX, ÉS parlar de l'home, del seu origen i evolució. És mirar de reüll al passat i observar com el pas de la història de la humanitat, el joc, individual o col.lectivament , concebut com a ritual, recreatiu o relacionat entre semblants o diferents elements de la natura, de manera intrínseca, ha format part de la vida dels humans.

Agfegir al joc la paraula popular i tradeicional és entrar en connotacions recuperadores, reivindicatives i revitalitzadores. Joc és joc, terme atemporal, adaptable sempre, a la societat i al temps de qui el practica. Així doncs, quan ens referim al terme popular, no fem més que reafirmar que el joc pertany al poble, sense cap tipus de condicions, a qualsevol tipus de condicionants, a qualsevol tipus de gent que vol jugar i gaudir d'allò que fa. Amb el terme tradicional , estem parlant d'aquells jocs que han adquirit tradició entre una gent o espai físic determinat (poble, comarca...) ,jocs que han arrelat entre les persones i els hem fet nostre, igual com fem altres aspectes de la vida: la cultura, el menjar, les festes...i que deixem en herència a les futures generacions.

Els temps actuals han determinat, per la influència dels mitjans de comunicació, pels nous costums d'ocupar el temps lliure i d'oci, pels diferents espais físics i urbanístics i per les pautes rítmiques socials en el treball i en la vida quotidiana, que el joc popular i tradicional haja perdut vida, que camine a la vora de la seua desaparició, passant quasi a l'anonimat i de vegades a la consideració despectiva.

Fer un recés i qüestionar-nos el perquè d'aquesta situació seria força important. Cal que, davant d'aquest fet, ens enganxem a la xarxa de molts jocs actuals, informàtics, passius, adictius i d'escassa sociabilitat?. Convé que els nostres fills i filles juguen amb una videoconsola o al sambori?. També convindria saber i sospesar els valors que es poden derivar dels jocs moderns i dels tradicionals.

No seré jo qui haja de descobrir els inqüestionables avantatges que podem adquirir amb la recuperació del joc popular i tradicional, quan ja existeixen nombrosos autors que així ho demostren. Així doncs, parlant del joc com a tal, N'Enric MªSebastiani, professor d'Educació Física, diu bé sobre que "*el joc suposa un contingut per si mateix, és a dir, és important que els xiquets i xiquetes aprenguen una sèrie de jocs perquè formen part de llur cultura i història, del seu bagatge com a persones, del seu entorn, etc. Però el joc, també és important perquè permet que els xiquets i les xiquetes aprenguen a distreure's a passar-ho bé, a gaudir-ne, a conéixer-se a sí mateixos, a conéixer i relacionar-se amb els altres i a organitzar el seu temps lliure*" (pròleg del llibre, Unitats didàctiques per a primària de Víctor Baroja). Si, a aquesta exposició sobre el joc, li afegim els conceptes popular i tradicional, pense que acabaríem d'engrandir la magnitud del joc i dels seus valors.

Recuperar allò que ha caigut en desús, afeblides les seues arrels, és tasca àrdua i difícil. Però ho hem d'intentar quan tenim convenciment d'allò que proposem i alhora creiem en la seua viabilitat.

Així doncs, des del meu poble, Pedreguer i la meua comarca, La Marina Alta, em vaig marcar l'objectiu de re-

cuperar, poc a poc, el joc popular i tradicional. Les dues vies de recuperació han partit des dels sectors poblacionals dels jubiltats i dels escolars. Dels primers considere que són l'element vehicular de transmissió de la cultura popular i tradicional, que encara conserven, a les actuals i futures generacions. Amb ells recuperem tots els jocs que pertanyen al seu passat, a la seua infantesa o joventut i que, per diverses raons, han desaparegut o desapareixiran pròximament si no hi posem remei. Com a exemple, cal fer menció de la incorporació de la pràctica de les birles entre la població de jubilats en el temps lliure i d'oci. Des de l'Ajuntament se'ls va oferir de praticar aquest joc, organitzant-los la competició i habilitant un espai públic per a desenvolupar-la. Aleshores, el jugar de conseqüències desitjades: un augment de practicants i una major difussió d'aquest joc entre la població. Amb açò, iniciem el camí de la recuperació, de l'aceptació i el més important, que la gent gaudisca.

L'altra via per recuperar i promocionar els jocs populars i tradicionals és l'escolar, sense cap dubte. Els escolars han de ser la cèl.lula que recullga l'essència del joc i amb l'aprenentatge , la regularitat i el gust per practicar-lo, s'expandesca i es multiplique en la societat del futur.

L'any 1998, davant la preocupació per la recuperació i promoció dels nostres jocs, va nàixer la idea de realitzar una jornada en què els escolars de la comarca hi participassen jugant a diferents jocs. Aquesa proposta es va gestar al si d'un organisme comarcal d'esport escolar integrat per 14 municipis. Pren forma amb el nom de I Tradijocs de la Marina Alta, que van tenir lloc a Pedreguer el juny d'aquell any. Hi són proposats com a objectius principals, la recuperació i la promoció dels jocs populats i tradicionals entre els escolars, donar la continuitat d'aquests tipus d'activitats i possibilitar, per les particulars característiques d'aquest event, que tots els pobles d elas comarca, per xicotets que siguen, puguen albergar els Tradijocs. A Pedreguer, hi va haver una participació aproximada de 400 xiquets i xiquetes de 12 a 14 anys, que van participar en els jocs del sambori, trompa, birles, boletes, canut i cementeri. A més a més, es va incloure en al jornada l'esport més valencià que tenim, la pilota en la modalitat del raspall. Enguany l'organització dels II Tradijocs ha correpost a Benissa que ha afegit dos nous jocs, la ratlla i el mocador.

Val a dir, que no és prou, si bé és de lloar, que les Regidories d'Esports dels respectius ajuntaments de la comarca promocionen aquess tipus de projectes, organitzant i patrocinant jornades com aquesta cada dos anys. Però cal anar més lluny, cal que es repetisquen amb més assiduïtat, que l'escola faça seues aquestes iniciatives, perque també li correspon de transmetre aquesta mena de cultura, que els caps pensants eduucatius siguen capaços d'incloure els jocs populars i tradicionals en els dissenys curriculars defensant-los de manera ferma i que els avis i pares siguen conscients que sense dubte ens deixen una meravellosa herència...els seus jocs.

Fragment de
"Los Juegos de Niños"
Brueghel el Viejo, 1560

La Pilota Valenciana al món rural

ELS JOCS DE PILOTA AL CARRER

JOAN JOSEP SALA I ESCRIHUELA
Monitor de Pilota Valenciana i de Jocs i Esports Tradicionals.

DES DE L'EDAT MITJANA FINS FA POCS ANYS EL carrer ha estat el principal escenari de multitud de jocs tradicionals, tant apareguts a la nostra terra com a compartits o importats d'altres països. En quan al joc actualment denominat pilota valenciana els primers documents que en fan referència a València són del segle XIII. A finals del S.XVI és Sant Vicent qui ens parla als seus sermons: "*dels jochs permesos: al palet, a la pilota, al dard* e *a la ballesta*".

Donada la gran aceptació dels jocs de pilota, esdevenen problemes per als vianants dels carresr i transtorns del trànsit. A causa d'això, el 13 de juny del 1391 el Consell General de València promulga la prohibició del joc de pilota al carrer, mal acollida pels afeccionants. També es promulguen bans similars a la vila de Castelló. Però, les prohibicions no acabaren amb el joc, continuant aquestes fins al segle XVIII, segons el Libro de pregones de 1730 a 1760 de València.

Durant el passat segle, la premsa escrita ens fa aplegar notícies del joc als trinquets i carrers, com les cròniques de partides celebrades a Benifaió (amb la presència de 4.000 forasters i enfrontament jugadors dels dos marges del Xúquer) i a Ondara (es travessaren 23.000 quinzets del pacte més 30.000 durant la partida).

Des dels anys 60, és dóna una davallada del joc al carrer, per la massificació del trànsit rodat, per la nova fesonomia dels carrers amb abundància de cristalls, ornaments i llums i, els avanços tecnològics i millores econòmiques. L'entrada de la TV a les cases afavoreix el coneixement d'esports aliens i l'abandó del joc de la pilota. Ell joc de pilota es refugia als trinquets, encara que a partir dels 70 té un lloc una lleu recuperació del joc al carrer, produïda pels campionants organitzats per la federació de Pilota Valenciana i els trofeus jugats a festes.

Al carrer, avui en dia hem perdut multitud de normes i formes (modalitats) de jocs de pilota: la pilota blanca per dalt corda (L'Horta Nord) al raspall contant a pals (La Vila-Joiosa), al nyago (La Marina, joc jugat al camp amb les mans i peus), a paret (semblant al frontó, en qualsevol paret del carrer) i la falta de fons a la galotxa. També s'ha perdut el costum de les travesses al carrer, jugant-se sols per diversió o per un trofeu. Altres aspectes del joc perduts són les formes de traure de bracet (colpejant abans al bíceps) i a contramà (picant la pilota a la paret), i diversos elements físics com la banca i el rajol o taulell. El paper del marxador (persona que prta el compte de la partida) ha canviat, i moltes vegades substituit per marcadors. En quant al vestuari, s'ha estés el vestir de balnc, abans reservat per a professionals i partides organitzades. D'altra banda, hi ha molts costums que han perdurat al carrer, com són la mesura de les distàncies (en passes i no en metres), i al trinquet el sistema monetari (en duros i no en pessetes). Malauradament, també s'han conservat aspectes com l'absència de la dona al joc de pilota, a causa del tarannà conservador de les zones rurals. Aquesta animositat envers el gènere femení ve reflezada en les següents dies típiques: "*Juga menys que la meua germana*", "*Eixe juga menys que una dona*".

La base de la recuperació de tota mena de joc o esport d'àmbit rural esà en retornar als seus orígens: la part lúdica del joc, i la participació de totes les edats, gèneres i condicions social-econòmiques.

LA INSTAL·LACIÓ DE CAMPS DE JOCS I ESPORTS TRADICIONALS

A mesura que ens hem endinsat en el debat de la recuperació de jocs i esports tradicionals, ens hem trobat amb estratègies i formes de fer que ens mostren propostes clares i factibles de tirar endavant el fet de la recuperació de jocs. Una d'aquestes estratègies ha estat la instal.lació de zones de joc on poder practicar esports i jocs tradicionals. La poca trascendència d'aquest fet juntament la desconeixença d'aquestes propostes, ens han fet plantejar des de la redacció de RURALIA, una mena d'informació ràpida, clara i breu al voltant d'aquestes zones de joc; els requisits, les avantatges, els pressuposts, els usos...

"Una zona de 10 x 20 metres, plana, natural, integrada en el seu medi com a part de poble, ens pot servir per instal.lar una zona de jocs on poder practicar gairebé 100 jocs". Així ens ho comentava Àngel Gómez, president de la Federació de Jocs i Esports Tradicionals.

D'aquesta manera, visitarem el Parc Municipal La Granja de Burjassot i ens trobarem amb un lloc per passejar, un lloc d'estar, un lloc integrat dins del poble i amb infinitat d'usos. Una zona natural i encara que no ho semble, preparada per poder jugar a birles, al canut, al llançament al set i mig...i a més, per poder jugar a agafar, a l'amagatall, a "churro va".

Aquest és el sentit de la instal.lació de zones de jocs populars. Burjassot, Benissanó i Alaquàs en són un exemple. Amb un tipus de terra típica de jardí, "morta", el tipus de terra més adient per als elements de fusta que s'utilitzen en alguns jocs, acompanyat l'espai , això si, d'una bona distribució d'arbres-cal pensar en l'ombra-, i en la distribució dels carrers per jugar a birles, al canut, al llançament al set i mig, ens trobem en una zona de jocs populars", ens explica Àngel Gómez. En el cas que un Ajuntament vulga treure rendiment a un espai al mig del poble, aquesta és una bona solució. Com a màxim caldrà preparar be la terra, el drenatge, el moviment de terres i la bona disposició dels arbres. En el cas que l'espai ja estiga preparat com a jardí, sols restarà preparar carrers i certs espais per altres jocs com ara el caixó o ballar la trompa. En uns casos el pressuport serà gaireé zero ja que el mateniment de la zona de jocs serà el mateix que el mateniment del jardí on s'instal.le. En el cas que la zona de jocs es faça de nou, el manteniment i la posada en marxa serà el mateix que el d'un jardí entre 200.000 i 700.000 pessetes. La Federació de Jocs i Esports Tradicionals dissenya zones de jocs i estudia les possibilitats d'instal.lació.

Els Ajuntaments que puguen estar interessats, no hauran de pensar en grans inversions ja que una xicoteta explanada lliure d'obstacles ens serveix per instal.lar una zona de jocs. Zona que, en estar integrada dins del poble, és també un lloc de pas, un lloc d'estar, un passeig, un lloc on fer una partida, un espai per la recuperació, la demostració, la barreja intergeneracional...

Pau Serrano

ARTICLES A LA PAGINA WWW

ENTREVISTA AMB EL CRONISTA DE SOT DE CHERA.
El president de la federació de jocs i esports tradicionals manté una conversa amb el cronista del poble Sot de Chera al voltant dels jocs que jugava de menut.

LA PILOTA A LES ESCOLES.
Un article de Pau Serrano al voltant de les vies de recuperació de la pilota valenciana entre els escolars.

PROGAMA DE RECUPERACIO DELS JOCS I ESPORTS TRADICIONALS DE LA CONSELLERIA DE BENESTAR SOCIAL DE LA GENERALITAT VALENCIANA.

RECUPERANDO IDENTIDAD MEDIANTE EL JUEGO DURANTE MAS DE UN SIGLO.
Documento que nos muestra distintas iniciativas de recuperación de juegos en Irlanda.

ENLLAÇOS A PÀGINES WWW

CARRUTXA
Carrutxa és una associació cultural, creada el 1980 a Reus, dedicada a l'estudi i la difusió del patrimoni etnològic i les pràctiques de cultura popular.
http://etnocat.readysoft.es/carrutxa/

AI QUE EM BALLO
Informacimó del món del la cultura popular a tota mena de festes: concerts, balls, tallers, festivals, etc.
http://teleline.terra.es/personal/francesc_tomas/

JOCS D'ARREU DEL MON
Jocs, jocs i més jocs d'aquí i d'allà enllà: un senyor treball realitzat per en Rafael Badia i Berga.
Mireu-lo, val la pena.
http://www.xtec.es/~rbadia/index2.htm

De la mar a la muntanya

"MAESTRAT

Semblança de l'àrea III
Entrevista VII
Recursos naturals IX
Iniciatives XIII
Cultura XIX
Col·lectius XXIII
Persones XXVI
Punts de vista XXIX
Bibliografia XXXII

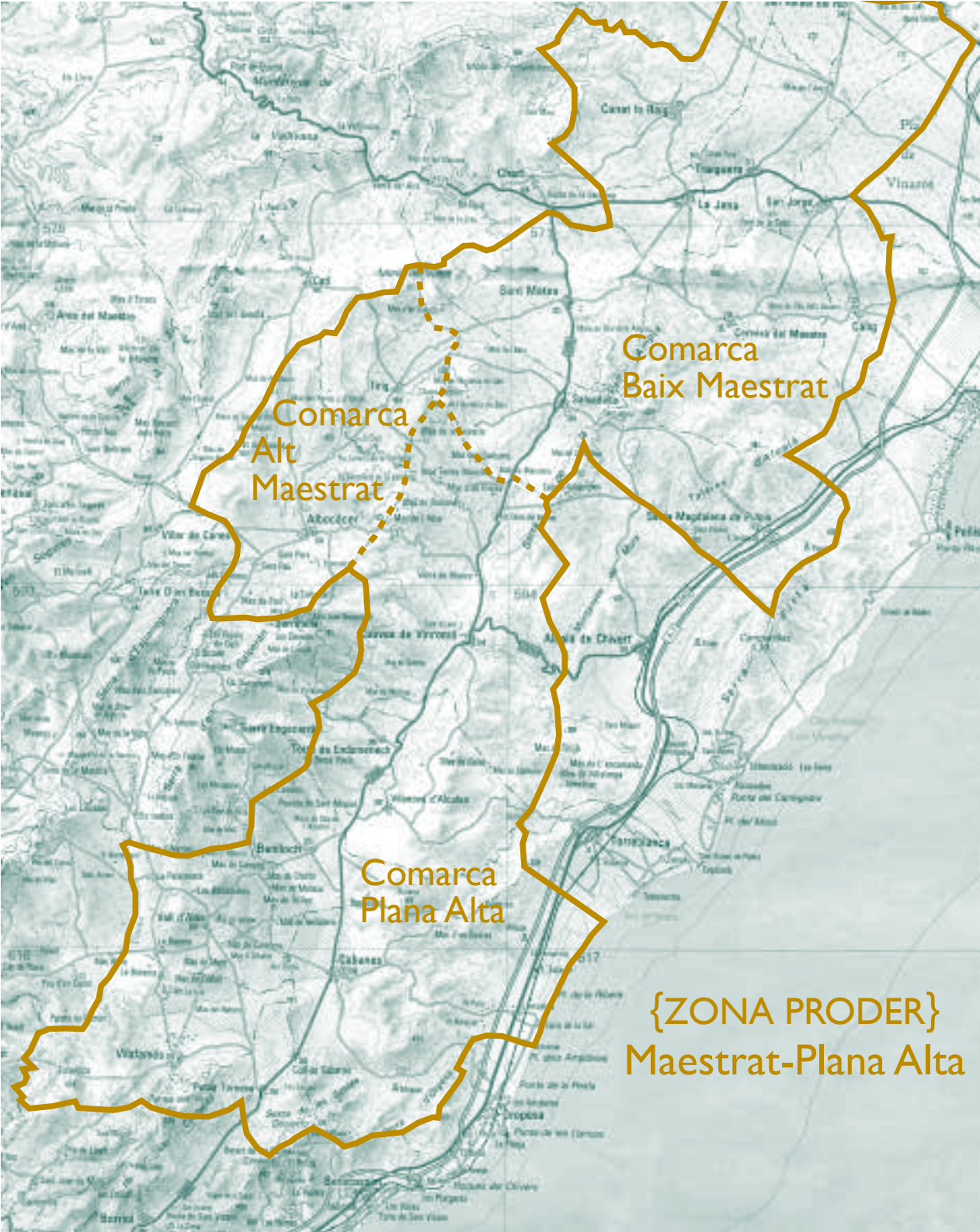
Comarca
Baix Maestrat
Comarca
Alt
Maestrat
Comarca
Plana Alta
{ZONA PRODER}
Maestrat-Plana Alta

Sobre el terreny

CARLES RODRIGO ALFONSO
Geògraf

L'ÀREA D'APLICACIO del Programa PRODER Baix Maestrat-Plana Alta s'estén per la zona nordoriental del territori valencià i comprén des del riu de la Sènia, històric límit amb Catalunya, fins la rodalia de la ciutat de Castelló.

Comprén un total de vint municipis amb una extensió superficial de 1.200 quilòmetres i una població de 23.000 habitants el 1991. Aquesta extensa àrea inclou gran part de la comarca del Baix Maestrat, a excepció dels quatre municipis costaners i més dinàmics de Vinaròs, Benicarló, Peníscola i Alcalà de Xivert, o d'altres interiors vinculats al Programa LEADER; part de la Plana Alta, excepte els costaners Torreblanca i Orpesa i Benicàssim; a més de dos municipis de l'Alt Maestrat com són Albocàsser i Tírig mentre la resta d'aquesta comarca està inclosa a l'àrea d'actuació del Programa LEADER Ports–Maestrat.

A grans trets es correspon amb una àrea de transició entre el litoral i la muntanya interior, amb alternància de relleus suaus i espais planers. En conjunt forma part del relleu en descens esglaonat interior-litoral que s'estén des del Sistema Ibèric cap a la costa. Al nord, la major part del Baix Maestrat es correspon amb la prolongació de la plana litoral, l'extens Pla de Vinaròs, del qual el Pla de Sant Mateu conforma un apèndix. Per l'est les serres de Talaies d'Alcalà, Vall d'Angel i Desert de les Palmes l'aïllen del corredor d'Alcalà i de la costa a excepció d'un tram de litoral pertanyent al municipi de Cabanes i on es troba el parc natural del Prat de Cabanes. Pel sud la Serra de les Agulles l'aïlla pràcticament de la plana de Castelló mentre que a l'oest tanquen un conjunt d'alineacions dels Sistema Ibèric. A l'interior s'estenen els corredors de Les Coves i el Pla de l'Arc, continuació del Pla de Sant Mateu, i aïllat del segon per l'inici de la Serra d'En Galceràn el corredor Tírig-Albocàsser.

El Pla de Vinaròs està recorregut pel riu de la Sènia al nord, el Cèrvol o Sec al centre i la Rambla de la Cervera al sud, que també solca el Pla de Sant Mateu. Cap al sud el corredor de Les Coves i el d'Albocàsser estàn travessats pel riu de Les Coves, mentre a l'extrem meridional el Pla de l'Arc ho és per afluents de la Rambla de la Viuda.

Gran part de la zona, l'àrea septentrional, va formar part de l'històric Maestrat de Montesa, les seus principals de la qual s'ubicava a Sant Mateu. Aquest fet justifica la denominació de Maestrat que reben dues de les comarques de la zona i explica la passada rellevància de Sant Mateu que a més fou un dinàmic centre comercial. Però junt a aquesta darrera vila altres nuclis importants van ser Traiguera, Coves de Vinromà, Albocàsser, Cabanes, Cervera, la que fou capital de la Setena, etc.

A l'actualitat els majors nuclis de població són Cabanes, que assoleix els 2.500 habitants o Sant Mateu, Albocàsser, Coves de Vin-

romà, Traiguera i Càlig, tots ells d'entre mil i dos mil residents. Altres compten entre cinc-cents i mil habitants i no falta algun petit municipi com Torre En Domenech que no arriba als tres-cents, el que confirma el caràcter rural de l'àrea.

Predomina a la zona el poblament concentrat, de la mateixa manera que succeïa al passat, tot i que el dispers ha estat ben representat a alguns pobles com Tírig, Albocàsser, Coves de Vinromà, Vall d'Alba o Vilafamés on els massos, presents a tota l'àrea, formen part del seu paisatge. Algunes agrupacions de massos assoleixen entitat com Sant Pau, a Albocàsser, o la Pelejaneta, a Vall d'Alba, i inclús formen un nucli consolidat com La Barona a Vall d'Alba. Per altra banda, destaquen com casos peculiars els de Sant Rafael del Riu, a l'extrem septentrional i vora el riu de La Sènia, i Vall d'Alba, al meridional, pobles surgits de la concentració de massos i ambdós amb entitat com a municipi des del primer terç del segle XX. Recentment, els darrers anys, s'ha produït la segregació de Sant Joan Moró respecte a Vilafamés. Com succeix a altres zones valencianes semblants l'envelliment de la població és un dels problemes principals i assoleix quotes molt elevades en part dels municipis.

Tradicionalment aquesta ha estat un àrea de pas, d'intens trànsit, per la seua vinculació a l'eix viari prelitoral, pas de Catalunya cap a Andalucia. També en menor grau ha estat àrea de connexió amb l'interior on destaca el camí de la costa cap a Aragó, des de Vinaròs o Benicarló per Morella. Mostra de la importància i antiguetat de l'eix prelitoral és que travessa la zona de nord a sud la Via Augusta, que als darrers anys ha estat objecte de senyalització com a ruta turística que recorre espais d'interior a la zona. Altres camins seguien el seu traçat fins que posteriorment el trànsit es traslladà en gran part al litoral.

Actualment destaca l'eix viari de la CV-10, que travessa l'àrea de sud a nord i ha experimentat notables millores amb l'objectiu de consolidar-lo com a itinerari alternatiu al litoral i els seus problemes de congestió de trànsit. Junt a ell la N-332 és altra via molt transitada i també és objecte d'obres de condicionament com a carretera d'enllaç cap a l'interior. A més existeix una complexa xarxa de carreteres locals que uneix les diferents poblacions amb un traçat generalment més dificultós com més a l'oest.

Aquesta infraestructura viària pot experimentar grans transformacions de dur-se a terme projectes com la construcció d'un aeroport entre Vilar de Canes i Benlloch, una gran obra de discutible utilitat i negatiu impacte ambiental, o la millora dels accesos per carretera, vinculats parcialment a l'anterior.

En l'actualitat l'economia de la zona descansa en part sobre el sector agrari, on la ramaderia té un pes decissiu i creixent, especialment la porcina intensiva, amb nombroses granges, completada per l'ovina semiextensiva de caràcter tradicional i l'avícola. Per la seua banda l'agricultura té com a conreus principals l'ametller, que ha assolit gran extensió sobretot al sud, i l'olivera, aquesta especialment present al Baix Maestrat on conforma extenses taques i l'abundància d'arbres antics dóna testimoni de la seua importància al passat. Altres conreus de secà

com el cereal o la garrofera tenen una escasa presència, encara menor al cas de la vinya, tot i la importància que també van tenir en altre temps.

Mentre, el regadiu és escàs a aquestes terres que en part es va projectar regar amb un canal procedent de l'Ebre, un ambiciós projecte que de temps en temps torna a plantejar-se. Actualment està limitat a nombrosos enclavaments extensos per tota la zona de forma semblant a com succeïa al passat quan a més de les hortes de riu, font o barranc funcionaven centenars, o milers de sènies que hui en dia encara poden veure's paralitzades a la major part dels municipis i formen part del seu patrimoni cultural.

Però són sectors productius decissius per a aquesta zona, tant els serveis com la construcció i la indústria. Els dos primers estan ampliament representats, amb activitats en expansió a partir de l'increment del turisme rural o la transformació d'habitatges en segones residències. Per la seua banda la indústria presenta relevància a alguns municipis com Sant Mateu, amb especialització en el sector del moble; Coves de Vinromà,

Zona PRODER: dades bàsiques:

	MUNICIPIS	EXTENSIÓ	POBLACIÓ 1970	POBLACIÓ 1991	DENSITAT DE P. 1991
ALT MAESTRAT	2	125 km²	2.773 hb	2.144 hb	17 hb/km²
BAIX MAESTRAT	10	510 km²	12.961 hb	10.684 hb	21 hb/km²
PLANA ALTA	8	561 km²	13.979 hb	10.208 hb	18 hb/km²
TOTAL	20	1.196 km²	29.713 hb	23.036 hb	19 hb/km²

Número de municipis per volumen d'habitants (1991):

	0 - 250	251 - 500	501 - 750	751 - 1.000	1.001 - 2.000	2.001 - 5.000	més de 5.000
ALT MAESTRAT	-	-	1	-	1	-	-
BAIX MAESTRAT	-	1	2	3	4	-	-
PLANA ALTA	-	1	2	1	3	1	-
TOTAL	-	2	5	4	8	1	-

Distribució percentual de la població ocupada per sectors productius (1991):

	AGRICULTURA	INDÚSTRIA	CONSTRUCCIÓ	SERVEIS
ALT MAESTRAT	52 %	15 %	8 %	25 %
BAIX MAESTRAT	32 %	27 %	13 %	28 %
PLANA ALTA	39 %	21 %	9 %	31 %
TOTAL	37 %	23 %	11 %	29 %

Distribució de la població per grups d'edat (1991):

	menys de 14 anys	15 - 39 anys	50 - 64 anys	més de 65 anys
ALT MAESTRAT	12 %	27 %	32 %	29 %
BAIX MAESTRAT	16 %	25 %	35 %	25 %
PLANA ALTA	12 %	28 %	32 %	27 %
TOTAL	14 %	27 %	33 %	26 %

on destaquen els materials de construcció; o altres municipis menors. Presenta una major i creixent presència als pobles meridionals com Pobla Tornesa, Vilafamés o Vall d'Alba, on la indústria del taulell s'implanta en la seua expansió des del focus de la Plana Baixa afavorida per la presència del gas natural o la proximitat i accesibilitat a Castelló, a més de la disponibilitat de sól més barat. Així ha aparegut els primers petits polígons industrials a Vilafamés o Cabanes. Pel contrari la tradicional artesania ha restat reduïda a algo minoritari.

La zona d'aplicació del Programa PRODER no sols està dividida territorialment en dues comarques i una reduïda porció d'altra sinó que també i en relació amb eixa subdivisió, mostra una polarització funcional en torn a dos nuclis urbans. Mentre els municipis del nord, pertanyents al Baix Maestrat, molts es vinculen a centres econòmics com Vinaròs i Benicarló, els meridionals mostren una vinculació directa patent a tots els nivells amb la ciutat de Castelló. Aquest fet accentua el que no es tracte d'una zona unitària en quasi cap aspecte.

Actualment la zona PRODER s'enfronta no unicament a problemàtiques preexistents com l'estructura demogràfica amb l'amenaça de l'envelliment, la configuració del sistema productiu o la manca de serveis sinó que també s'han afegit altres de noves com són la previsible instal.lació d'un aeroport, la traumàtica apertura de carreteres cap a la costa o al cas dels pobles meridionals el creixent impacte de la ciutat de Castelló i l'àrea industrial de La Plana en la seua accelerada expansió.

Aquesta àrea ben mereix una visita, entre altres raons, per l'encant del seu paisatge, variat i ric en matissos i de la majoria dels pobles i el seu valuós patrimoni. Entre aquest darrer destaquen notables conjunts urbans monumentals com Sant Mateu o Vilafamés. També disposa d'un ric patrimoni arquitectònic de caràcter popular constituït per desenes de massos, sènies i altres construccions diverses, representatives d'un model de poblament i aprofitament del territori molt característic. Menció especial mereix per la seua entitat la riquesa en pintures rupestres, com a zona representativa de l'art llevantí, amb la seua concentració al barranc de la Valltorta i el seu voltant.

"Frenar el despoblamiento"

JOSÉ LUÍS ALONSO ,
GERENTE DEL PROGRAMA
PRODER MAESTRAT-PLANA ALTA

RURALIA

José Luis Alonso es el gerente del Grupo de Acción Local Maestrat- Plana Alta. Geógrafo de profesión, comenzó realizando estudios del territorio y desde hace 14 años trabaja directamente en desarrollo local. Nacido en Valladolid, lleva vinculado a esta zona veinte años, destacando su labor en el Módulo de Promoción y Desarrollo del Maestrat.

P. *¿Cuáles su valoración del PRODER?*

R. "La tendencia aquí ha sido cumplir los objetivos del programa pero solucionando los principales problemas de la zona como es aquí el desploblamiento. Así se ha trabajado por el sostenimiento de la población y por tanto de las actividades de la zona, mejorando las condiciones económicas en el medio rural y diversificando respecto a las actividades tradicionales. En este sentido, el PRODER ayuda a cambiar las tendencias más inmovilistas, tomando un carácter demostrativo que contribuye así en el desarrollo de estos procesos, mucho más largos que la duración del propio programa".

P. *¿Ysu valoración sobre la aplicación del programa en la zona?*

R. "Desde 1995 cuando se crea el grupo de trabajo para elaborar la memoria sobre la zona, se creó una dinámica de entendimiento entre los diferentes agentes que facilitó tanto una visión de conjunto comarcal como la elaboración de criterios y de una estrategia de apoyo. Esto además ha permitido hacer una reflexión interna desde el grupo de acción local. Así, a la hora de presentar los diferentes proyectos al GAL la respuesta ha sido positiva permitiendo cumplir los objetivos en cada una de las medidas. En cuanto a la población, la primera respuesta fue de sorpresa e incredulidad, ya que en esta zona no ha habido nunca un apoyo directo a la inversión. A medida que se han ido ejecutando y cobrando algunos proyectos, se ha ido acelerando el proceso resultando finalmente un número de beneficiarios importante".

P. *¿Qué objetivos o líneas se han priorizado en la aplicación del programa en la zona?*

R. "Un objetivo fundamental ha sido el asentamiento de la población que en un 34% es agrícola. En este sentido se han apoyado

las actividades y a las organizaciones, como las cooperativas, que los representan. Se ha trabajado en la mejora de la gestión, de la imagen y de la calidad de los productos agroalimentarios y se ha puesto en marcha dos experiencias piloto algo más novedosas y arriesgadas. Otro objetivo prioritario ha sido la creación de una oferta complementaria al turismo rural diversificada. Y por supuesto la formación, pero con proyectos encaminados a detectar a los emprendedores o líderes locales, para orientarles y darles la formación necesaria a fin de que asuman su papel como agentes de desarrollo local.

P. *¿Cuáles han sido los principales problemas en la aplicación del programa en la zona?*

R. "El principal problema ha sido el tiempo ya que la aplicación de un programa de estas características necesita la dinamización de determinados sectores; no se trata únicamente de informarles. Y algo más de año y medio da poco margen de maniobra. Otro problema ha sido la falta de agilidad en la gestión del dinero; la tardanza de la llegada de los fondos y por tanto en los pagos de las inversiones puede generar problemas. Y por último pero no menos importante es el problema derivado de la situación de los ayuntamientos de los municipios rurales, siempre deficitarios y con problemas básicos de infraestructuras tipo abastecimiento de agua, electricidad o sistema de alcantarillado por poner algunos ejemplos. El ciudadano percibe que su municipio mejora cuando estos problemas están subsanados. A no ser este un programa integral que contemple medidas referentes a la mejora de algunas infraestructuras resulta difícil que los representantes municipales le presten toda su atención ya que su prioridad está en subsanar esas deficiencias. Les parece bien que se invierta en patrimonio pero consideran que la población necesita antes otros servicios".

P. *¿Y los resultados más remarcables?*

R. "Tal vez lo más interesante sea la concienciación que se ha creado en las dos comarcas, a través de los programas de dinamización y de participación, de la existencia de unos objetivos y un futuro común. Además, en estos momentos la población se cree las posibilidades de un segundo PRODER".

P. *Y a corto o medio plazo ¿cómo se presenta el desarrollo en la zona?*

R. "En un segundo PRODER se debería estructurar la oferta del territorio. En los municipios donde apenas ha habido inversiones se ha visto como en el año 2.000 ha habido un descenso de la población mientras que en otros, donde se ha invertido en actividades económicas, la población se ha mantenido o incluso ha crecido. Por lo tanto habrá que corregir esto y buscar ideas imaginativas para que los municipios menos favorecidos se mantengan. Para llevar a cabo esta labor hace falta dinamizar determinados sectores, y esto lleva su tiempo no pudiendo llegar a veces en año y medio.

Inversions del PRODER MAESTRAT–PLANALTA

MESURES		Aportació PRODER	Aportació PRIVADA
MESURA 1 VALORITZACIÓ DEL PATRIMONI RURAL NUCLIS AMB PREDOMINI DE L'ACTIVITAT AGRÀRIA Nº de Projectes: 55		254.768.546	336.592.391
MESURA 2 VALORITZACIÓ DEL PATRIMONI RURAL NUCLIS AMB PREDOMINI DE L'ACTIVITAT AGRÀRIA Nº de Projectes: 21		66.487.679	130.376.558
MESURA 3 FOMENT DE LES INVERSIONS TURÍSTIQUES,AGROTURISME Nº de Projectes: 20		57.086.055	157.876.178
MESURA 4 FOMENT DE LES INVERSIONS TURÍSTIQUES,TURISME LOCAL Nº de Projectes: 17		111.161.488	279.951.697
MESURA 5 FOMENT PETITES I MITJANES EMPRESES, ARTESANIA I SERVEIS Nº de Projectes: 32		167.255.084	582.083.913
MESURA 6 SERVEIS A LES EMPRESES Nº de Projectes: 18		124.482.950	-
MESURA 7 RENOVACIÓ DEL POTENCIAL PRODUCTIU AGRARI I FORESTAL Nº de Projectes: 85		375.714.064	828.137.500
MESURA 8 FORMACIÓ Nº de Projectes: 34		92.312.517	3.181.017
INVERSIÓ TOTAL	**3.567.467.637**	1.249.268.383	2.318.199.254

El Olivo

Domingo M. Salazar Hernandez
e Isabel Lopez Cortés
Ingenieros Agrónomos.

El origen del cultivo del olivo se pierde en el tiempo, siendo una de las primeras domesticaciones de plantas leñosas realizadas por el hombre.

El olivo y sus plateadas hojas han sido y son emblema de paz y prosperidad (Paloma de Noé, rama de Minerva y símbolo actualmente de las Naciones Unidas del futuro de los jóvenes), ha estado presente y ha sido extendido por toda la cuenca de nuestro Mediterráneo por fenicios, griegos, cartagineses, romanos y árabes. Y ha sido recientemente extendido por nuestra cultura mediterránea hasta los Estados Unidos de América, Argentina, Paraguay, Uruguay, Australia, Nueva Zelanda, etc.

Probablemente los primeros intentos de transformación de productos agrarios correspondieron a la obtención de aceite de oliva. Recordemos que el buen aceite, aceite virgen de oliva no es más que zumo directo del maravilloso, hablando de salud, fruto del olivo ya que su extracción es por métodos mecánicos de prensado. Precisamente las cualidades organolépticas y casi mágicas del aceite están precisamente en esa condición de zumo natural, que además se conserva bien largo tiempo sin manipulación ni adición ninguna.

La obtención del aceite de oliva precisa de tres operaciones básicas:

1. Triturado de la aceituna para liberar el oro que contiene.

2. Prensado para obtener ese rico aceite.

3. Decantación, separar el aceite, fracción realmente aprovechable, de los restos sólidos y agua del fruto (alperujos y alpechines).

El aceite de oliva con su peculiar sabor que transmite a los alimentos aderezados con él, tanto si se utiliza en crudo, como si su uso es en frituras, asados o cocidos, es un placer para el consumidor y una medicina para el cuerpo.

Por eso, es el aceite un producto emblemático, en el que su impecable y adecuada calidad es imprescindible y debe ser mantenida como excelente producto natural agroalimentario. Cuando el aceite

Plantació d'oliveres al Baix Maestrat

pierde su inherente calidad, es como despojarlo del principal de sus atributos, de aquí que cada día exista mayor preocupación porque se produzca aceite de calidad. Y debemos recordar que la calidad comienza en el árbol, en el campo, en el manejo que del olivo hace el agricultor, en su poda, en su adecuado abonado, en el control racional de las plagas que le afecten y siguen en cada una de las distintas etapas del proceso de su elaboración en la almazara, desde la adecuada recepción y limpieza de la aceituna pasando por su extracción, decantación o centrifugado y por su adecuada conservación.

Estudiando y mejorando cada una de las etapas productivas y de elaboración es como realmente se consigue la calidad en el aceite.

La calidad dietético-nutricional y apetitosidad de un aceite de oliva bien elaborado y procedente de un respetuoso y buen cultivo de la aceituna, es superior a la de otros aceites. La introducción en mercados mundiales y la competición con nuevos aceites y grasa, de menor calidad y más bajas cualidades, dependen de ese imprescindible mantenimiento de la tradición y bien hacer de nuestras comarcas olivareras, las cuales han corregido sus ancestrales errores y modernizado sus técnicas, la actualización de almazaras y uso de productos fitosanitarios respetuosos, sin residuos persistentes y no liposolubles son un factor de mejora de la calidad evidente.

No debe olvidarse que el aceite de oliva no es competitivo, ni en producción, ni precio frente a los aceites de semilla, motivo por el cual es su evidente calidad lo que le hace diferente, deseable y excelente para el consumo.

Los criterios de calidad de un aceite eran definidos clásicamente por catadores expertos, que clasificaban el aceite por aspectos subjetivos, aunque esto se mantiene y es esencial, actualmente existen criterios objetivos de calidad como composición en ácidos grasos insaturados, en tocoferoles, antioxidantes naturales, etc. Un aceite de calidad sólo se obtiene con un esmerado cultivo, un adecuado manejo hasta la almazara, una correcta elaboración y una buena conservación.

El aceite virgen transformado natural del fruto del olivo es un producto básico en nuestra alimentación mediterránea y un auténtico don para nuestra salud. Efectos básicos de ese componente esencial de la dieta mediterránea, que es el aceite de oliva virgen.

Con determinados componentes previene y posiblemente reduce el crecimiento de células cancerosas y reduce ciertos tumores.

Además de tener un claro efecto antioxidante general y ser secuestrador de radicales libres con lo que protege frente al envejecimiento celular.

Regula el sistema hormonal y mejora el nivel metabólico de nuestras funciones vitales, además es tonificante y protector de nuestra piel.

Arte Rupestre

DELS PORTS-MAESTRAT

RAFAEL MARTINEZ VALLE
Museu de la Valltorta.
Generalitat Valenciana.

EL DIA 5 DE DICIEMBRE del año 1998 la Asamblea General de la Unesco reunida en Kioto (Japón) decidía incluir el Arte Rupestre del Arco Mediterráneo en la Lista del Patrimonio Mundial. Con esta declaración culminaba un proceso iniciado por la Generalitat Valenciana el año 1995, que tuvo por finalidad la revalorización de un patrimonio cultural, el arte rupestre, estrechamente vinculado a la evolución del medio ambiente y el paisaje rural.

Los criterios usados para validar esta propuesta fueron su valor documental excepcional, clave para conocer las sociedades prehistóricas que habitaron el arco mediterráneo hace 7000 años; su vulnerabilidad, consecuencia de su ubicación en abrigos poco profundos expuestos a la intemperie y a la influencia de los agentes biológicos, entre los que debemos incluirnos; su integración en paisajes antropizados de alto valor ambiental, y finalmente su contexto social: el medio rural, para el que en la actualidad el patrimonio cultural debe considerarse un elemento más de desarrollo.

Estos aspectos se ajustan de forma estrecha al arte rupestre conservado en las balmas y abrigos dels Ports y el Maestrat. Los conjuntos más importantes de estas comarcas fueron descubiertos en las primeras décadas del siglo XX: el año 1916 se descubrieron los conjuntos de Morella la Vella, el año siguiente las pinturas del Barranc de la Valltorta y el año 1934 el importante núcleo del Barranc de Gasulla en Ares del Maestrat. Se trata de conjuntos emblemáticos en el contexto del arte rupestre europeo que sufrieron una suerte desigual. Durante los años posteriores a su descubrimiento estos lugares fueron objeto de numerosas visitas incontroladas que ocasionaron importantes daños, algunos irreversibles. La historia de estos lugares encierra una importante lección sobre los riesgos que entraña promover el acercamiento al patrimonio –cultural y natural– si no se desarrolla un modelo adecuado de gestión.

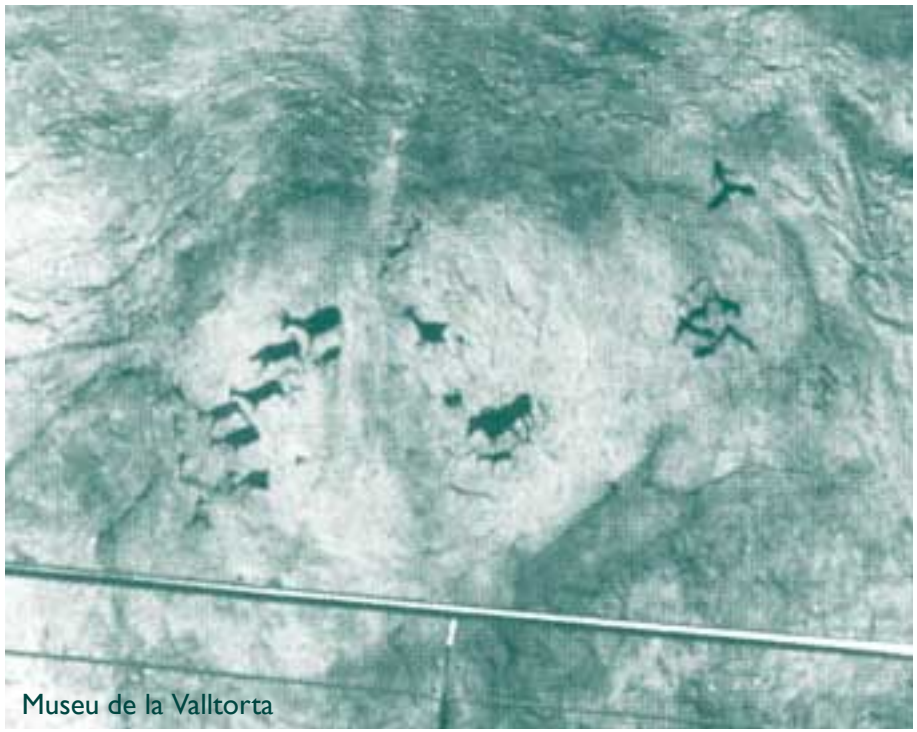

Museu de la Valltorta

Actualmente el aumento del nivel cultural de la población y el desarrollo de una gestión adecuada por parte de las administraciones permiten ser optimistas sobre la conservación de nuestro arte rupestre. No obstante su valoración también ha ganado en complejidad y cualquier acercamiento a este patrimonio -histórico, estético o patrimonial- supone asumir la importancia del entorno en el que se inscribe.

La elección por parte del hombre prehistórico de determinados lugares para expresar mediante el arte rupestre su complejo ideario estuvo motivada en buena medida por la carga simbólica de la naturaleza. Estos valores han sido transformados por siglos de actividad humana pero sus huellas permanecen fosilizadas y todavía se perciben. De igual manera la conservación del arte rupestre, tan dependiente de los procesos naturales, está unida a la de su entorno ambiental.

Hoy una gestión adecuada de este patrimonio único, que ha alcanzado la consideración de patrimonio de toda la humanidad, pasa necesariamente por la conservación del paisaje que lo acoge.

L'ametller i el torró

CARLES RODRIGO ALFONSO
Geògraf

A L'IGUAL QUE SUCCEEIX a moltes altres comarques valencianes el final de l'hivern a nombrosos pobles del Maestrat i La Plana ve anunciat per la floració de l'ametller. D'aquesta manera el blanc i rosa de la seua flor arriba a formar un tapís vegetal o esguita el paisatge d'aquestes terres. Mesos després el so de les màquines peladores encara anuncia l'arribada de la tardor als carrers de molts d'aquests pobles.

Present des d'antic a les terres valencianes el cultiu de l'ametller ha experimentat una gran expansió a les darreres dècades, tot i que més ralentitzada als últims anys. Simultàniament també ha sofert una variació en la seua localització espacial i així, mentre l'expansió del regadiú o el procés d'urbanització l'ha expulsat d'algunes comarques properes al litoral, a altres, la major competitivitat front a altres conreus de secà va afavorir la seua implantació fins convertir-se en cultiu majoritari a molts pobles. Actualment l'ametller està present tant a contrades properes a la mar com a paratges a les serres o altiplans interiors per damunt del miler de metres d'altitud.

Diversos factors com la major rendabilitat mitjana front a altres conreus de secà, la seua capacitat d'adaptació a sòls pobres, l'escassa demanda d'atencions que requereix el seu cultiu, la fàcil mecanització de les feines, la difusió de varietats més resistents a les gelades, la possibilitat de postergar la seua collita o la facilitat d'emmagatzematge de l'ametlla, entre altres, justifiquen l'accelerada expanció superficial experimentada al llarg d'aquest període.

L'ametller està ben representat al Baix Maestrat, especialment a una part de la subcomarca de la Tinença de Benifassà, apendix territorial interior, tot i que és l'olivera el conreu preponderant i tradicional a aquesta comarca. Però és als pobles de la Plana Alta on s'ha implatat en major intensitat i on arriba a assolir caràcter de monoconreu a moltes contrades. L'ametller forma part destacada del paisatge de pobles com Les Coves de Vinromà, Vilanova d'Alcolea, Benlloch, etc., on apareix a planes, valls o llomes, al pla o a les vessants de les muntanyes. De fet algunes cooperatives de la zona han adquirit renom pel volum de producte que comercialitzen, procedent inclús d'altres comarques.
La presència d'aquest conreu a la zona va donar lloc al passat a l'aparició de torroners a diversos pobles com va succeir a Sant Mateu, Catí o Benlloch, artesans que van tenir fama amb l'elaboració i comercialització dels seus productes. Posteriorment el nombre d'artesans torroners ha disminuït al llarg del temps però tot i això encara resten alguns representants d'aquesta tradició, empreses familiars que han assolit fama en determinats àmbits. Tant l'ametller com el torró presenten un futur a la comarca amb les necessàries millores i transformacions estructurals o d'altra natura.

TURISTRAT (ALBOCÀSSER)

A les terres valencianes una de les primeres iniciatives de turisme rural fou aquesta cooperativa de propietaris de cases rurals amb seu al municipi d'Albocàsser, a l'Alt Maestrat, però implantada a molts municipis de la zona. Una de les característiques més significativa d'aquesta cooperativa ha estat la gestió conjunta dels allotjaments, comptant des de la seua constitució amb almenys una persona encarregada de la central de reserves.

La cooperativa es va crear el 1994 amb cinc promotors, però la idea es remunta a 1992 quan, a través de la cooperativa agrícola, es buscaven altres mitjans que permeteren als jòvens continuar al poble encara que no es dedicaren fonamentalment a l'activitat agrícola.

El creixement ha anat en paral.lel a l'auge del turisme rural als darrers anys. D'aquesta manera a l'actualitat el número de socis és ja de vint-i-sis i es gestionen trenta allotjaments distribuïts per tretze municipis del nord de Castelló. Disposa d'una central de reserves que compta amb dos treballadors contractats a temps complet i dos més de caràcter temporal pel seu funcionament. A través de la cooperativa s'ha accedit a diferents ajudes (Agència Valenciana del Turisme, LEADER, PRODER, Conselleria d'Agricultura, etc.) al llarg d'aquests anys per facilitar la rehabilitació de les cases, la gestió i la promoció. A més, des de Turistrat, s'han assenyalat alguns itineraris a l'àrea i realitzat activitats relacionades amb l'artesania.

Turistrat ha aconseguit situar-se al mercat i al sector, formant part de la recent creada federació d'entitats de turisme rural de la Comunitat Valenciana, en la línia de treballar sempre per crèixer i millorar la qualitat de la seua oferta.

COOPERATIVA VALL D'ANGEL (SANT MATEU)

Aquesta novedosa iniciativa que inicià el seu camí fa dos anys, s'assenta en plena muntanya i a escassos quilòmetres del Santuari de la Mare de Deu del Àngels, al terme de San Mateu. La posada en marxa d'aquest projecte ha exigit l'adaptació al territori de la familia de pagesos procedents de Mallorca que l'ha impulsat a la zona. Amb el pas del temps la desconfiança inicial ha anat desapareixent

Depuradora biològica de la cooperativa Vall d'Angel (Sant Mateu)

i amb la seua dedicació al projecte ha adquirit forma.

A l'arribada d'aquesta familia la finca de tretze hectàrees d'extensió base de la cooperativa era un paratge devastat per un incendi però on s'aprecia progressivament la seua regeneració. Des de l'inici la rehabilitació de la casa, la plantació d'espècies forestals o la recuperació i estudi de les diferents varietats d'olivera i ametller que hi havia a la finca són activitats que es plantegen amb un objectiu comú. La finalitat és crear un espai on poder compartir des de l'estudi o l'experiència les diferents facetes que el composen: l'agricultura, el medi natural, la cultura tradicional, etc.

Aquesta família de set persones, amb la col.laboració d'alguns amics, treballen per posar en marxa un centre de formació permanent, on la relació amb el medi no siga esporàdica i així formar a professionals en les diferents tècniques o coneixement que allí es difonen. Els seus integrants són conscients que es tracta d'una experiència oposada a la tendència general on la juventud tendeix a emigrar però aquesta familia pensa que és la línia a seguir.

Tot aquest projecte s'enmarca dins d'un sistema de desenvolupament sostenible, que aprofite els recursos al màxim, rentabilitzant-los mitjançant la investigació contínua, l'observació, la cultura tradicional i les noves idees, a la re-

cerca de la major autosuficiència possible. La cooperativa centra la seua activitat principalment en l'agricultura però la idea és que en un futur evolucione cap a una entitat més pol·livalent. Així, altra de les bases fonamentals del projecte és ensenyar a valorar l'àmbit mediterrani, amb la seua escassesa i amb tota la seua riquesa. En aquest sentit, des de la cooperativa defensen que la relació intergeneracional suposa un pilar important per transmetre als jòvens l'experiència i el coneixement d'oficis i formes de fer adaptades al lloc. Conseguir que aquests jòvens sàpiguen realitzar diferents tasques, que aprenguen i desenvolupen la seua curiositat sobre el recursos propis i els valors són part dels objectius.

CENTRE DE TERCERA EDAT (CERVERA)

Al municipi de Cervera existeix el projecte de crear una residència per la Tercera Edat on en òptimes condicions puguen residir persones majors, aquelles que tanta atenció mereixen. Es tracta d'una iniciativa d'interés, un model de centre que a l'igual que succeix amb altra alternativa com són les empreses d'atenció domiciliària presenten un gran futur als nostres pobles. Aquestes iniciatives serveixen principalment per cobrir una demanda social en previsible increment a mesura que s'accentua l'envelliment mitjà de la població però també per representar una important font d'ocupació laboral a escala local.

A Cervera la iniciativa i el patrocini de la residència correspon a la Fundació Cayac-Maestrazgo. Aquesta fundació es va crear el 1992 després de la mort el 1991 de la promotora, una filla del poble sense descendents que residia a Barcelona i que aportà el seu patrimoni. El patronat de la fundació està integrat per quatre membres de la família i per quatre representants del municipi. Aquesta iniciativa ha rebut el recolzament del Programa PRODER.

El projecte ha tingut una gran acceptació entre la gent gran del poble. El centre tindrà una capacitat d'unes cinquanta places i està previst que les obres s'executen en divuit mesos de forma que podria entrar en funcionament a finals del 2001.

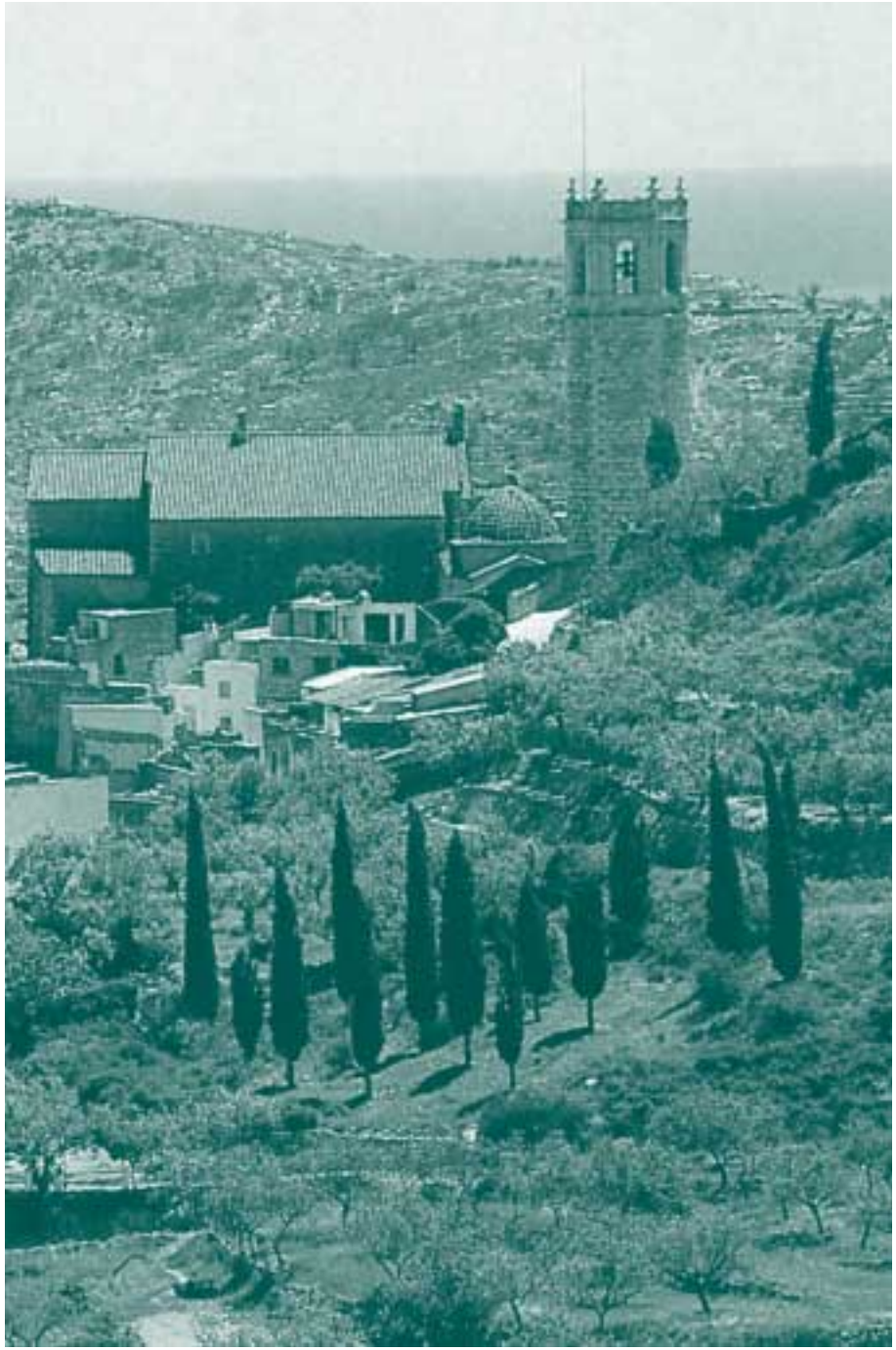

Campanar de Cervera

Centre Cultural de Càlig

CENTRE CULTURAL (CÀLIG)

El municipi de Càlig disposa des de recentment d'un centre cultural i social de gran importància pel poble, un edifici polifuncional de construcció impulsada per l'Ajuntament que ve a cobrir un gran buit en la vida local. El Centre Cultural de Càlig s'inaugurà oficialment el 15 de juliol de 2000 tot i que al mes de gener ja es va celebrar un curs d'informàtica del PRODER a les seues instal.lacions. L'objectiu d'aquesta iniciativa municipal és que siga un centre per utilitzar-ho adequadament i no simplement per mostrar-ho com en molts casos succeeix amb aquestes instal.lacions. Aquest nou edifici s'ha alçat en el mateix solar on l'any 1931 es construí l'antic Centre Republicà. El centre actual disposa de sales per activitats culturals, un escenari i una sala de projecció.

Aquest centre, que ha comptat amb la subvenció del Programa PRODER zonal, reuneix l'aula de formació de l'Escola Permanent d'Adults, les seus del Partit Popular i del Partit Socialista Obrer Espanyol, les de les associacions culturals Pere Balaguer i Crema Catalana, les de les esportives Càlig C.F. i Club Ciclista Caligense, la sala de l'Associació de Mestresses de Casa, un aula d'informàtica, que incorporarà Internet i serà d'accés públic. També compta amb una sala de projecció, el "Centre Cultural La Torre", connectada a Canal Digital i Vía Digital on es realitzen reunions i actuacions, amb vuitanta places de capacitat, i on els caps de setmana es projecten películes amb alta qualitat d'imatge i so (DVD)per una mòdica entrada així com un teatre de sis-cents metres de superfície.

CENTRE DE TURISME RURAL AL SANTUARI DE LA MARE DE DEU DE LA SALUT (TRAIGUERA)

Al llarg dels darrers anys el Santuari de la Mare de Deu de la Salut, un interessant conjunt arquitectònic i centre de pelegrinatge, de grans dimensions, ha estat objecte de diverses actuacions de rehabilitació. Successives escoles-taller han format des dels anys vuitanta als seus alumnes en les obres de perfeccionament, en el coneixement de les tècniques constructives. Tècniques tradicionals com la construcció amb pedra en sec han rebut una gran esperta per les actuacions realitzades al santuari. Durant el curs 1999-2000 les obres s'han centrat en la transformació de diverses estancies de la Casa dels Capellans en un restaurant en fase de construcció.

Als passats mesos s'han desenvolupat al santuari cinc tallers on els alumnes han adquirit experiència en obres d'aquesta natura. S'han realitzat tallers d'albanyileria, fusteria, treball de la pedra, electricitat-fontaneria, tots ells vinculats a l'acondicionament del local del restaurant, i un de pedra en sec destinat a la millora de l'entorn del conjunt, especialment al passeig de les moreres, accés al santuari. A la fase de formació es realitzaren classes teòriques amb la finalitat de transmetre als alumnes el coneixement de les ferramentes i materials d'ús més comú completats amb les corresponents pràctiques.

L'apertura de un restaurant forma part d'un projecte global més ambiciós de creació d'un centre turístic a aquest emplaçament, que també oferisca hostatge, relevant pel municipi i per la zona, que a més permeta la conservació, valorització i promoció d'un patrimoni cultural com és el Santuari de la Mare de Deu de la Font.

Santuari de la Mare de Déu de la Salut (Traiguera)

OFICINA D'INICIATIVES EUROPEES (TRAIGUERA)

L'any 1995 va sorgir aquesta oficina a partir d'un mòdul de promoció i desenvolupament d'una escola taller existent anteriorment i per l'interés de dues persones que s'havien interessat pels projectes europeus. Aquesta oficina depén de l'Ajuntament de Traiguera però el seu àmbit d'actuació és supralocal, pràcticament cobreix tot el territori del Baix Maestrat, amb convenis amb altres ajuntaments de l'àrea. Actualment compta amb un equip integrat per una directora, un tècnic, dos auxiliars administratius, un especialista en desenvolupament rural i una xarxa de col.laboradors com són treballadors socials, psicòlegs o pedagogs.

L'Oficina d'Iniciatives Europees ha treballat al llarg dels quatre anys de funcionament en l'aplicació dels programes Now i Youthstart, adreçats a dones i joves respectivament. Entre 1996 i 1998 ambdós programes es centraren en el diagnòstic de necessitats i la realització de cursos formatius. Posteriorment, a partir de 1998 i fins el 2000 es treballà amb el Programa Now en noves vies cap a la igualtat entre sexes mentre que el Youthstart ho va fer en l'Explorer.

Al llarg d'aquests anys l'oficina ha realitzat diverses publicacions com són:

"*Nuevas vías de formación para la igualdad y el empleo*" (1998) (Programa Now.Fiore);

"*Cómo detectar necesidades de formación y oportunidades de empleo para mujeres a través de un diagnóstico*" (1998) (Now.Fiore);

"*Compilación de buenas prácticas*" (1998) (Youthstart);

"*Las mujeres del Baix Maestrat en el siglo XXI. Hacia la igualdad en el reparto del trabajo y el tiempo*" (2000) (Now);

"*Mosaico: un intercambio europeo de experiencias para el desarrollo de empleo*"; "*Buscando propuestas formativas para el empleo*" (Youthstart);

"*Una experiencia innovadora de formación multidisciplinar*" (1998) (Youthstart-Acció)

"*La calidad de la formación en los programas de inserción comunitarios*".

Aquestes publicacions poden ser encomanades a l'Oficina d'Iniciatives Europees.

Aquesta oficina representa una interessant iniciativa tant per les temàtiques que treballa com per la línia d'aprofitar i difondre els fons i els programes específics europeus des de el Medi Rural pel conjunt del territori. Actualment està fent-se gestions per ampliar el seu àmbit d'actuació a totes les comarques castellonenques.

Ermita de Sant Pau (Albocàsser)

LA VIA AUGUSTA

Tant la comarca del Baix Maestrat com la Plana Alta són travessades per la Via Augusta, calçada romana que amb 1.500 quilòmetres de recorregut a través de la Península Ibèrica, des de Pirineus a Càdiz recorre les terres valencianes de nord a sud al llarg d'uns 480 quilòmetres.

Tradicional vía caminera ha estat denominat Via Herculea, Via Heraclea, Camí de Sant Vicent Màrtir o Ruta de l'Espart, tot i que actualment és comunment coneguda com Via Augusta, denominació d'època romana recuperada. Fou el principal eix de la xarxa viària de l'àrea en època dels romans i posteriorment ha mantingut el paper d'itinerari parcialment coincident amb alguns dels principals camins decisius en la vertebració de les terres valencianes al llarg de la història.

Sobre la base d'aquest antic camí s'ha traçat un itinerari de nova planta que ha estat objecte d'acondicionament i senyalització de la primera fase, entre Traiguera i la ciutat de València, mentre està prevista la seua continuitat fins les comarques meridionals valencianes. Representa una iniciativa desenvolupada per la Conselleria de Medi Ambient, amb la finalitat de que constituisca un itinerari senderista i cicloturista.

Es tracta d'una oferta especialitzada de caràcter cultural i natural que permet recòrrer els vells paisatges del Baix Maestrat i la Plana Alta i el seu ric patrimoni per aquest sender que discorre per camins rurals.

Des del seu accés a terres valencianes per Sant Joan del Pas el sender Via Augusta travessa Traiguera, La Jana, Sant Mateu, La Salzadella, Les Coves de Vinromà i la Pobla Tornesa, a més d'aproximarse a altres nuclis de població, amb un total de seixanta-set quilòmetres de longitud a aquesta àrea.

Amb l'objectiu de difondre aquest sender i disposar d'informació per aquelles persones interessades pel mateix la Conselleria de Medi Ambient ha editat un futllet difusiu (del qual mostrem ací un fragment) que recull el traçat de l'itinerari i ofereix informació sobre els punts d'interés existents al llarg d'ell.

El Parc Cultural de la Valltorta

DES DE 1991 I PER iniciativa de la Conselleria de Cultura funciona a Tirig, al Baix Maestrat, el Museu de la Valltorta, instal.lació museística creada amb la finalitat d'aprofitar el ric patrimoni de l'àrea a l'art rupestre, un dels focus de l'Art Llevantí. Actualment el museu manté les exposicions temporals, com la de l'art rupestre valencià, la projecció d'un audiovisual i les visites guiades a les pintures al propi barranc però no les exposicions fixes degut a que es troba en situació de canvi. Al museu treballen set persones, dos tècnics, tres guies, un administratiu i un becari, a més del personal complementari, neteja, manteniment, vigilància. Mostra de l'interés d'aquest centre és que al llarg del passat any l'han visitat unes 21.000 persones, un elevat número que inclou a visitants particulars, estudiants o grans grups de turistes.

Actualment està en fase de desenvolupament el projecte de Parc Cultural de la Valltorta, una iniciativa que previsiblement es completarà enguany. Es tracta d'un projecte d'instal.lació cultural oberta en torn al patrimoni cultural de l'àrea que mostre l'evolució del paisatge al llarg del temps i fins l'actualitat. El projecte cultural comprén les conques de les rambles Carbonera i Valltorta, un área seleccionada per la integritat geogràfica i la presència de l'art rupestre i altres valors culturals, el que representa la totalitat o part de los termes d'Albocàsser, Ares del Maestrat, Benassal, Catí, Coves de Vinromà, Morella, Tirig i Vilar de Canes. Amb aquest objectiu s'ha aprovat una línia pressupostaria per part de les Corts Valencianes. El Institut de l'Art Rupestre, depenent de l'Organisme Públic Valencià d'Investigació, comptarà amb un Centre de Documentació i Investigació.

Els objectius del Parc Cultural de la Valltorta són la protecció i el foment del patrimoni cultural, l'aplicació de criteris unics, la creació d'itineraris culturals i la difusió de l'arquitectura tradicional. És per això que s'ha inclós en la xarxa projectes ja engegats com és el dels molins del Barranc dels Molins, de la Fundació Mediambiental, o el dels Barrancs dels Horts, ambdós a Ares del Maestrat.

El projecte comptarà amb un centre de coordinació a la seu del Museu de la Valltorta. Existiran diversos itineraris guiats d'art rupestre i es donarà informació per altres elements culturals com els arquitectònics. Actualment es treballa en la restauració de pintures rupestres així com en la reconstrucció de diverses construccions rurals representatives com són una barraca, una sènia, un forn de calç o inclús la possible recuperació d'activitats artesanals com la transformació del margalló. Un projecte d'aquesta natura, interessant mostra de la recuperació i valorització del patrimoni local, presenta importants repercussions a la zona i sobre altres iniciatives en marxa.

Museus

LES COMARQUES DEL Baix Maestrat i la Plana Alta i concretament els municipis inclosos a l'àrea d'actuació del Programa PRODER disposen d'una xarxa d'establiments museístics digna de ressenyar. Destaca així la presència de museus tan relevants com el d'Art Contemporani de Vilafamés, el de l'Oli de Cervera, el del Almirez de Coves de Vinromà o el ja esmentat de La Valltorta a Tirig, entre una llista que inclou altres diversos.

MUSEU POPULAR D'ART CONTEMPORANI DE VILAFAMÉS

Aquest museu no precisa presentació en tant que és una instal.lació museística de reconeguda fama i amb tres dècades d'existència.

El museu de Vilafamés va sorgir l'any 1970 com a iniciativa d'un grup d'artistes que a més van comptar amb recolzament local. Així l'any 1971 es va adquirir la Casa del Batle, un antic palau de grans dimensions que la Diputació Provincial va rehabilitar i cedir al poble posteriorment.

Actualment les tres plantes del museu compten amb trenta i dos sales i un ampli pati on s'exposen prop de tres cents obres cedides per artistas, molts d'ells de reconeguda fama. Un recorregut pel museu permet obtenir una visió completa de l'art contemporani així com la possibilitat d'adquirir algunes d'elles.

MUSEU DE L'ALMIREZ

A la localitat de Coves de Vinromà, a la Plana Alta, té la seua seu el Museo del Almirez o museu del morter, una interesant iniciativa museística impulsada per Vicente Garcés Julve. Aquest museu al igual que el Museo de la Molinería de Requena, tractat al número anterior de RURALIA, presenta la particularitat de ser una iniciativa de caràcter privat no pública, com és més comú a les nostres terres.

En la posada en marxa d'aquest projecte ha estat decissiva la labor del seu promotor, qui amb gran constancia ha recorregut diverses terres a la recerca dels materials que hui en dia constitueixen el fons del museu.

El Museo del Almirez ocupa un edifici de tres plantes al centre històric de la vila, adjacent al temple parroquial, construït amb l'objectiu de ser la seu seua sota la direcció de l'arquitecte Enrique Alabort. S'aborda el morter utilitzat a art culinari, fins industrials, art boticari, art decoratiu i investigació-tecnològica.

Els diferents morters s'exposen en un entorn de recreació de l'ambient històric que comprén des d'objectes fins vestits de l'època, de forma que enriqueix l'exposició. Al llarg de les seus sales és possible observar peces dels 12.000 anys d'història d'aquest instrument, procedents dels llocs més diversos.

Aquest projecte ha comptat amb el recolzament de diverses institucions públiques i privades. Recentment, 1999, s'ha editat amb la col.laboració de diverses entitats, l'obra "El tratado de almirez", en la que al llarg de 130 planes es presenten la història i l'evolució d'aquest objecte tan pròxim al ser humà.

Resulta interesant el recorregut per aquests objectes d'ús cuotidia presents a nombroses cultures i civilitzacions al llarg dels segles, alhora que és una mostra d'aprofitament local d'un recurs com demostra l'elevat número de visitants registrats des de la seua inauguració.

Museu de Morter (C. de Vinromà)

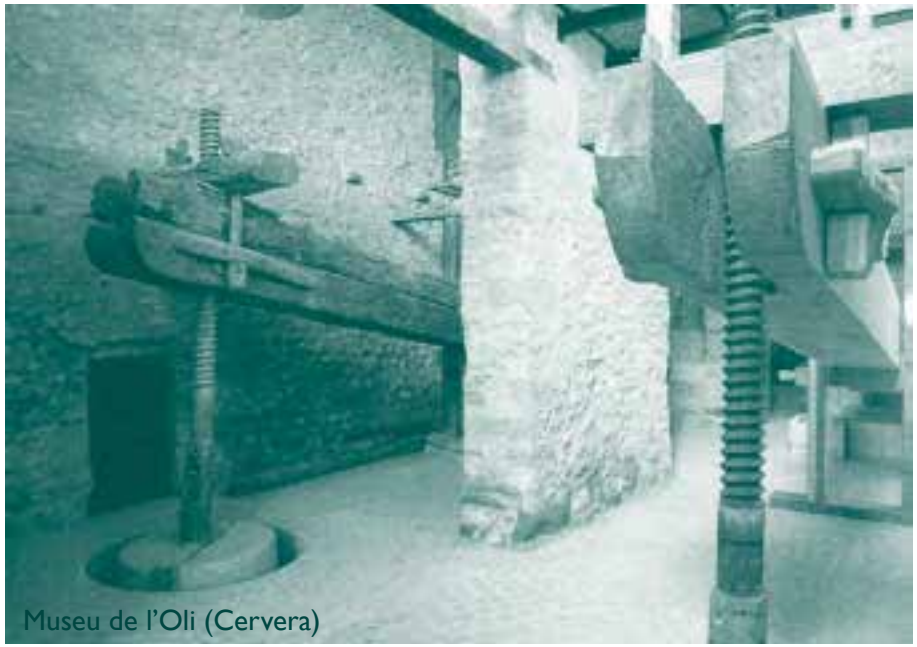

Museu de l'Oli (Cervera)

EL MUSEU DE L'OLI

A Cervera del Maestre està asentat el Molí de l'Oli, ubicat en una instal.lació industrial tradicional que fou utilitzada fins els anys vint per la fabricació d'oli d'oliva. Aquest antic molí fou donat al poble de Cervera l'any 1984 pel seu propietari Manuel Segarra Sorlí amb la intenció de tornar-li part del seu patrimoni històric i cultural. Posteriorment, l'any 1992 s'iniciaren les obres de restauració de l'edifici, promogudes i finançades per la Conselleria de Cultura finalitzades el 1994.

El Molí de l'Oli mostra les diverses fases de la producció d'aquest producte tan important en la Societat Tradicional però també en l'actual, com es pretén recollir a les diferent sales. En la seua visita és possible observar dos ginys o premses de biga de fusta, la més antiga d'elles datada al segle XV. Tanmateix a la planta alta es troba la sala d'exposicions.

Existeixen altres museus d'interés com el Museu de l'Esglesia, amb tres dècades d'història, el Museu Històric-etnològic Municipal, el Museu de les Presons o el Museu Paleontològic Juan Cano Forner, tots ells de Sant Mateu.

Cau de Llops

TEATRE (ALBOCÀSSER)

A ALBOCÀSSER HI ha altres antecedents d'activitat teatral però els orígens directes d'aquest grup es remunten a l'any 1997, quan es va representar una escenificació sobre la Carta Pobla d'Albocàsser. Aquesta representació es va repetir l'any 1998 i com alguns dels participants es van motivar per representar teatre i una dona havia fet anteriorment tallers de teatre s'animaren a continuar.

L'any 1998 l'Ajuntament va pendre l'iniciativa d'arreplegar fons pels damnificats per l'Huracà Mitch i va demanar al grup que feren una representació. Van representar l'obra "Un barret de palla d'Italia", que suposà la consolidació del grup. L'any 1999 van representar "El retaule del flautista" amb la participació de més de trenta persones, una iniciativa complexa en tant que moltes de les persones treballen o resideixen fora del poble, i participaren al IV Certamen Provincial de Teatre. Aquest estiu representen l'obra "Ací no paga ni Deu", i està prevista una segona representació per Nadal. El muntatge del mes d'agost es duu a terme a proposta de l'Ajuntament d'Albocàsser que els contracta i així no ho fa amb un grup forani.

També està treballant en la iniciativa de que la següent representació de la Carta Pobla la realitzen xiquets de catorze o quinze anys amb la finalitat d'iniciar-les al teatre i no perdre la representació de la carta.

Grups de Música

A QUESTES COMARques compten amb presència de nombrosos i variats col.lectius que treballen per la recopilació i difusió de la música així com les dances tradicionals on destaca la existencia del Ball Pla com a forma identificativa del territori.

ASSOCIACIO CULTURAL GRUP DE BALL LA MURÀ (VILANOVA D'ALCOLEA)

Un mestre d'escola que tots els anys feia Ball Pla per Nadal el 1996 va proposar organitzar un ball de plaça on els xiquets es vestiren amb la roba d'abans, amb gran èxit local i posterior repetició de l'acte a l'estiu. La idea de formar una associació va sorgir de les mares dels xiquets que participaren al ball. Des d'aquells inicis s'ha incrementat el número de balls que executen amb la col.laboració d'una persona de fora. L'associació a més organitza altres activitats com exposicions de coses antigues, pintura o enguany d'instruments populars del món i actes com berenars o rifes.

COFRADIA, BOMBOS I TAMBORS MARE DE DEU DELS DOLORS (CERVERA)

L'origen d'aquesta jove confraria es remunta al 12 d'octubre de 1998 quan unes joves del poble proposaren crear una associació d'aquesta natura, una cofradia amb bombos i tambors.Des d'aleshores la cofradia ha participat en les processons de Setmana Santa i ha col.laborat en la confecció d'un nou vestit per la Mare de deu i la realització d'un nou altar. Pese a la recent creació a l'actualitat la cofradia compta amb cent quaranta- tres socis.

COL.LECTIUS DE SANT MATEU

Sant Mateu és coneguda també per la realització del Ball Pla als carrers de la vila durant les festes d'agost i setembre. En eixos dies molts veïns ixen al carrer a ballar amb la vestimenta tradicional un ball tan elegant i senyorial com és el Ball Pla, present a altres pobles de zona però que es manté a aquella vila. L'acompanyament del ball correspon a la banda de música a l'agost i al grup de dolçainers al setembre.

El Grup de Dances "Ordre de Montesa" té més de mig segle d'existència. Al llarg del temps el grup ha acudit a festivals, alguns a escala nacional. En l'actualitat compta amb una dotzena de membres, la major part dones en tant que pateixen un cert dèficit d'hòmens. Fan intercanvis amb grups d'altres zones de forma que s'ensenyen balls diversos entre ells. D'aquesta manera al seu repertori compten amb balls tradicionals de Sant Mateu com el Fandango o el Ball Pla però també altres com les Camaraes de Vinaròs, jotes aragoneses, el Bolero de Casp, El Perdut, etc.

El Grup de Dolçainers i Tabaleters "Guillem Sorolla" va sorgir el 1996 per iniciativa de tres persones amb coneixements de música i posteriorment es va desenvolupar ràpidament de forma que actualment compta amb quinze integrants, fins ara tots hòmens, d´entre dotze i trenta- vuit anys de edat. El grup està recopilant peces musicals valencianes i catalanes, especialment de la zona, de forma que disposen d'un ampli arxiu.

Participen en aplecs de dolçainers per terres catalanes i valencianes i així a Sant Mateu s'organitza un al mes d'octubre on els participants celebren un dinar de germanor, un cercavila, interpreten peces individualment, berenen... i sobretot fan festa. El grup interpreta el Ball Plà de setembre, tot i la dificultat de fer-ho amb dolçaina. Els integrants del grup, que assajen tots els dissabtes, valoren positivament el seu treball musical alhora que s'ho passen molt bé.

L'Associació de Bombos i Tambors de Sant Mateu va sorgir quatre anys enrere quan la Confraria de la Soledat va proposar incloure tambors i es va iniciar amb tres bombos i deu tabals, dirigits per un músic. Al segon any membres d'altres confraries s'uniren en els assajos però mantenint la seua participació vinculada a cadascuna d'elles. Posteriorment decidiren formar l'any passat la pròpia confraria i actualment actuen tots en conjunt encara que mantenen tratges diferents segons les confraries. Des d'eixe moment ja han actuat més d'una decena de vegades. Actualment uns seixanta membres, homes i dones, tot i que la major part són joves. Està prevista la participació en alguns aplecs o reunions amb grups de semblants característiques.

Publicacions periòdiques

A LA ZONA S'EDITEN diverses revistes amb caràcter periòdic, mostra de la dinamització cultural de l'àrea. Entre elles es troben el Periòdic Local Les Coves de Vinromà, la revista Subarra de Benlloch, Cantacorbs de Sant Mateu i la recentment apareguda L'Aixaragall o les revistes escolars El Trescaire i L'Espigol.

El Periòdic Local Les Coves de Vinromà és una publicació de periodicitat bimensual que des de finals de la dècada dels vuitanta, una prolongada andadura, presenta nombroses notícies sobre el passat, present i futur del municipi. Es tracta d'una revista de gran extensió, d'unes 76 planes, que compta amb numeroses seccions i noticies de diferents camps lligats a l'actualitat local. Editada per l'Associació Cultural Tossal Gros una publicació d'aquesta envergadura sols és possible per la participació de nombrosos col.laboradors que amb la seua aportació permeten a l'associació editora tirar endavant.

Des de 1999 funciona el Col.legi Rural Agrupat "El Trescaire" resultat de la unió dels centres d'ensenyament primari Virgen de Loreto de Benlloch, La Balaguera de La Pobla Tornesa, el Col.legi Públic de La Torre Endomènech i el Col.legi Extramuros de Vilanova d'Alcolea. Aquest nou centre, mostra de les possibilitats de la col.laboració a l'escola rural assumeix l'elaboració de la revista El Trescaire, editada pel PAEP que li precedeix. Aquesta revista serveix d'orgue de difusió de les nombroses activitats organitzades pels centres que integren l'actual col.legi rural agrupat.

A les comarques de l'Alt Maestrat i Els Ports s'edita la revista L'Espigol, una iniciativa dels centres d'ensenyament de nou pobles de l'àrea amb la col.laboració i patrocini de les associacions de mares i pares d'alumnes, els ajuntaments, tres entitats financeres i nombrosos establiments comercials i hostelers de l'àrea. Participen en ella els centres de primaria d'Albocàsser, Benassal, Castellfort, Catí, Culla, La Torre d'En Besora, Vilafranca, Vilar de Canes, Vistabella de Maestrat i els instituts de secundària d'Albocàsser i Vilafranca. Enguany ha eixit al carrer el número onze, que al seu mig centenar de planes recull abundants notícies.

L'origen de la revista Cantacorbs es remunta a l'any 1996 quan un grup de gent de Sant Mateu interessada per escriure i recuperar la llengua i les tradicions decidiren editar-la. La revista aborda temes del poble, tant d'actualitat com de fets succeïts i tradicions de la comarca. Cantacorbs té una periodicitat quatrimestral i actualment presenta una tirada d'uns trescents exemplars distribuïts per suscripció. El fet de que altres iniciatives anteriors no superaren els quatre números i que passat aquesta fita Cantacorbs continue representa un incentiu pels que treballen en ella. Col.laboren en la revista diverses persones. La revista cobreix el seu finançament mitjançant la venda al públic i el recolzament del Patronat de Cultura del poble. Pel futur està previst millorar el format i incrementar les suscripcions així com disposar d'un local.

Centre d'Estudis del Maestrat

UN DELS COL·LECTIUS més consolidats i rel·levants a l'àrea és el Centre d'Estudis del Maestrat, una associació que des de 1983 treballa per la cultura de la zona. El centre ha treballat al llarg de quasi dues dècades per impulsar l'estudi i difusió de la història, les tradicions o la cultura popular de l'àrea, on anteriorment existia una gran mancança de treballs i un dèficit en aquest camp. El seu àmbit d'acció comprén les terres del Maestrat històric, des d'Adzaneta fins a Vinaròs, un territori de límits ben definits, en molts casos diferent a altres discutibles però generalitzats en període recent. Al llarg d'aquests anys el Centre ha publicat més de 15.000 planes, nombrosos llibres i revistes, alhora que ha organitzat activitats diverses.

Actualment, el Centre d'Estudis del Maestrat compta amb més de vuitcents socis, la major part d'ells de la zona però molts residents fora d'ella, inclús a diferents països d'Europa. Amb periodicitat semestral s'edita el "Butlletí del Centre d'Estudis del Maestrat", una publicació amb unes dues-cents planes d'extensió i una tirada d'un miler d'exemplars que recull articles diversos. A més, el Centre col·labora amb altres entitats i ajuntaments de la zona.

Mostra de les seues activitats és el "Congrés Internacional sobre la construcció en pedra seca", tècnica constructiva tan arrelada a aquestes terres així com a altres comarques valencianes, que es celebra a Peníscola els dies 12, 13 i 14 d'octubre o, les jornades que bianualment es celebren per debatre el funcionament de l'associació i que enguany té lloc al mes de desembre a Benicarló.

ASSOCIACIO CULTURAL Tossal Gros (COVES DE VINROMÀ)

L'ASSOCIACIO CULtural Tossal Gros és un col.lectiu molt arrelat a Les Coves de Vinromà, nascut a la dècada dels vuitanta i amb un llarg historial d'activitats. Està integrada per gent de la comarca, un 90% dels quals són socis fundadors que formen un grup molt cohesionat i que participa en diverses activitats.

Tossal Gros impulsa activitats diverses en la línia de col.laborar en la revalorització de diferents camps de la cultura incloses aquelles que per la gent no tenen importància per la seua quotidianeïtat. Editen una revista bimestral en la qual van pel número 72 i que compta amb versió en Internet, una publicació que disposa de 370 suscriptors dels quals uns 150 resideixen fora del poble. També ha editat el llibre "Els molins fariners hidràulics a la conca del Riu de Les Coves" i a l'agost d'enguany s'ha iniciat una col·lecció de llibres, els "Papers Covarxins" el primer sota el títol "El món rural a les Coves de Vinromà" mentre està previst un altre sobre la gastronomia popular al poble. També editen díptics informatius i plansguies, organitzen vetlades poètiques com "Poesia Covarxina" i setmanes audiovisuals, exposicions artístiques pròpies i d'altres grups o autors particulars. Des de fa tres o quatre anys organitzen una fira anual per Tots Sants i participen a les jornades culturals "Plana de l'Arc" que de forma itinerant es celebren cada any a un poble.

Als darrers anys l'associació està treballant en la recuperació de l'Esglesia Vella (s. XIV) i amb aquest objectiu, el temple ha servit de seu de nombrosos actes com exposicions, concerts o vetlades poètiques per tal de cridar l'atenció del poble en aquest sentit. Així, a 1999 es celebraren catorze actes al que van assistir unes cinc mil persones. Tenen

Rodalies de la Mare de Deu de la Salut. Traiguera

prevista la realització d'una exposició d'ossos de dinosauris de Morella i altre sobre els masos del terme, on hi ha més de 120 d'aquestes construccions.

Col.laboren amb altres associacions i donen cobertura a exposicions organitzades per altres entitats i així el juliol d'enguany s'ha celebrat l'exposició "Roba de naixement i bolcades" preparada per l'associació d'ames de casa. A més mantenen relació amb altres col.lectius com la revista "Subarra" de Benlloch, "L'Aixaragall" de Salsadella o el grup medioambiental GECEM.

SOCIETAT RECREATIVA

Unió de Joves

(SANT MATEU)

A QUESTA ASSOciació de joves té el seu antecedent en els grups de quintos que organitzaven activitats. Posteriorment l'any 1967 es va registrar formalment com a societat tot i que la darrera modificació d'estatuts és de 1992. A l'actualitat reuneix més de cinc-cents socis, als quals cal afegir les parelles de molts d'ells, encara que únicament els menors de trenta anys poden ser membres de la junta directiva.

L'associació disposa d'un local cedit per l'Ajuntament i el finançament depén de l'aportació dels socis. La majoria de la gent col.labora amb l'associació i moltes persones han passat per la junta directiva. Es tracta d'un col.lectiu implicat en la vida del poble que participa en qüestions de l'actualitat municipal.

La societat organitza activitats diverses com la setmana cultural, el campionat de futbet, una acampada a l'ermita de la Mare de Deu dels Àngels, projeccions de cinema, sopars-ball en col.laboració amb l'Ajuntament, etc. L'associació ha desenvolupat alguns actes junt amb altres col.lectius de la zona com els existents a Salzadella i Les Coves de Vinromà.

Associació Cultural

(TIRIG)

S IS ANYS ENRERE VA SORGIR aquesta associació a Tirig amb l'objectiu de contribuir a la dinamització de la vida del poble. Actualment l'associació compta amb mig centenar de membres i una junta directiva que es renova anualment per sorteig. El finançament descansa sobre una quota anual per soci i l'aportació procedent de la col.laboració de la cooperativa agrícola, l'Ajuntament, la Conselleria de Cultura, etc. Però la continuïtat s'aconsegueix per l'estalvi de diners en la realització d'algunes activitats.

La seua oferta d'activitats és molt variada i inclou, des de visites a les pintures rupestres de la zona o actuacions de corals i grups de dances, a excursions i paelles populars. Per Pasqua organitzen una setmana cultural amb exposicions, actes pels xiquets, actuacions, menjars populars, etc.

L'associació desenvolupa les seues activitats amb entusiasme i amb la col.laboració de moltes persones de forma que progressivament s'incrementa la seua oferta, tot i l'escassesa de recursos. La continuïtat, com en tants altres col.lectius d'aquesta natura, està condicionada per eixa imprescindible col.laboració.

ASSOCIACIO CULTURAL

L'Aixaragall

(SALZADELLA)

S ALZADELLA COMPTA amb diverses associacions de variada natura com un cor, l'equip de futbol, la banda de música, l'associació de caçadors o una peculiar iniciativa com és l'Unión Salsadellense. Aquesta darrera entitat fou constituïda 75 anys enrere i organitzava el ball dels diumenges, a una casa diferent en cada ocasió fins que es va construir un local específic, que organitza encara les verbenes a l'estiu i les festes de Sant Blai i elabora el programa de festes, una societat formada pels jovens del poble fins que es casen o compleixen trenta anys. Però a més des de fa poc disposa d'un grup específicament cultural.

El passat mes de febrer va sorgir l'Associació Cultural l'Aixaragall, creada amb l'objectiu de contribuir en la recuperació i difusió de la cultura del poble. El mes de juny presentà el número 0 de la seua revista trimestral, que ja compta amb mig centenar de suscriptors, en la qual es pretén incloure fotos antigues, històries,

poesies, abordar temes d'actualitat, escrits sobre la arquitectura popular del terme, etc. L'associació també està organitzant excursions per conèixer el terme i pretén ampliar l'oferta d'activitats alhora mantenen relació amb la gent del col.lectiu Tossal Gros de Les Coves. L'associació pretén treballar per la vida cultural del poble i és un canal de comunicació entre els veïns als quals serveix d'excusa pel rencontre.

Comissió 0,7 %

(SANT MATEU)

AQUEST GRUP SORgeix de la iniciativa de tres persones que van estar un mes a Guatemala col.laborant amb una ONG i tornaren concienciats de la desigualtat existent i la necessitat de fer alguna cosa. A la seua tornada una dotzena d'amics decidiren formar la comissió al igual que ja s'ha fet a moltes poblacions de l'Estat.

Des del seu origen la comissió ha organitzat diverses activitats com una paradeta de venda de productes procedents del Tercer Món de Comerç Just, la recollida de diners al comerç local, l'organització d'exposicions sobre les activitats de les ONGs, d'activitats pels xiquets, etc. D'aquesta manera obtenen fons que destinen a diferents ONGs amb les quals mantenen relacions alhora que contribueixen a difondre la problemàtica del tercer Món i la injustícia del comerç existent. A més i fent al.lusió a la seua denominació treballen en la línia que l'Administració local aporte el 0'7% del seu pressupost pel desenvolupament dels països pobres. Els seus membres es reuneixen una vegada al mes i disposen d'una secció a la revista Cantacorbs.

Antics bancals de conreu. Sant Mateu

Associació d'Empreses d'Hosteleria

(SANT MATEU)

L'ASSOCIACIO ESTÀ integrada pels bars, restaurants i establiments hotelers existents a Sant Mateu. Molts d'aquests establiments anteriorment ja formaven part del Patronat Municipal de Turisme on va sorgir la idea de crear una associació, un projecte encapçalat per un dels últims professionals instal.lats al municipi i recolzada per l'Ajuntament. Resultà decisiva la col.laboració entre diversos establiments des de 1995, quan començà, de la Setmana Gastronòmica de Sant Mateu així com l'encàrrec de realitzar un vi d'honor a Tírig. Després de diverses reunions i de superar les habituals diferències entre els establiments l'associació va cuallar finalment el 1999.

Aquesta associació es planteja entre els seus objectius el prosseguir organitzant les setmanes gastronòmiques, impartir cursos formatius i possiblement ampliar activitats amb altres sectors vinculats al sector turístic del municipi.

Fins el present la valoració és positiva tot i que a l'estar als seus inicis i encara pendent de consolidació és prompte per opinar. L'Associació d'Hosteleria Sant Mateu és una bona mostra dels nous projectes de col.laboració en aquest camp, una iniciativa possible pel fet d'haver donat tots els socis el necessari pas de treballar en comú, cosa que no sempre resulta fàcil.

SANTIAGO ESTELLÉS "Mellat" (TRAIGUERA)

Traiguera és un poble de gran tradició alfarera, una activitat que ha estat representada al llarg dels segles. Dècades enrere nombrosos veïns s'ocupaven en aquesta activitat i així a la dècada dels cinquanta encara existien quasi mig centenar d'obradors. Posteriorment molts d'aquells artesans es jubilaren o canviaren d'activitat de forma que actualment sols resten dos obradors en actiu a la població.

Santiago Estellés és el representant d'una família de ceramistes amb uns tres-cents anys d'antiguetat a l'ofici. Elabora peces de caràcter tradicional com els cànters i marraixons, amb ratlles i ratetes, figures similars als restes de fa siscents anys trobats a les obres de la Mare de Déu. Encara fa moltes peces a mà, tot i que ajudat de torn elèctric, encara que les més barates s'inicien a la premsa. La cocció és realitza al forn, algunes d'elles esmaltades.

També ha variat l'obtenció de la materia primera que es transporta des de fora del municipi degut a que la local, on és abundant, té molta calç i trenca al coure-la al forn. També és el seu tractament.

Treballant el fang a Traiguera

Santiago compta amb una botiga junt al taller el que el permet la venda directa al públic, amb major marge de benefici. Això i els encàrrecs d'empreses com establiments hostelers incrementa la rendabilitat del negoci que complementa amb el treball de les terres de la seua propietat. Molt han canviat les coses i així disposa d'una nau-taller, un gran forn adquirit amb la col.laboració del PRODER i altres que posseix fa més de deu anys.

Santiago diu que resten pocs alfarers a les comarques de Castelló però que tot i així tenen escàs contacte entre ells. A més ell confia en que els seus fills continuaran en l'activitat.

HILARIOMARCO VERICAT (TRAIGUERA)

Hilario representa almenys la cinquena generació d'artesans alfarers a la seua família i ell que és jove pensa continuar amb l'activitat tot i que no sap que faran els que vindran darrere. Va constituir una comunitat de bens amb altres artesans del poble però al jubilarse la resta, ell es manté treballant en solitari. Traiguera, on la ceràmica tingué tanta importància al passat, va tenir una gran crisi en dècades passades i és des dels anys setanta quan es produeix una certa recuperació principalment pel turisme. Satisfet amb el seu treball Hilario aludeix a la seua noblesa: "*Oficio noble y bizarro entre todos el primero porque en la industria del barro Dios fue el primer alfarero y el hombre el primer cacharro*".

Fins l'any 1999 Hilario ha estat realitzant la cocció de les seus peces en un forn de llenya, en la línia tradicional, però amb el recolzament del Programa PRODER ha adquirit un altre modern que funciona amb gas. Utilitza com a matèria primera fang del terme, de característic color roig per l'abundant quantitat de ferro que conté.

Al seu taller aquest artesà manté la fabricació de peces de formes tradicionals com canters o marraixons, amb decoracions com les ratlles que tenen un origen remot, possiblement ibèric. També fabrica altres com el caduf, gerra que formava part de les sènies, peces que ara són destinades a altres usos com són les polperes o trampes per pescar polps. Però Hilario també elabora peces per jardineria i realitza encarrecs molt diversos.

La gent segons Hilario vol figures belles i barates, realitzades ràpidament, tot al mateix temps, però ell vol mantenir el seu estil propi, l'influència tradicional. És conscient de que no es farà millonari amb aquest plantejament però li compensa l'afició pel seu treball i la satisfacció per la qualitat del producte obtingut.

Hilario treballa per varies botigues castellonenques i al llarg dels darrers anys ha participat en diverses fires.

BENJAMÍN BARBERÀ MIRALLES (LES COVES DE VINROMÀ)

Benjamín és de Les Coves de Vinromà, mestre d'escola alhora que un gran aficionat a l'agricultura i una persona especialitzada en els molins hidràulics fariners.

Parlava un dia als seus alumnes sobre l'energia quan es va adonar que tots ells sabien dels molins de La Manxa però pocs coneixien dels molins del seu poble.

Ell mateix mantenia un llunyà record de la seua infantesa quan anava al molí amb son pare. És per això que va decidir conéixer millor aquests enginys per poder parlar d'ells als alumnes. Així anys després, allà per 1995, va pensar escriure un xicotet article per la revista Tossal Gros i com li van proposar continuar el tema cada número parlava d'un molí del poble el que suposava coneixer-los millor.

L'any 1998, quan es van celebrar les jornades culturals comarcals a Les Coves, li encomanaren que redactara una publicació sobre els molins, a la conca del riu de Les Coves, una unitat territorial pel seu estudi, que compren els municipis d'Albocàsser, Vilanova d'Alcolea, La Salzadella i Catí.

Posteriorment Benjamí es va proposar localitzar tots els molins fariners hidràulics de la província de Castelló. Com és un home al que agrada el camp i l'aire lliure va anar poble per poble preguntant als majors per l'ubicació dels molins de forma que va inventariar i visitar uns 450, dels quals únicament una dotzena es mantenen en bones condicions i d'alguns sols resten escassos vestigis. Va poder afrontar el volum del treball al demanar-se una excedència com a mestre però actualment ja està realitzat i pendent que algú es faça càrrec de la seua edició.

Benjamín és membre de dues associacions de moliners: ACEM (Asociación para la conservación y el estudio de los molinos), d'àmbit estatal, on ha publicat articles i participat al darrer congrés nacional de molinología, i AVAM (Associació Valenciana d'Amics dels Molins), entitat que publica El Rodet i que va realitzar una visita a Les Coves de Vinromà. Es planteja continuar visitant molins d'ací i d'allà i col.laborar en la revista Tossal Gros mentre manté altres aficions com l'agricultura o les plantes.

ANGELITA I MANUEL "AGUT DE BENLLOCH" (BENLLOCH)

Al poble de Benlloch, a la comarca de la Plana Alta, es troba l'empresa torronera Agut de Benlloch, coneguda a molts dels nostres pobles on la presència dels membres d'aquesta familia de torroners resulta habitual a fires i festes. Agut és representativa de les petites empreses del sector existents a la zona, un área on els torroners van ser abundants al passat i així a Benlloch, sense anar més lluny, van haver almenys tres famílies dedicades a aquesta activitat.

Angelita i Manuel són el matrimoni de torroners que regenten l'empresa i la porten endavant junt amb els seus fills Mª José, David i José Manuel. Constitueixen una família amb tradició en l'activitat en tant que avantpassats d'Angelita començaren a fabricar torró, en altre poble, cap a l'any 1915 i des d'aleshores s'ha mantigut de forma que els seus fills són la quarta generació i la presència d'un net ja els fa parlar de la cinquena.

Aquest matrimoni de torroners va posar en marxa el seu negoci a començament dels anys setanta i l'han desenvolupat "a base de moltes hores de treball". Al llarg d'aquest temps s'han centrat en l'elaboració de productes de qualitat, artesanals, el que els ha permés competir amb les grans empreses, i en això rau el seu prestigi. És per això que no utilitzen conservants ni col·lorants però si empren les millors matèries primeres disponibles com és el cas de l'ametlla Marcona de la zona obtinguda a través d'Uteco-Castelló mentre que l'empresa està inscrita al Registre d'Artesania de la Comunitat Valenciana com aval de qualitat.

Junt a la qualitat també han prioritzat la promoció dels seus productes i no s'estalvien esforços en eixa línia de forma que inclús s'està preparant un catàleg. També han hagut de diversificar l'oferta de forma que a hores d'ara elaboren una veintena de productes que cobreixen una amplia gama que va des dels torrons tradicionals o el guirlatxe fins els torrons de fruites o el massapà per a diabètics.

La família Agut treballa intensament des de març fins a Reis, quan comença la temporada baixa, un període que aprofiten per dedicar més atencions a la seua explotació agrícola. A partir de la Magdalena els vehicles familiars recorren fires i festes de pobles i ciutats, principalment de les comarques castellonenques, mentre al taller prossegueix la producció. Junt a aquest obrador disposen de botiga amb els seus productes per la venda al detall. A més, per tal de difondre el seu producte ofereixen la possibilitat de realitzar visites programades per col.legis i col.lectius, per tal de conèixer l'elaboració del torró. Quan aquestes visites es realitzen per grups de xiquets els donen un full model on poden anotar el procés i les fases del mateix que observen en la seua visita per tal que servisca de complement.

SELMI ARÍN (TRAIGUERA)

Selmi i el seu marit Vicente resideixen a Sant Mateu i són els propietaris de la Presó del Dimoni, antiga càrcer de Sant Mateu que alberga una col·lecció etnològica particular visitable. Aquest històric edifici fou presó de la vila al llag dels segles, des de l'Edat Mitjana fins després de la Guerra Civil, i rep aquesta denominació tan peculiar pel fet que segons la tradició quan sant Vicent Ferrer passà par ací va fer que tancaren al dimoni però aquest va desaparèixer del calabós. Posteriorment aquest interessant edifici fou subhastat per l'Ajuntament el 1964 i adquirit per un fuster familiar de l'actual propietària.

L'any 1995 es va crear a aquesta vila el Patronat Municipal de Turisme, una activa entitat que ha realitzat una gran tasca per la dinamització turística de Sant Mateu des d'on es va plantejar als propietaris de la presó la possibilitat d'obrir al públic la càrcer i alhora que aquest pogués visitar la col·lecció etnològica que Selmi i Vicente havien recollit.

Actualment aquest matrimoni disposa d'una extensa col·lecció de peces vinculades a les tarees agraries, a l'elaboració del pà, la fusteria, la barberia, etc., que pot ser visitada per aquells que acudeixen a la Presó del Dimoni. Per desgracia, tot el treball realitzat s'enfronta a la manca d'espai per exposar les materials i a l'escassa ajuda oficial existent pel seu manteniment. Segons Selmi caldria invertir en les instal·lacions, catalogar i organitzar els materials, aconseguir el reconeixement oficial com a col·lecció museogràfica, etc.

L'Ajuntament col·labora en la reforma de l'edifici però no en la gestió de forma que Selmi i Vicente asumeixen els costos en temps i diners. Així ells guien als visitants a les masmorres i la col·lecció d'objectes, un treball que lògicament no es veu compensat per les 150 pessetes d'entrada. Com diu Selmi únicament l'il·lusió i el reconeixement al seu treball per part de molts visitants els anima a continuar. Tot i això representa una interessant mostra de les possibilitats de la col·laboració entre l'administració local i els particulars.

Aquesta col·lecció i la tasca dels seus promotors constitueix una mostra de les iniciatives d'aquesta natura que existeixen arreu de les comarques valencianes, on ja hem pogut valorar el treball de moltes persones que de forma privada treballen per la conservació del patrimoni.

Grans obres públiques: aeroport i carretera

MIGUEL SOSPEDRA SOS

AQUEST TRÀNSIT cap al segle XXI les terres de la Plana Alta han passat a ser notícia dels diaris com a consequència d'un d'eixos projectes faraònics que de tant en tant amenaçen a alguna de les nostres comarques. L'origen és el projecte de construcció d'un aeroport proper a la ciutat de Castelló, una iniciativa justificada pels seus promotors per l'entitat socioeconòmica i demogràfica d'aquestes comarques i la possibilitat de descarregar l'aeroport de Manises, acostant aquest servei a molts usuaris. L'emplaçament seleccionat per la seua ubicació fou un punt situat entre els municipis de Cabanes, Benlloch i Vilanova d'Alcolea, més proper a aquest darrer poble.

La selecció d'aquest emplaçament es justifica per la proximitat a la concentració socioeconòmica de La Plana i l'àrea turística litoral, la situació central a les comarques de Castelló, l'accesibilitat per la proximitat a la CV- i la N-340 així com la disponibilitat de terres relativament planeres i de preu moderat amb la seua influència favorable sobre el costos de construcció i les condicions pel trànsit aeri.

Simultàniament es plantejà l'apertura d'una nova carretera entre Cabanes i Oropesa, una via que actuaria d'enllaç cap a la costa, entre l'eix que representa la CV-10 com alternativa al corredor litoral i aquest darrer representat per la N-340. Alhora aquesta nova via serviria d'accés directe al futur aeroport des del litoral.

Pel que fa a l'aeroport es tracta d'un projecte de notable impacte ambiental pels seus efectes negatius de variada natura. La realització d'un obra d'aquestes característiques provocarà la desaparició d'una extensa superfície de terres de conreu, tindrà conseqüències socioeconòmiques directes als pobles de l'entorn i originarà la transformació radical de la xarxa viaria comarcal al precisar l'apertura de noves vies o la transformació de les existents. A més tindrà diversos efectes de difícil quantificació en la qualitat de vida dels pobles de la zona, com succeirà amb l'aparició d'elevats nivells de contaminació sonora i els consegüent impacte sobre els seus residents. Per si tot això no fos suficient resulta discutible la rendabilitat d'una inversió tan quantiosa i més en un moment en que les millores del trànsit terrestre per ferrocarril i carretera poden conduir cap a una futura infrautilització de les instal.lacions.

Mentre, la nova carretera Cabanes-Oropesa constitueix una mostra d'obra viaria amb notable impacte mediambiental, tot i que a menor escala que l'aeroport, en tant que la seua construcció produirà l'apertura de desmontes de més de quaranta metres de desnivell així com l'excavació de diversos túnels amb la consegüent acumulació de materials en molts casos de forma indiscriminada.

Ambdós projectes han estat recolzats directament per l'actual Administració local i autonòmica així com per alguns sectors polítics alhora que han provocat l'aparició d'una ferma oposició per part de sectors socials i altres grups polítics. Destaca en aquesta línia la defensa per part del col.lectiu Coordinadora dels Pobles, arrelat a la zona, que al llarg dels darrers temps ha organitzat nombrosos actes de protesta i altres actuacions en oposició a les obres. En aquest sentit existeix una causa judicial oberta, amb la presentació de diverses querelles per part de partits polítics i grups de defensa ambiental com a conseqüència de la constatació de l'existència de diverses deficiències.

Resulta paradòjic que en aquests temps en què inclús molts polítics de variada ideologia han adoptat l'expressió "creixement sostenible", que molts d'ells sovint no entenen o no assumeixen, es porten endavant obres faraòniques com el Transvasament Xúquer-Vinalopó, la conducció d'aigua cap al disparat creixement urbanístic litoral alacantí i Terra Mítica o que es parle d'un aeroport i una carretera de tan gran impacte mediambiental amb notables efectes futurs, mostra de la implantació indiscriminada de grans infraestructures. Mentre es destinen grans inversions a obres d'aquesta natura, s'inverteix quantitats molt minses en programes de desenvolupament rural como el LEADER i el PRODER o a altres inversions en àrees rurals, aquelles més problemàtiques i en que gran part justifiquen la concessió al territori valencià de la categoria d'Objectiu 1 i la consegüent aportació de recursos per part de la Unió Europea.

Dona i problemàtica rural

CARLES RODRIGO ALFONSO

EN GENERAL EXISteix una gran concienciació sobre el procés d'envelliment que pateix la població espanyola en conjunt, inclús està prou assentada la idea que aquest fet és més accentuat a les zones rurals. Es tracta d'un situació que fa anys que és perceptible i ja era objecte de demandes d'actuació de l'Administració Pública per part de moltes persones. Una vegada més ha estat la participació dels mitjans de comunicació al llarg dels darrers mesos la que ha estés la conciència d'aquesta situació que era ben evident, tot i que això no implique necessàriament que l'Administració enfronte decididament la qüestió.

Però a més junt a l'envelliment com a problema més generalitzat, les zones rurals s'enfronten a altre amb incidència als pobles com és l'elevat índex de masculinitat, és a dir, el major dèficit del número dones sobre el conjunt poblacional. També en aquest cas és una realitat observable, inclús constatable a les fonts demogràfiques com censos i padrons amb el seu marge de fiabilitat, que als pobles petits habitualment resideixen més homes que dones, d'una situació comuna a les comarques rurals valencianes.

Aquesta major presència de dones és deguda en part al propi envelliment en tant que com és conegut els hòmens tenen, en general, una menor durada de la vida i en un grup de població envellit és lògic que es troben moltes més dones que homes amb la conseqüent influència sobre la composició del conjunt. En un poble valencià qualsevol, sobretot als més petits, és habitual trobar moltes dones majors vídues o fadrines. Aquesta situació mereix una reflexió i deu tenir-se en consideració a l'hora d'aplicar polítiques com les d'atenció social.

Al cas valencià l'equiparació entre sexes es pot donar als grups d'edat adults en tant que a les nostres terres no funcionen en general sistemes com el de l'hereu o el "mayorazgo", que justifica a altres indrets la presència de més hòmens, inclús ancians, com succeeix a alguns pobles d'Aragó, amb nombrosos residents fadrins.

Però la diferenciació entre sexes, que és escassa al cas dels xiquets, s'accentua als grups de edat jòvens, els compresos entre els vint i trenta-cinc anys, per fixar un límits aproximats, quan és habitual als pobles trobar més homes que dones. Es tracta d'una situació parcialment tradicional i així anys enrere també succeïa amb les més jovens quan moltes d'elles acudien "a servir" a les ciutats o pobles més grans, però amb característiques diferents. Desaparegut aquest moviment migratori com a empleada d'hogar, en gran part de caràcter temporal en tant que moltes de les que se n'anaven tornaven posteriorment a casar-se al poble, actualment continuen emigrant més dones que homes i en major grau amb caràcter definitiu.

En primer lloc destaca la manca d'oportunitats laborals en general per a les dones a les àrees rurals, on molts dels escassos llocs de treball estan vedats a elles o són de difícil execució, com succeeix al sector agrari o a la construcció.

Ja no és inusual veure dones a les brigades forestals o ajudant en empreses familiars però resulta estrany trobar-les a l'obra o treballant el camp com autònomes. Únicamenta seua presència és més destacada a empreses industrials o de tractament de productes agraris, establiments demandants de mà d'obra barata, femenina a ser posible, una eixida que moltes, i més si han estudiat, ja no volen triar més que com a darrera opció.

Als darrers anys, la generalització de l'ensenyament secundari i universitari ha fet que gran part de les dones cursen estudis, en major percentatge que els homes, degut a diferents raons. En aquest sentit destaca com la manca d'alternatives laborals incentiva a les dones a estudiar per tal de buscar una eixida laboral. Posteriorment, en la majoria dels casos únicament troben com en general el conservadurisme, el control social i fins i tot problemes com el masclisme són més accentuats a les xicotetes comunitats de forma que és lògic que es plantegen fugir d'aquest entorn. És conegut que molts dels jòvens que marxen fora a estudiar i com es diu habitualment "ara tots estudien" tornen amb una visió que inclús els dificulta l'adaptació a la vida del poble, una sitació que pot ser més accentuada al cas de les dones.

Les conseqüències de tot això són diverses, unes de natura socioeconòmica com és la manca de mà d'obra femenina per a diversos treballs, que ha obligat en molts casos el tancament o el trasllat d'empreses i a recórrer a mà d'obra extrangera. Altres són de-

mogràfiques i comprometen el futur de les comunitats. Així l'escassesa de dones joves agreuja la caiguda de la natalitat mentre que influeix també en la disminució del nombre de dones en edat fèrtil, que a més en ocasions acaben emigrant al trobar parella fora.

Resulta habitual a l'hora de realitzar molts estudis socioecòmics sobre àrees rurals incidir sobre les problemàtiques de l'estructura productiva, sobre les rendes de la població i inclús la influència de les infraestructures de comunicació, mentre es deixen en un segon lloc factors socials decissius com la problemàtica de la dona, molt més complexa que la reflectida ací o la disminució dels serveis. Amb una visió simplista igual que s'afirma "per les escoles moren els pobles" també el despoblament és en gran part un assumpte de gènere.

Front a aquesta situació a l'igual que cal actuar en la resolució d'altres problemes d'àrees rurals, és precís intervindre decissivament en la promoció de la dona rural, en la reivindicació dels seus drets o en la creació de llocs de treball habitualment ocupats per dones i amb preferència d'aquells que independentment del sexe requereixen nivells de formació mitjana o superior. Cal assumir que el futur dels nostres pobles, de la justa distribució de la població sobre el territori, depén de que la dona tinga perspectives en ells.

Retaule gòtic de la dona a la Catalunya Medieval.

Bibliografia

- BARBERÀ, B. (1998): Els molins fariners hidraúlics a la conca del Riu de les Coves. Ed. Associació Cultural Tossal Gros.

- BLANCO, E. (1994): Guia El Maestrazgo. El viajero independiente. Ed. Júcar.

- CANTOS, F., AGUILELLA, G. :
Inventari d'Ermites, Ermitatges i Santuaris de l'Alt i Baix Maestrat.

- FERRERS, J. : La Font de la Salut (Traiguera).

- GARCÉS JULVE, V. (1999): El tratado de Almirez. Ed. autor.

- M.P.D. del Maestrat, (1996):
Oportunidades y recursos en el Maestrazgo, 1994. Ed. Diputació de Castelló.

- MUÑOZ BADÍA, R. : Maestrazgo-Alcalatén. Ed. Antinea.

- PARIS, A. : Por los caminos del Maestrazgo.

- SIMÓ CASTILLO, J. B. (1986): El Maestrat para andar y ver. Ed. Els Diaris.

- SIMÓ CASTILLO, J. B. : Maestrazgo histórico y Morella. Ed. Els Diaris.

- SORLI, J. : Assagadors antics de Cervera del Maestrat.

DIRECTORI

Museu dels Morters
C/ Mártires nº 5
12185 Coves de Vinromà
Tel: 964426366/629843547
www: comunidad-valenciana.com

Museu de l'Oli
Cervera
Ajuntament de Cervera del Maestre

Museo Popular de Arte Contemporáneo de Vilafamés
Palacio del Bayle
12192 Vilafamés
Tel: 964329152

Museu Històric Etnològic Municipal (Sant Mateu)
C/ Historiador Betí nº 6
964416658/964416171

Museu Arciprestal (Sant Mateu)
Església Arciprestal
964416009/964416658

Museu de Les Presons (Sant Mateu)
C/ La Cort nº 28-32
964416102/964416658

Museu Paleontológico Juan Cano Forner (Sant Mateu)
Arraval de Barcelona nº 23
964416590/964416658

Alfarería Santiago Mellat (Traiguera)
Ctra. Vinaròs-Morella km 17'5,
12330Traiguera
Telf. 964495348

Alfarería Artesana C.B.
Crta. Vinaròs-Morella nº 1
12330 Traiguera
Tel: 964495055

Periòdic Local Les Coves de Vinromà-Associació Cultural Tossal Gros
C/ Morería nº 16
Les Coves de Vinromà
http: //www.ctv.es/users/ffores

Agut de Benlloch. Mazapan y turrones caseros
C/ Honda 15, Benlloch
Telf. 964339040

Turistrat
Coop. Agroturística
de l'Alt Maestrat. Coop.V.
Plaza Gaspar Fuster, 13
12140 Albocàsser
Tel: 964 428432, fax: 964 428358
e-mail: turist.3061@cajarural.com

Cooperativa Vall d'Àngel
Apdo. 25
12170 Sant Mateu
Tel: 964 761156

Iniciativa Comunitaria Youthstart
C/ Ancha nº 11
12330 Traiguera
Tel: 964495334/964495000
e-mail: ajtraig@readysoft.

Oficina Tourist Info Sant Mateu
C/ Historiador Betí, 6
Tel: 964 416658
Fax: 964 416129

Llibreria Els Diaris, S.A.
Plaza Jovellar, 15
12500 Vinaròs
Tel: 964 451738
Fax: 964 455807

COOPERACIÓN TRANSNACIONAL

EN LA TRANSICIÓNDE LEADER

EL LEADER EXISTE EN EL RINCÓN

LA SERRANÍA PROYECTA SU DESARROLLO

Las ilustraciones de esta sección son de ***Antonio Doménech Campos*** de su libro *"Cumbres y Parajes de la Comunidad Valenciana"*. Editado por el Centre Excursionista de València.

Preparando el LEADER +

El pasado 14 de Abril la Comisión adoptó las orientaciones para la Iniciativa de Desarrollo Rural LEADER+. En estos momentos las Comunidades Autónomas están presentando a la Administración central los planes de desarrollo para sus zonas rurales en base a los cuales se asignarán los recursos del LEADER+. Antes del próximo 18 de noviembre, las autoridades regionales/nacionales han de presentar sus propuestas de programas a la Comisión Europea.

El momento actual es suficientemente relevante como para dedicar la sección transnacional de este número a mostrar cómo algunos grupos están viviendo este proceso y qué recomendaciones realizan los expertos en desarrollo rural. Incluimos en primer lugar un artículo de Javier Esparzia y sus colaboradores de la Unidad de Desarrollo Rural y Evaluación de Políticas Públicas (UDERVAL) del Departamento de Geografía de la Universidad de Valencia. Los autores plantean una valoración de la experiencia del LEADER II y propuestas de mejora de cara al LEADER +. A continuación se incluyen dos aportaciones de La Serranía y el Rincón de Ademuz que enfatizan la necesidad de una participación social importante en esta fase previa si se quiere asegurar el éxito de las iniciativas. Nos hubiera gustado incluir información de otras comarcas valencianas, pero... ¡el verano no es el mejor momento para encontrar a la gente!.

Esperamos que el otoño nos depare más información y sobre todo experiencias participativas que dinamicen el medio rural valenciano.

En la Transición de **LEADER**

JAVIER ESPARCIA PÉREZ,
JOAN NOGUERA I MARIA D. PITARCH
UDERVAL (Unidad de Desarrollo Rural y Evaluación de Políticas Públicas).
Dpto. de Geografía, Univ. de Valencia

DURANTE LOS ULTIMOS años la Iniciativa Comunitaria LEADER ha ido levantando expectativas entre los pobladores rurales; pero también ha dado lugar a algunas decepciones. En estos momentos, en los que está en fase de finalización LEADER II, y la Comisión ha pretendido dar un giro con la nueva Iniciativa LEADER +, parece adecuado reflexionar sobre algunos aspectos críticos en torno a la experiencia de los últimos años y ver qué enseñanzas pueden extraerse de cara al futuro, especialmente en la perspectiva del diseño y puesta en marcha de los nuevos programas LEADER +. Las valoraciones que aquí se realizan tienen un carácter global, y en absoluto pretenden empañar la buena trayectoria que en general ha tenido la Iniciativa LEADER II en la Comunidad Valenciana, ni los buenos resultados desde el punto de vista de las inversiones. Otros aspectos, como la articulación social en torno a un proyecto colectivo, el hecho de compartir ese proyecto, la insuficiente conciencia de cooperación, o el insuficiente papel que los GAL tienen como factores de liderazgo territorial, son aspectos sobre los que aún no podemos darnos por satisfechos. Puede pensarse que esto es filosofía, pero hemos de recordar que es esta filosofía la que sustenta la apuesta de la Comisión Europea por LEADER.

1. El GAL: una estructurade gestión... ¿y de cooperación territorial?.

A estas alturas, ya nadie tiene dudas de que las oficinas LEADER, en su vertiente técnica, han realizado y están realizando una gran labor, y ésta es al menos la valoración prácticamente unánime. De la misma manera, la valoración general sobre la labor de los GAL es positiva, y ahí están los resultados económicos que demuestran el esfuerzo que se ha realizado. Sin embargo, sería absurdo quedarse únicamente con los resultados económicos, y no entrar en la esencia misma de los GAL como un instrumento de participación, como una estructura de cooperación territorial para y por el desarrollo de cada una de las áreas y, en definitiva, como un grupo humano llamado a ejercer un liderazgo sobre la sociedad local. Y es aquí donde queda más terreno por avanzar.

Es evidente que toda concesión de ayuda pública lleva aparejado un cierto componente de poder, especialmente entre GAL y beneficiarios, aunque la valoración puede ser totalmente opuesta en función de cómo le va a cada uno. Se detectan dos principales tipos de relaciones. Por un lado, relaciones de cierto paternalismo entre quien concede y el que recibe; en estas situaciones evidentemente la opinión de los beneficiarios va en la línea de que LEADER es un instrumento que "ayuda mucho al desarrollo de las zonas rurales, y que hay que mantener y potenciar". Sin embargo, por otro lado, la situación es muy diferente cuando tales ayudas no se reciben (bien por denegación, por haber sido desaconsejado a presentar la solicitud, tal vez porque el proyecto o inversión no era considerada "elegible"). En estos casos se pasa a una reacción en contra del GAL, al que se considera un grupo de poder que controla el dinero público, tal vez con criterios de reparto poco claros. Estas posturas, que pueden escucharse incluso fuera del ámbito de la población local, han podido verse alimentadas por algunos acontecimientos concretos, pero en cualquier caso con un carácter meramente puntual.

No es bueno mantener ni uno ni otro tipo de relaciones o concepciones sobre el GAL. Pero para ello el GAL también tiene que poner de su parte, y además de mantener una transparencia exquisita en todos sus procedimientos y mecanismos de decisión, debe impedir que se llegue tanto a situaciones de "tecnocracia" (alimentadas por posturas como la de que "como los técnicos son los que entienden, que decidan ellos"), como de "politocracia" ("somos el GAL, el programa nos lo han concedido a nosotros, decidimos nosotros, y además hemos sido elegidos en las urnas"). Evidentemente ni es justo ni se puede trabajar en un contexto en el que los miembros del GAL y/o del equipo técnico, por el hecho de serlo y de manejar dinero público, estén bajo sospecha permanente; esto es inadmisible. Pero tampoco lo es la posición de que la autonomía de los GAL derive en actitudes prepotentes de cara al exterior.

Desde los GAL se trabaja, por lo general, a la medida de las posibilidades y conocimientos de cada uno, sin intenciones ocultas o inconfesables. Pero esto no es suficiente; los GAL deben de ser mu-

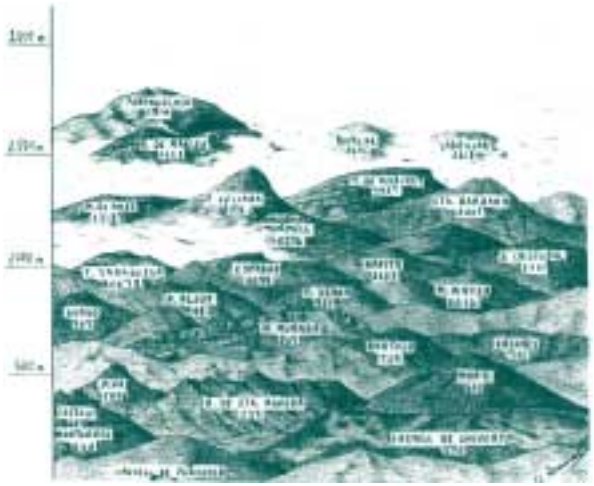

Panorámica ideada por alturas de Castelló

cho más que una reunión de "notables" que gestionan unas ayudas públicas. ¿Quién va a canalizar los esfuerzos en pro del desarrollo del área? ¿la Generalitat? ¿la Diputación? ¿un Ayuntamiento?. La única respuesta válida aquí es que el GAL es el único que, ejerciendo un liderazgo efectivo y real en las comunidades locales, puede y debe asumir esas funciones (aunque para ello debe también ir mucho más allá de LEADER). Es cierto no obstante que los cambios políticos en los ayuntamientos, y la reconfiguración de algunos Grupos de Acción Local, no se ha producido sin algunas convulsiones; pero este hecho forma parte de la dinámica de cambio lógica en unas estructuras de poder a las que se le tiene -tal vez lógicamente- apego.

2. La población y sus representantes.

Pero fuera del GAL también hay un largo camino por recorrer. Las dos posturas mencionadas anteriormente tergiversan la esencia de lo que debe ser LEADER, y si en algo coinciden es que precisamente ponen manifiesto es que quienes ahí se sitúan no entienden bien qué es y lo que significa LEADER, o unas estructuras de cooperación para el desarrollo del área como es el GAL. Desgraciadamente son aún amplios los sectores que no acaban de entender esto de LEADER, tanto de dentro como de fuera de las zonas rurales.

Pero también es cierto que cuando se empezó nadie dijo que el desarrollo rural era una tarea fácil. No es fácil, pero tampoco contribuyen a hacerlo actitudes extremas como las mencionadas. Otras actitudes, tradicionales y muy arraigadas en nuestras zonas rurales, como el localismo mal entendido, también contribuyen a limitar posibilidades a la cooperación entre agentes y, en última instancia, al desarrollo del área. Este localismo con frecuencia se traduce en miopía -e incluso ceguera-, a la hora de trabajar con una visión de área rural y no del pueblo de cada uno, impidiendo ver algo tan obvio como que no hay soluciones individuales sino únicamente colectivas, especialmente en el caso de las áreas rurales valencianas.

Competir es bueno, pero hay que saber buscar el límite hasta donde debe cooperarse y desde donde debe competirse; desgraciadamente desde las áreas rurales, muchos agentes y responsables no saben poner este límite más allá de su término municipal, y este tipo de actitudes, poco frecuentes a nivel de manifestaciones públicas, están aún muy presentes a la hora de los hechos.

Creo que toca decir que ahora más que nunca la pelota está en el tejado de las áreas rurales y de sus representantes, de sus líderes, y que cada vez hay menos excusas para ocultar lo que en realidad puede no ser sino incapacidad para superar una visión estrecha de los problemas y de las soluciones de las zonas rurales, e incapacidad para algo -aparentemente- tan simple como es trabajar en común, con una actitud seria, honesta y comprometida. La cultura de la cooperación territorial no se lleva innata; pero es evidente que es necesario avanzar en esa cultura porque es por aquí por donde pasan las únicas estrategias de desarrollo viables para las zonas rurales desfavorecidas.

3. La estrategia de desarrollo.

El término "estrategia de desarrollo", ni es nuevo ni desconocido por los agentes rurales, al menos en su expresión literal. Las áreas rurales han contado, en teoría, con estrategias de desarrollo claras, o al menos eso es a lo que se suponía que contribuía LEADER. Pero la cruda realidad es que ni en el contexto de LEADER había verdaderas estrategias de desarrollo, ni fuera de éste se ha sido capaz de concebirlas.

En el primer caso, porque los Planes de Innovación Rural (PIR), que cada uno de los Grupos ha tenido en LEADER II, no han sido verdaderas estrategias de desarrollo, debido por un lado a que no era el objetivo de esos PIR constituirse en un plan integral de desarrollo para el área, sino sólo en un marco para las actuaciones de LEADER; por otro lado, a que no han sido eficaces al haberse realizado, algunos de ellos, al margen de la población local, e incluso de los técnicos y de buena parte de los miembros del GAL que posteriormente han debido asumirlo. Ha sido por tanto un documento orientativo, pero que no ha jugado un papel central como punto de referencia de las actuaciones de los Grupos.

En el segundo caso, fuera del marco de LEADER, tampoco se han concebido estrategias de desarrollo. Todos los agentes reconocen que esto es importante, necesario, y hasta incluso fundamental; pero muy raramente han sido capaces de diseñar esa estrategia que fuese más allá de un simple conjunto de ideas más o menos estructuradas. Pero no estamos ante un problema de incapacidad intelectual; las zonas rurales cuentan con gente preparada, sin duda. Lo más importante es la decisión política de los agentes públicos de diseñar esa estrategia (fase en la que entran los técnicos), y de ser capaces de comprometerse en torno a ella. Esto es lo más difícil, y lo que apenas se ha conseguido.

De nuevo aquí nos encontramos con actitudes poco cooperativas y con una falta de liderazgo real como uno de los actuales cuellos de botella, pero que continuará siendolo en el futuro si no se produce un cambio significativo de actitud. A estas alturas es bien evidente que lo más fácil en relación a una estrategia de desarrollo es elaborar el documento de turno; lo realmente complejo, y aquí está el reto que tienen ante sí los agentes económicos, sociales y políticos de las zonas rurales, es comprometerse en torno a ese documento. Por tanto, que no se llamen a engaño los agentes rurales cuando tengan en sus manos un documento con la estrategia de desarrollo: lo más importante empieza en esos momentos, porque a partir de entonces tendrán, probablemente, que renunciar a mucho por el beneficio de todos, y esto es un ejercicio de responsabilidad colectiva crítico para el futuro de las áreas rurales.

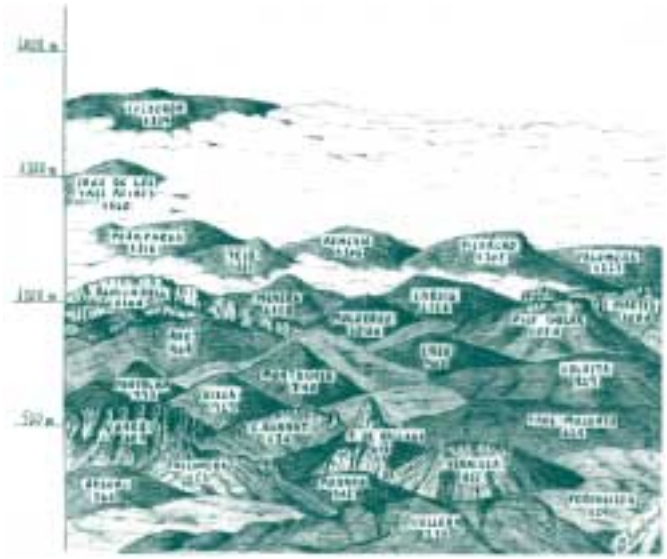

Panorámica ideada por alturas de València

La población no es un sujeto pasivo en esto de la estrategia de desarrollo. Efectivamente es un instrumento de compromiso de los líderes locales, de los respresentantes políticos, de los agentes económicos. Pero es también un compromiso de todos. Y en el caso de aquellos que tienen sus pequeñas explotaciones, sus pequeños negocios, o que pretenden ponerlos en marcha, una estrategia de desarrollo implica no sólo una guía de qué si y qué no, y por qué, sino que es también un compromiso de cara al cambio, a la mejora. No valen actitudes como la de que "tal como estamos, nos va bien; por tanto, no es necesario complicarse con proyectos o inversiones nuevas". Si entre la población, o una parte muy significativa, no hay una actitud receptiva al cambio, a la mejora, es absurdo que los responsables políticos se comprometan a nada, ni mucho menos que se elabore o se encargue un documento a modo de estrategia de desarrollo. Afortunadamente importantes colectivos de población de las áreas rurales han demostrado un interés real por avanzar, y este es el mejor contexto para dar carta de naturaleza a la estrategia de desarrollo. En la vida, y también en el devenir de las áreas rurales, el que coge la pelota y corre, gana; el que no tiene la pelota, está a verlas venir. Hagamos que todas las áreas rurales tengan la pelota y corran con ella; solo así podremos garantizar un progreso efectivo, sostenible y duradero para la población rural.

4. LEADER+: ¿puntoy aparte o suma y sigue?

Las reflexiones anteriores tienen su relevancia no tanto en el contexto de un análisis de la situación actual, sino sobre todo en la perspectiva de los próximos años, en los que van a diseñarse y a aplicarse los nuevos programas. Evidentemente no es lugar ni el momento de entrar en qué áreas o quienes han de estar y qué áreas o quienes no. Lo que sí es evidente es que algunos de los déficits señalados no deben ser materia de otra galaxia cuando la propia Comisión Europea ha introducido cambios que van orientados precisamente a abordar varios de estos aspectos.

En primer lugar ha quedado claro que no se van a admitir GAL en los que los representantes políticos supongan más de la mitad del Grupo. Esto es evidentemente una llamada de atención a los Grupos que han estado dominados, controlados o formados de manera mayoritaria por cargos electos. Hay situaciones en las que se ha aducido la falta de tejido o estructuras sociales, o económicas sólidas, el desinterés de éstos, o simplemente que como asociación privada cada cual es libre de elegir a sus compañeros de viaje, y, en alguna ocasión se ha preferido hacerlo entre los representan-

tes políticos. Sin entrar a valorar la legitimidad -o ética- de esta opción, lo cierto es que en los próximos años los GAL van a estar participados por los tres principales grupos de agentes, políticos, económicos y sociales. Y ello en la perspectiva de la cooperación que comentábamos anteriormente: no es posible fomentar la cooperación cuando no se está dispuesto a empezar por la propia casa.

En segundo lugar, la Comunicación de LEADER + deja claro que se ha acabado el enfoque de medidas clásicas (turismo rural, pymes, valorización de productos agroalimentarios, patrimonio, empleo, etc.), y aquí ha dado una nueva vuelta de tuerca. Se ha partido de la constatación de que una gran cantidad de grupos habían sido incapaces de diseñar verdaderas estrategias de desarrollo; una estructura de medidas como la existente hasta la fecha era adecuada para que cada uno, a falta de una estrategia clara, pudiese escoger del menú lo que más le convenía a su área o interesaba en función de la demanda. Los resultados habían sido que, al menos a nivel muy general, la supuesta estrategia se había convertido en una mera suma de proyectos, sin coordinación ni entre proyectos ni sectores de la economía local, y únicamente como respuesta a las demandas y no a la inversa (la demanda como resultado de una estrategia decidida y clara de estímulo de determinadas actividades o sectores).

Ahora la Comisión ha lanzado un mensaje claro: definan ustedes qué elementos son característicos en sus áreas, y a partir de ahí diseñen una estrategia de desarrollo en torno a ellos. Evidentemente la situación para los agentes rurales es diferente: han de adoptar decisiones desde el primer momento, y decisiones con un carácter estratégico, de amplio calado y de largo alcance; y esto es así porque cuando apuesten por un aspecto estratégico -aspecto aglutinante en la terminología de LEADER +- no están apostando por lo demás, y tendrán que explicar al resto de sectores por qué no se ha apostado por ellos. Ahora bien, no todo ha de verse tan negro. La Comisión no condiciona a que se elijan unas cosas sí y otras no, sino a que se extreme la imaginación y a través de unas verdaderas estrategias de desarrollo, coherentes, se sea capaz de integrar de manera lógica a los diferentes sectores y/o potencialidades del área. La Comisión no ha diseñado este nuevo enfoque para hacer más difícil la tarea a los agentes rurales, pero tampoco va a ser permisiva, ni deberían serlo las autoridades nacionales y regionales, con "el todo vale", recurso al que puede acudirse cuando no se es capaz de diseñar una verdadera estrategia. Sería una tergiversación del sentido de la propuesta de la Comisión, que únicamente pretende que las zonas rurales eviten la dispersión en sus actuaciones y que se centren primero en lo importante. Los agentes rurales tienen ante sí un gran reto para los próximos meses: diseñar esas estrategias viables, claras y sostenibles, pero también poner a punto unas estructuras realmente participadas, de compromiso, que ejerzan un liderazgo real en tales estrategias y en el conjunto de las diferentes áreas rurales.

Panorámica ideada por alturas d'Alacant

LEADER + es por tanto un punto y aparte en la estructura de medidas y en las hasta ahora casi inexistentes estrategias de desarrollo, o en unos GAL que han estado en exceso dominados por criterios políticos. Pero es un suma y sigue en los esfuerzos por poner en manos de los agentes rurales nuevas oportunidades e instrumentos de desarrollo. A los agentes rurales compete aprovechar de la mejor manera estas y otras nuevas oportunidades.

El LEADER existe en El Rincón

RURALIA

PARA CONOCER DE cerca la experiencia de la Asociación (ADIRA) y su relación con la Iniciativa Leader, nos trasladamos a primeros del mes de Agosto al Rincón de Ademuz, concretamente a Torrebaja, con motivo de la presentación del proyecto Museo Comarcal del Rincón de Ademuz, donde conversamos con miembros de ADIRA. Cesareo Casino, Sebastian Corachan y Antonio Gómez son miembros activos de ADIRA, transmiten conocimiento del tema, decisión y una voluntad ejercitada en años de activismo por su comarca. Iniciamos la conversación recordando el nacimiento de la Asociación: el Rincón de Ademuz no fue contemplada como zona favorecida por la Iniciativa Leader I, lo que desencadenó una sensación de impotencia y de cierta indignación, naciendo en un grupo de personas el deseo de hacer algo para que el Rincón no volviera a ser una comarca olvidada y mucho más alejada de los centros de decisión de lo que la distancia física impone. La finalización del Leader I y las primeras noticias que anunciaban que existiría un segundo programa Leader, hacen renacer esos deseos. Y ese grupo de personas, allá por el año 94, comienzan a recabar información y asistir a actos y cursos sobre el tema. Señalan como uno de los puntos de referencia de todo el proceso de dinamización posterior, la celebración en Castielfabib de unas Jornadas de Desarrollo Rural organizadas por Fecoav, Mas de Noguera y Ceaga, en la que diversos expertos explicaron aspectos importantes del futuro Leader II.

Comienzan los contactos, las visitas a Grupos de Acción Local que habían gestionado un Leader I: Serranía de Cuenca o Alcarria Coquense. Asimismo se intensifican las reuniones en la Comarca hasta ir conformando un grupo de personas que iniciarán un proceso que llevará a miembros de ADIRA a participar activamente en la junta directiva del Grupo de Acción Comarcal Serranía-Rincon de Ademuz que desde hace varios años está gestionando el Leader II, y en la actualidad a ir preparando un proyecto de desarrollo integral para la comarca y el futuro Leader+.

Este es el proceso que pedimos que nos cuenten.

ADIRA nace con la vocación de ser el Grupo de Acción Comarcal del Rincón de Ademuz que gestione el Leader II en la comarca, por ello sus planteamientos y su organización se basan en otros Grupos de Acción Local con experiencia y en aspectos fundamentales de la filosofía Leader: procesos de información y formación, participación de los agentes sociales, transparencia, proyecto común, etc. Explican que hay tres niveles de representación en la Asociación: los socios, lo que denominan grupo de acción comarcal formado por 22 miembros que representan a los ayuntamientos de la comarca y a todos los sectores sociales y económicos: agroalimentario, cultural, turismo, tercera edad, etc.. Y por último: la junta directiva, en la que se integran representantes de las mesas sectoriales y los Ayuntamientos.

En aquellos momentos se centran en la elaboración del proyecto comarcal para presentar a la Consellería de Agricultura y poder acceder al Leader II. Para ello comienza a llevarse a cabo un intenso proceso de dinamización en toda la comarca: información, formación, reuniones con diversos sectores, visitas, sesiones de trabajo.

Comenta Cesareo que en realidad la fase de Adquisición de Capacidades que se contemplaba en el Leader II prácticamente se hizo con antelación en el Rincón de Ademuz. En ese periodo reciben un jarro de agua fría: por diversas causas el Rincón de Ademuz no puede tener un Leader propio. Necesariamente deben de ir con la Serranía. Tras este desengaño inicial, comienzan los primeros contactos y trabajos con los agentes sociales de la Serranía para la elaboración del proyecto Leader en ambas comarcas.

Fruto de ello será la constitución del Grupo de Acción Comarcal Serranía-Rincón de Ademuz con cuatro representantes del Rincón (ADIRA) y nueve de la Serranía (Ayuntamientos, sector agropecuario, cultural y Pymes). Sebastián plantea los temores iniciales de ADIRA de cómo iba a integrarse el proceso dinamizador que habían emprendido en el Rincón, en la nueva zona Leader, si se iban a cumplir en este nuevo escenario las expectativas creadas y de alguna manera si el Rincón iba a poder generar proyectos y peticiones al Leader, puesto que la Serranía es una comarca mucho más poblada, con más tejido económico y social y por lo tanto con mayor capacidad a priori de presentar solicitudes y de aprovechar los fondos disponibles.

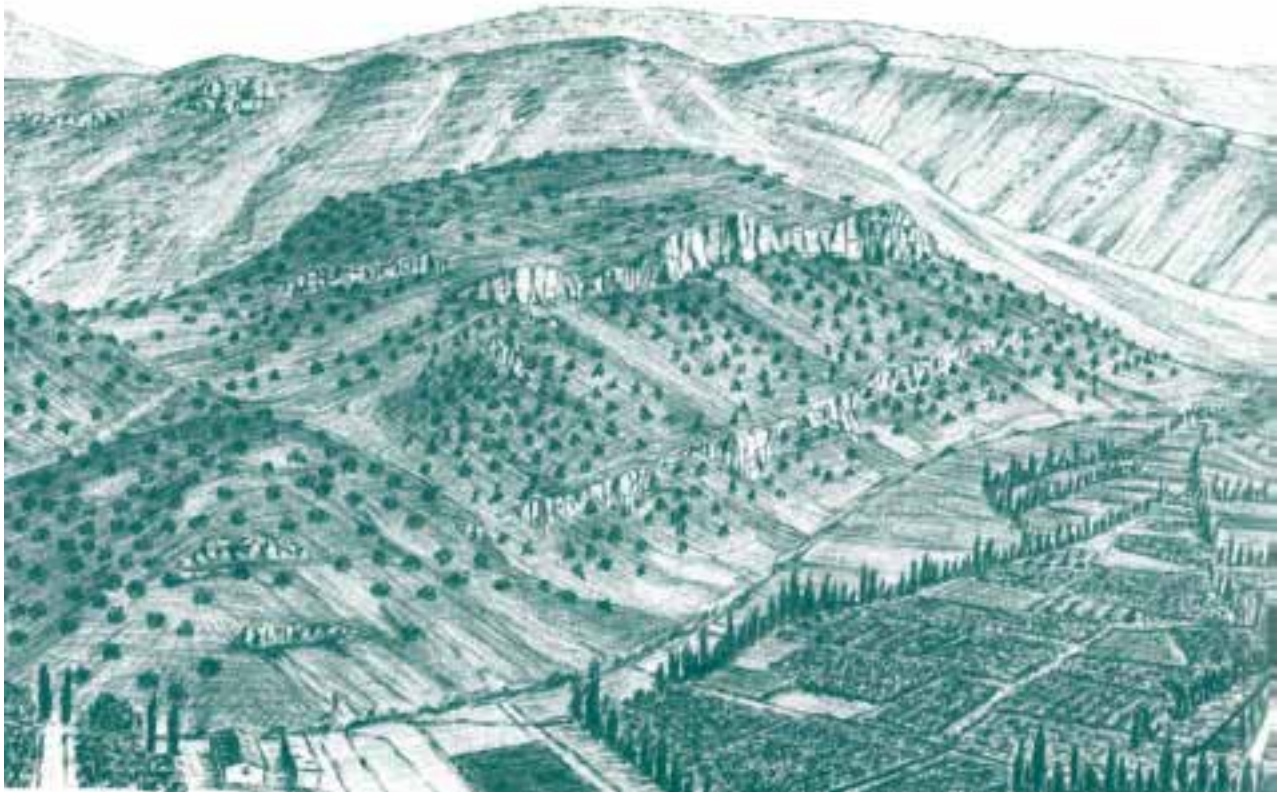

Paisaje del Rincón de Ademúz desde el monte Zafranares.

Tras la experiencia del Leader II que ya encara su finalización no ocultan su satisfacción. Sebastian reconoce que dentro del GAC iban a defender su proyecto y al Rincón pero que también tenían una clara actitud de cooperación para alcanzar un funcionamiento global. "En realidad todo el proceso que habíamos llevado con ADIRA se volcó con generosidad en el GAC y podemos decir que el proyecto ya en marcha en el Rincón fue en alguna forma ejemplarizante para la Serranía. También hay que señalar que, a pesar de esas reservas iniciales, el trabajo conjunto de los agentes sociales de ambas comarcas dentro del GAC ha sido satisfactorio y muy positivo". Como fruto de ese ambiente señalan dos hechos: primero el proceso de selección del equipo técnico: nos dice Sebastián: "acertamos con la elección del equipo de gerencia", pero remarca "que los integrantes del GAC tienen la función de motivarles, acompañarles, proponer; nunca tener una actitud pasiva y limitarse solo a las reuniones". Cesareo nos explica el segundo: la elaboración de una tabla de baremación para adjudicar las ayudas a los proyectos que se presentaran, así aspectos como: el desequilibrio territorial, la creación de empleo estable, la innovación, el cooperativismo o el aprovechamiento de los recursos endógenos, incrementaban el porcentaje subvencionado. Finalmente los temores iniciales de que la comarca del Rincón no generara suficientes proyectos, no se han confirmado. Valoran en alrededor de un 40% de los fondos disponibles para el conjunto de la Serranía y Rincón de Ademuz, los que se han invertido en el Rincón.

Cuando les preguntamos por la aceptación del Leader entre la gente de la comarca, se disparan y entre todo lo que expresan reproducimos dos frases determinantes: "La gente se lo ha creído y están esperando el plus" y "El Leader existe en el Rincón". Hay satisfacción en sus palabras. Lo que dicen lo hemos podido vislumbrar por las calles en algunos casos concretos, y, más directamente, hace unos momentos en la presentación del citado Museo Comarcal: había un ambiente de credibilidad, las breves palabras de los técnicos encargados de un ambicioso proyecto explicando sus objetivos no parecían imposibles.Quizás este proyecto sea representativo de la actitud y el funcionamiento de ADIRA. La creación del Museo Comarcal es una propuesta original de ADIRA que lo presenta al Leader y se consiguen los primeros fondos, posteriormente ante el interés de la Mancomunidad de Municipios y la posibilidad de que la Diputación de Valencia apoye el proyecto dentro de la Xarxa de Museus, ADIRA cede el proyecto a la Mancomunidad con el objetivo además de que los Ayuntamientos se im-

plicaran al máximo en este empeño. Y ahora, cuando ya el LeaderII ha cerrado la ventanilla y se vislumbra el nuevo Leader+, ¿qué?, preguntamos.

En Junio del 2001 acaba el plazo para finalizar todos los proyectos subvencionados por el Leader, hasta entonces tienen un buen número de proyectos por realizar: marca de calidad del Rincón, rutas de cicloturismo, un extenso programa de formación, feria comarcal, etc. Carmina Villanueva, alcaldesa de Torrebaja y miembro de ADIRA, señala como uno de los retos la recuperación de gente ya cansada, volver a ilusionar, que entre gente nueva. Y especialmente conseguir una mayor implicación de las Corporaciones Locales en ADIRA. Tras la aprobación por parte de la Comisión Europea el 14 de Abril del 2000 de la Comunicación a los Estados miembros sobre la Iniciativa Leader, se abre un periodo de seis meses para la presentación de las Comunidades Autónomas de los planes regionales ante la Comisión Europea. Parecía que para la elaboración de esos planes se tendría que contar con los planes comarcales. En el Rincón también lo creyeron así y comienzan a movilizarse: piden ayuda a la Universidad y organizan dos jornadas intensivas fuera de la comarca: Albarracin y Cañete, con la presencia de alrededor de cuarenta personas representantes de todos los sectores. Ello permite que conjuntamente inician una reflexión y una dinámica de grupos para ir trabajando en la elaboración de un proyecto de desarrollo del Rincón de Ademuz para presentar a la Consellería de Agricultura dentro del plazo citado. La celebración de unas jornadas dirigidas a todos los grupos leader en S. Fernando de Henares organizadas por el Ministerio de Agricultura, desmiente estas prisas. Representantes autorizados marcan plazos más largos y confirman que no hay que presentar los proyectos para la fecha citada. Este hecho relaja la presión para ADIRA, pero no dejan de mostrar preocupación porque al parecer en los Planes Regionales no va a haber participación de los agentes sociales de las distintas comarcas rurales. No obstante esas jornadas no han sido en balde: se llegó a una importante conclusión que refleja una madurez tras el camino transcurrido: La necesidad de elaborar un Plan Estratégico Comarcal, participado y consensuado que marque las líneas a seguir en el futuro en el Rincón de Ademuz. Y que además no se base solo en el futuro Leader.

"Este es el principal "deber" para empezar en Septiembre". "Debemos ser más ambiciosos". "Crearemos un Centro de Desarrollo Comarcal para llevar a cabo el Plan Estratégico". "Van a entrar más personas", "La gente está ilusionada". Transmiten optimismo. No hay tensión en sus caras y aunque quizás pequemos de subjetivos no percibimos las rigideces inevitables cuando se defienden parcelas de poder, cuando se excluye, o cuando falta la transparencia. Quizás sea la compañía del Ebrón que transcurre silencioso cercano a nuestra mesa.

Seguro que en el camino ha habido problemas, quizás desencuentros y desengaños. Pero en esta ocasión nos quedamos con algo que flotaba en toda la conversación, que a pesar de las dificultades del medio rural, especialmente acentuadas en el Rincón de Ademuz, la sensación hoy , aquí, en Torrebaja, junto al río Ebrón, de que la tendencia ha cambiado: muchas cosas van a ser posibles en esta tierra. Nos lo dice Marina Villanueva y lo confirman sus compañeros: "*Hace cuatro o cinco años el Rincón se moría y no veíamos salida, hoy tenemos algo más que esperanzas*".

Desde Ruralia los deseos de una buena travesía.

La Serranía proyecta su desarrollo

RURALIA

EL PROCESO SEGUIDO EN La Serranía y en el Rincón de Ademuz es el adecuado para la solicitud de un LEADER+, ya que el enfoque ascendente, es decir, en el que se recoge la participación de todos los agentes clave del territorio, es el recomendado por la Comisión Europea como la única forma de garantizar el éxito del proyecto". Así de claro lo manifiesta la Unidad de Desarrollo Rural y Evaluación de Políticas Públicas de la Universitat de Valencia (UDERVAL) en el informe preliminar de elaboración de una estrategia para LEADER+. Este informe y esta declaración son producto de un largo proceso de reflexión, debate y consenso que ha tenido lugar durante los últimos meses en ambas comarcas.

Precedentes:

La participación del Equipo de Gerencia del Grupo de Acción Comarcal "Serranía - Rincón de Ademuz" (como profesorado) y de Agentes de Desarrollo Local

de la zona (como alumnado) en un máster de la Facultad de Geografía e Historia sobre desarrollo rural suscitó la idea de organizar unas jornadas sobre el mismo tema en nuestro territorio. De este modo, desde el Equipo de Gerencia y con la colaboración de la Asociación Tierras Adentro se diseñaron las jornadas "Hacia una estrategia de desarrollo integral de La Serranía", que lograron convocar a un número significativo de representantes socioculturales, económicos y políticos (alcaldes, concejales, presidentes de mancomunidad, asociaciones, empresarios...) durante seis fines de semana, del 22 de octubre al 4 de diciembre, en el Balneario de Verche. Esta estrategia era en cierto modo continuación del esfuerzo realizado en los últimos años para constituir y animar las Mesas Sectoriales en ambas comarcas. En estas mesas sectoriales (agroalimentarios, turismo, medio ambiente, formación...) se ha estado trabajando en temas de interés para los distintos sectores y reflexionando sobre el papel que cada uno de estos debe jugar en el futuro del territorio. Las jornadas celebradas en el Balneario de Verche iban más allá de una simple acción formativa: Se constituyó un foro de reflexión colectivo sobre la situación de la comarca, las perspectivas de futuro, las posibilidades de acción, los recursos disponibles y, sobre

Peñas de Dios desde la salida de Higueruelas, La Serranía.

todo, el grado de compromiso de los agentes. El objetivo era concienciar a estos agentes e implicarlos de manera activa en el diseño, elaboración y puesta en marcha de una estrategia global e integral de desarrollo para el área.

El compromiso de Verche y el Grupo de Verche:

Las jornadas tuvieron gran aceptación, y las conclusiones extraídas de los debates mantenidos fueron recogidas en un documento llamado "Compromiso de Verche", que sienta las bases de futuro para la comarca de La Serranía. Y no sólo por lo que se dice en él, sino porque apunta en la dirección del trabajo conjunto y consensuado de sus propios habitantes. De entre los asistentes a las jornadas se formó el "Grupo de Verche", integrado por unas 15 personas, que tenían en el punto de mira la definición de una estrategia para LEADER+ en el plazo de seis meses (enero-junio) y, a más largo plazo, la elaboración de un Plan Estratégico para la comarca.

Dos jornadas de trabajo en el Rincón de Ademuz:

En el caso del Rincón de Ademuz el proceso ha sido mucho más breve, sencillo y concentrado, obviando las jornadas de formación. Una selección razonada de los principales agentes clave de la comarca fue convocada a una sesión de trabajo sobre el futuro de la comarca, jornada a la que asistieron 35 personas. Con ésta y otra jornada, tras los necesarios debates y ejercicios de trabajo, se obtuvieron las conclusiones necesarias para definir una estrategia de cara a LEADER+ e iniciar un grupo que comience a trabajar en el Plan Estratégico Comarcal del Rincón de Ademuz.

El informe para LEADER+:

Tanto en La Serranía como en el Rincón de Ademuz el proceso ha sido asesorado por UDERVAL. Los técnicos presentes en las jornadas se han encargado de recoger las conclusiones en un informe preliminar que constituirá la estrategia para LEADER+. El informe todavía no es definitivo. Lo será cuando sea revisado y completado por el Equipo de Gerencia, los ADL's y la dirección de UDERVAL, y se dispondrá de él en octubre. El siguiente paso será trasladarlo a la Junta Directiva del Grupo de Acción Comarcal "Serranía-Rincón de Ademuz" para que lo ratifique, así como a la Asamblea de la Asociación, realizando los ajustes que fuese necesarios. En este punto el proceso habrá concluido, y el informe estará listo para entregarlo a la Administración: Un informe consensuado, participativo y endógeno, que sirve de punto de partida, en planteamientos y en metodología, para la elaboración de los Planes Estratégicos de ambas comarcas.

Cosas que pasan. . .

UN GRUPO DE JÓVENES CREA ECOLOGISTAS EN ACCIÓN DE LA SERRANÍA

Las contínuas agresiones al medio ambiente en la comarca de La Serranía, cerca de 150 explotaciones mineras a cielo abierto, vertederos incontrolados, incendios, etc,. han planteado la necesidad de crear una asociación ecologista a un grupo de jóvenes de diversos pueblos de la zona. Ecologistas en Acción de La Serranía nace con el propósito de concienciar, minimizar y denunciar los ataques a medio ambiente que se produzcan en la comarca. Este colectivo se engloba dentro de otra asociación mayor, Ecologistas en Acción, que es una federación de agrupaciones con fines similares de todo el estado español y que cuenta con un Instituto de Defensa (IDEA) que ofrece cobertura jurídica para las acciones que promueven los distintos colectivos. La reciente asociación constituida en La Serranía cree que la vía jurídica es la adecuada para solucionar los conflictos medioambientales, aunque no la única, y por ello ha decidido apostar por la denuncia legal de las agresiones valiéndose del servicio que presta el IDEA. La primera acción representativa del grupo fue una recogida de basura en el camino que conduce al río en la localidad de Chulilla. Después de esto, ya entrados en materia, han presentado una denuncia en el juzgado de Llíria de los delitos contra el medio ambiente de explotaciones mineras.

LA ESCUELA TALLER MAESTRO AGUILAR SE CLAUSURÓ

Los treinta alumnos que han participado en la escuela taller Maestro Aguilar terminaron el curso con la recogida de diplomas en el acto de clausura de dicha escuela que se celebró en junio en la sede de la Mancomunidad del Alto Turia.
La escuela taller Maestro Aguilar ha funcionado durante año y medio con el objetivo de posibilitar la formación ocupacional y la inserción laboral a un grupo de treinta jóvenes de la zona del Alto Turia, especialmente mujeres menores de veinticinco años. La formación de los alumnos ha girado en torno a tres especialidades: albañilería, jardinería y emprendedor turístico. La rehabilitación de la ermita de San Cristóbal en Tuéjar, el acondicionamiento y ajardinamiento del cerro sobre el que se ubica y la elaboración de información turística sobre el Alto Turia han servido como prácticas a los alumnos de la escuela. Desde la Mancomunidad se ha valorado positivamente la actuación de la escuela que ha conseguido la incorporación laboral de un tercio de los alumnos, y así su presidente anunció que se ha solicitado un taller de empleo para el próximo curso.

ASOCIACIÓN DE EMPRESAS DE SENDERISMO AITANA

La Asociación de empresas de senderismo Aitana ha emitido un comunicado para expresar su preocupación por el progresivo deterioro ambiental y paisajístico que vienen sufriendo nuestras montañas en particular en la Marina Baixa, Marina Alta, l'Alcoià y El Comtat y que amenaza su potencial para el turismo de interior.
En los últimos años estas comarcas han visto una importantísima expansión de visitantes senderistas y una rápida proliferación de alojamientos rurales. A pesar de que el turismo rural ha llegado tarde, estas montañas tienen unas características muy interesantes: paisajes fuertemente escarpados y dominados por la roca, diseminación de pequeñas poblaciones, legado cultural, disponibilidad de grandes espacios deshabitados y sin carreteras, el legado cultural, el clima, la cercanía de aeropuertos con muchos vuelos internacionales y una oferta interesante de alojamiento interior. Todas estas características han posibilitado que los senderistas de otros países e importantes turoperadores especializados nos hayan elegido como destino para la práctica del senderismo cultural y ambiental en los meses menos calurosos del año (Octubre a junio). Todas las previsiones indican que nuestra posición en el importante mercado de turismo ambiental y senderista de Europa podría seguir mejorando de forma importante durante los próximos años.
Las ventajas de este tipo de turistas son evidentes. Los senderistas están sensibilizados con el medio ambiente y la cultura local, apenas necesitan infraestructuras, pertenecen a estratos sociales con importante poder adquisitivo y en el caso de los centro y nordeuropeos, están ávidos por encontrar nuevos destinos para invierno y estos, además, permanecen con nosotros 7 o más días en cada visita. Es decir constituye un mercado en expansión, altamente rentable, con un impacto ambiental mínimo y con necesidades de inversión muy modestas y que se distribuye de forma dispersa en zonas de montaña con imperiosas necesidades de rentas alternativas a la agricultura. Es, por que no decirlo, nuestro turismo ideal.

Sin Embargo todas estas estupendas expectativas se ven amenazadas por proyectos y actuaciones que están mermando progresivamente el atractivo de nuestras montañas. Vertederos de escombros o basuras, asfaltado de pistas y construcción otras nuevas pistas, caravanas de todoterrenos, proliferación de construcciones que no respetan la arquitectura tradicional de la zona. Recientemente los proyectos de parques eólicos nos están quitando el sueño.

Estamos convencidos de que muchas de estas actuaciones, a menudo con fuertes inversiones económicas, no sólo no son necesarias, si no que tampoco benefician a los vecinos y además están hipotecando su futuro, quitándoles la posibilidad de un desarrollo económico y social en el cual el turismo ambiental tiene un importante papel.

Con esto no pretendemos que se condene a los pueblos al inmovilismo ni que se sometan los otros sectores económicos a los intereses del turismo, es deseable para nosotros que se mantenga la agricultura y que se desarrollen otros sectores económicos, pero también es importante que este desarrollo sea armonioso. Para esto se hace necesario que las actuaciones vayan precedidas por estudios que tengan en cuenta aspectos sociales, económicos y ambientales, pero sobre todo es importante la participación de los que viven y trabajan en los pueblos.

Es por esto que pedimos a los responsables de turismo y medio ambiente de las distintas administraciones que:

- Multipliquen sus esfuerzos en la protección del medio ambiente y la concienciación.
- Que el asfaltado o apertura de nuevas pistas rurales y forestales vaya precedido de un estudio que determine la necesidad real, y minimizando el impacto negativo.
- Que se haga cumplir la ley forestal de la Comunidad Valenciana.
- Que se eliminen la totalidad de los vertederos incontrolados de nuestras montañas.
- Que se hagan cumplir las normas urbanísticas existentes y se establezcan otras referidas a la integración estética de nuevas construcciones y reformas.
- Que se excluya a las montañas con alto interés ambiental, paisajístico, y turístico de los proyectos de parques eólicos.
- Que se compense a los vecinos de los pueblos por los perjuicios que estas restricciones puedan ocasionar.

Asociación Empresas
de senderismo Aitana

"LA VILLA DE EL TORO. BUSCANDO SU PASADO"

Este libro constituye el primero del municipio de El Toro (Castellón) y uno de los pocos de la verde comarca del Alto Palancia entre la costa mediterránea y el interior peninsular.

La obra es un detallado análisis de El Toro y su entorno. En la 1ª parte destacan sus datos físicos y medio ambientales. Su sierra, el río, su geología, fauna, plantas y sus propiedades, las explotaciones agrico-ganaderas, demografia, etc... La parte central la compone la investigación histórica que recorre desde los primeros pobladores (íberos) a la actual o contemporanea, practicamente hasta 1996. La parte final o miscelánea aporta temas relacionados con su folclore, festejos, costumbres, su notable patrimonio histórico-artístico y una importante sección dedicada a los linajes y heráldica al poseer un directorio con los apellidos establecidos en unas tierras reconquistadas por Jaime I en el siglo XIII.

Los dos años de intenso trabajo de su autor desvelan un legado natural e histórico-monumental de esta antigua villa desconocido por muchos.

El escritor y etnógrafo Rafael Tudón Presas está relacionado con las tierras de Castellón desde su infancia al descender sus antepasados del Alto Palancia. Ha publicado reportajes en revistas de turismo del país, divulgando diferentes aspectos culturales. Sus monografías aparecen en diversas publicaciones periódicas o boletines. Es miembro del Instituto de Cultura del Alto Palancia, -ICAP-, con sede en Segorbe (Castellón). Colaborador de la guía virtual de la Comunidad Valenciana (FVMP) y el Patronato de Turismo de Castellón.

LA CONSELLERIA DE MEDI AMBIENT VA CONSTRUIR UNA PISTA EN LA FONT ROJA INCOMPLINT LA LLEI.

Tres anys després, el Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana dóna la raó als ecologistes.

El passat 14 d'abril, el Tribunal Superior de Justícia (TSJ) de la Comunitat Valenciana va dictar sentència davant del recurs contenciós-administratiu presentat per la Colla Ecologista "La Carrasca" contra una resolució de la Conselleria de Medi Ambient relativa a la construcció d'una pista forestal en el Parc Natural del Carrascal de la Font Roja.

La resolució de la Conselleria de Medi Ambient, del 16 de desembre de 1996, desestimava una petició de la Colla Ecologista "La Carrasca", que demanava que no s'iniciara la construcció d'una pista forestal entre el Mas de Tetuan i el Mas de Foiaderetes, en la Font Roja, mentre no es redactara el corresponent estudi d'impacte ambiental i s'emetera la preceptiva declaració positiva d'impacte ambiental.

La recent sentència del TSJ considera sense cap dubte que el projecte de

construcció de la nova pista "requeria ineludiblement el previ estudi d'impacte ambiental, de forma que resultava formalment i materialment contrari a l'ordenament jurídic (...) iniciar una pista forestal sense elaborar prèviament l'esmentat estudi i contemplar les mesures que s'haurien d'adoptar per a la restauració paisatgística de l'àrea, les alternatives de traçat, els criteris d'avaluació utilitzats i la justificació de l'alternativa escollida, minimitzant així l'impacte mediambiental de l'obra".

El TSJ estima, per tant, "el recurs contenciós administratiu interposat per la Colla Ecologista "La Carrasca", anul.lant l'actuació administrativa impugnada i decretant la nul.litat del projecte de construcció de l'esmentada pista a fi de retrotraure el procediment i elaborar el corresponent estudi d'impacte ambiental, tot això amb caràcter previ l'inici de les obres" (que fa tres anys que van acabar).

Des de "La Carrasca" valorem molt positivament aquesta sentència, que demostra la prepotència, la falta de sensibilitat ambiental i la desgana amb què actuen els responsables de la Conselleria de Medi Ambient, que precisament haurien de ser els primers en complir de manera exemplar la legislació ambiental.

Com diu textualment la sentència, "no parece de recibo que tenga que ser una Asociación ecologista la que vele por el cumplimiento de la legalidad y la protección de un Parque Natural frente a la Administración específicamente encargada de su preservación".

No volem acabar aquest comunicat sense agrair el suport de l'associació "Acció Ecologista-Agró" que, de manera desinteressada, ens ha possibilitat comptar amb la col.laboració de l'advocat Enrique Lozano, membre de la seua Comissió Jurídica.

La Carrasca

LA PLATAFORMA RURAL ORGANITZA UNES JORNADES SOBRE PARCS EÒLICS

La Plataforma Rural del País Valencià va organitzar durant el cap de setmana 3 i 4 de juny del 2000, dues jornades de treball, que s'han portat a terme al Mas de Noguera, a l'Alt Palància.

Dissabte, 3 de juny, la jornada va consistir en un Encontre d'Associacions que tenen com a àmbit de treball, el medi rural. En aquest Encontre s'ha impulsat la creació de les Plataformes Rurals Comarcals, per a possibilitar una xarxa de comunicació i accions conjuntes entre les diverses comarques rurals del País Valencià.

El dia 4, la jornada de debat va estar dedicada a la Instal·lació dels Parcs Eòlics. Amb presència de representants de diferents comarques i grups representatives de diversos sectors: ecologistes, excursionistes, gerents d'activitats de turisme rural, representants municipals... es va analitzar a fons la problemàtica de l'energia eòlica i la implantació al nostre territori. Amb l'exposició, per part d'experts, que van tractar el tema des de diferents punts de vista, es va donar pas a la participació de totes les persones assistents i després del debat es va arribar a un important consens que es reflecteix un manifest. Aquest document es farà arribar a l'Administració competent, alhora que es demanarà una entrevista per a traslladar aquestos plantejaments.

Segons el manifest:

1.- L'energia eòlica és una energia renovable i neta que s'ha d'incentivar i incrementar junt a altres energies alternatives, com la solar.

Al mateix temps s'ha de promoure l'estalvi i l'ús racional de l'energia i s'han d'anar reduint les aportacions de les fonts energètiques contaminants com la nuclear, el carbó i el petroli, mitjançant plans energètics alternatius, ambiciosos i realistes.

2.- Com qualsevol altra activitat humana, aquest sector s'ha de planificar i regular per tal d'aconseguir un ús racional d'aquesta energia que optimitze els beneficis socials i que minimitze els impactes ambientals.

No és tolerable en aquesta activitat ni en cap altra que, en nom de beneficis futurs, es produesquen ara danys irreparables en els ecosistemes. Més encara quan, amb les mesures adequades, es poden trobar llocs i formes d'actuació que eviten els danys.

3.- S'han d'establir mesures per preservar les zones d'elevat valor ecològic (estiguen en l'actualitat legalment protegides o no) on s'haurien d'evitar aquestes instal·lacions.

4.- En qualsevol cas, s'han d'establir mesures per minimitzar els impactes, partint d'estudis que tinguen en compte les condicions concretes de cada paratge i establesquen les mesures per reduir els impactes sobre la vegetació, la fauna, el sòl fèrtil i el paisatge, tant pel que fa al lloc de ubicació mateixa com als camins d'accés, les línies elèctriques i les demés característiques de les instal·lacions (mesures i nombre de molins, etc.)

També s'han de considerar els impactes socio-econòmics i les incompatibilitats amb altres activitats (com per exemple el turisme rural), així com evitar els processos especulatius que estan començant a produir-se en relació a la ubicació d'aquestes instal·lacions.

5.- Durant el procés d'elaboració d'un Pla que regule aquestes instal·lacions i abans de la seua aprovació s'ha de promoure el diàleg, la participació i el consens entre empreses, administració, col·lectius conservacionistes, sindicats, entitats locals i altres organitzacions implicades com a via més satisfactòria tant pel desenvolupament de l'energia eòlica com per la preservació del medi ambient.

Per tot açò demanem a l'Administració la redacció d'un pla eòlic on

es contemplen aquestes mesures i que permeta el diàleg social i la participació ciutadana durant el procés d'elaboració, en el qual reclamem intervindre.
Pensem que de no fer-se així es poden generar enfrontaments innecessaris i problemes que acaben perjudicant els interessos generals de la societat i que podrien evitar-se amb una via de diàleg i consens entre tots els implicats.

CAMINADA POPULAR A LA VALL D'ÀRREU

Com ja sabeu el Departament de Medi Ambient està a punt de treure la declaració d'impacte del projecte d'ampliació de l'estació d'esquí de Baqüèira Beret a la vall d'Àrreu (potser quan rebreu o llegiu aquesta carta ja ho haurà fet), a la comarca del Pallars Sobirà al Pirineu català.
Tanmateix, la campanya lògicament continua i continuarà fins a esgotar totes les possibilitats administratives, judicials i de pressió social perquè, les més de 20.000 signatures recollides fins ara, les 500 al·legacions presentades i la injusticia que suposa destruir un espai natural d'aquesta vàlua s'ho mereix.
La campanya no està ni molt menys perduda i existeix molts precedents en què la pressió popular ha fet replantejar projectes aprovats inicialment. Existeixen alternatives que permetrien igualment obrir el Pallars a Baqüèira sense tenir que destruir la vall d'Àrreu.
De cara a que el màxim de gent pugui conèixer i gaudir insitu la vall d'Àrreu, s'ha pensat en organitzar una caminada popular per a reivindicar la salvaguarda de la vall i en contra de l'especulació al Pirineu el dissabte 7 d'octubre.

VI TROBADA D'ACOLLIMENT FAMILIAR EN ALBORACHE

La asociación Acaronar (Asociación de atención y apoyo a la familia, la infancia y juventud) tienen como finalidad construir un espacio de encuentro donde diversos protagonistas del acogimiento (familias acogedoras, profesionales de los servicios sociales, responsables de la política social, entidades de acogimiento, etc.) puedan exponer sus diversas experiencias, ideas y puntos de vista en torno al acogimiento de menores. La trobada forma parte de las señas de identidad de ACARONAR, en la que además de las funciones formativas, de reflexión o de apoyo, tanto para profesionales como acogedores son un acontecimiento que sirve a los acogedores para reivindicar su papel ante la sociedad y encontrarse con otros acogedores en el que siempre se reserva un tiempo para la diversión. El encuentro se llevará a cabo los días 20 y 21 de octubre en el albergue de Alborache.
El evento esta pensado para satisfacer las expectativas tanto de los profesionales directamente implicados en la práctica del acogimiento, de las organizaciones encargadas de gestionar y controlar este recurso, así como de las personas y familias que acogen. Aunque se han buscado espacios de encuentro compartidos por todos los asistentes de carácter formativo y lúdico, no es menos cierto que se ha estructurado para dar mayor relevancia a un determinado tipo de protagonistas según los momentos.

ASOCIACIÓN ACARONAR

Tel.-Fax: 96 250 23 33
E-mail: acaronar@kadar.com

VOS ANIMEM A ENVIAR-NOS LES VOSTRES INFORMACIONS I ARREPLEGAREM AMB GUST EN AQUESTS FULLS LES VOSTRES ACTIVITATS. NO DUBTEU EN CONTAR-NOS QUE ESTEU FENT:

C.R.I.E. (Centre Rural d'InformacióEuropea)
Mas de Noguera
E-12440 Caudiel-Benafer
(Castelló) Espanya
Tel. i fax: (34) 964 13 12 60
E-mail: criecv@nexo.net
http://criecv.fis.uji.es/crie

De la Escuela Rural

Mª Paz Lopez Tortajada
La Serranía

Los alumnos/as del primer ciclo de ESO del colegio Bernardo Lassala de Alcublas no entienden de política, pero saben que una ley, la LOGSE, el próximo curso les obligará a dejar la escuela de su pueblo, a levantarse muy temprano y recorrer 25 km de curvas al ir y otros 25 km al venir para llegar hasta el colegio al que están destinados en Llíria.

Desde hace varios meses el APA de Alcublas y el pueblo en general han mostrado su desacuerdo con esta ley y se han movilizado en distintos frentes: manifestaciones en Alcublas y en Valencia, cortes de carretera, alegaciones en Conselleria, huelga indefinida de alumnos...

Todo para exigir que los alumnos/as permanezcan en el pueblo hasta los 14 años y no tengan que irse a otro colegio, con el trastorno que ello supone, pues además en Alcublas disponen de aulas y profesores y, sin embargo, en Llíria están sobresaturados.

Pero la protesta va más allá, reivindican los valores de la escuela rural y rechazan la política educativa de la Administración que perjudica gravemente a este medio. A pesar de las invesiones de programas europeos de desarrollo rural como el LEADER , que persiguen la calidad de vida y evitar el despoblamiento rural, la polítca actual concentra sus recursos administrativos, académicos y sanitarios en la ciudad, es decir, se tiene en cuenta criterios económicos en detrimento de los sociales. Cada vez, siguiendo esta norma, en el mundo rural se suprimen más servicios: "*en Alcublas no tenemos ambulancia, el centro médico más próximo está a 25 km. y ahora quieren llevarse la escuela".*

"Si los chiquillos y chiquillas se van también se irán las familias, buscando otras oportunidades y aquí no quedará nadie y todos estos programas y millones no habrán servido para nada", explicaba un miembro del APA.

Y es cierto, la escuela funda la base de un pueblo, los niños y niñas lo mantienen vivo, son el futuro. Pero el panorama en La Serranía resulta desesperanzador: las escuelas serranas se cierran y se convierten en hogares de jubilados o simplemente se abandonan, como la de La Yesa que cerrará el próximo curso, la de Aras se convertirá en unitaria como la de Calles o la de Sot de Chera. Y si las cosas no cambian, el resto de las escuelas de la comarca verá disminuido el número de alumnos/as.

Para hallar una solución a este problema es imprescindible que la Administración se plantee la adecuación de la LOGSE a las necesidades y peculiaridades del mundo rural.

Por el momento los alumnos/as de Alcublas volvieron a clase en junio para terminar el curso, concluyendo así la huelga indefinida que habían comenzado, pero el futuro se presenta incierto pues todavía no se han matriculado en ningún colegio.

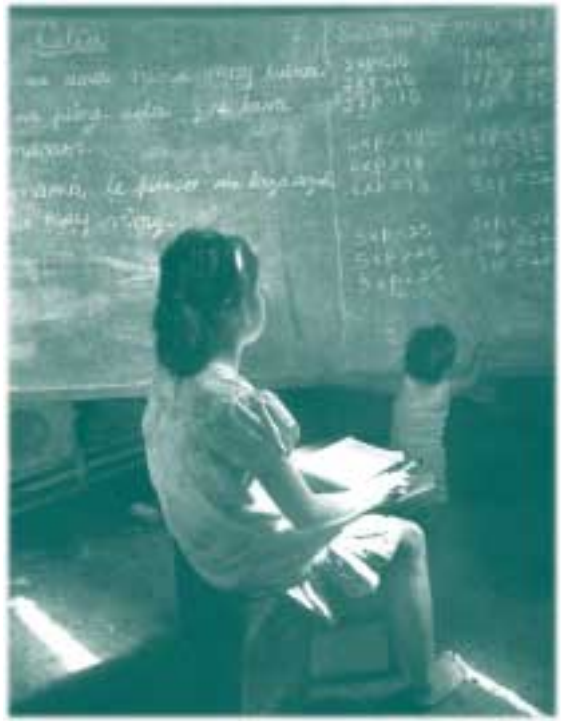

Un memorable barranco

ALBERTO ARTERO MILLAN. VORA BARRANC

YO, VIVO EN PAIPORTA a orillas del barranco. De pequeño, cuando en cada barriada del pueblo se formaba una pandilla yo pertenecía al "barrio barranquero". Nosotros éramos "barranqueros" para el resto.

Se nos apodaba e insultaba a la vez con este término. Habíamos casi marcado el territorio, y éramos los únicos que utilizábamos el barranco como escenario para nuestros juegos y travesuras. El resto de pandillas optaban por los descampados de las afueras, o por los solares no edificados del interior del pueblo, ya que en los años setenta no había ni polideportivo ni zonas de recreo. Pero el crecimiento urbanístico, teñido de desarrollismo y especulación, fue consumiendo los solares y los alrededores de entonces, y hoy han sido convertidos en polígonos industriales y en áreas residenciales de lujo. Tan solo el barranco ha resistido al paso del tiempo, aunque hoy en día se enfrenta a un proyecto de encauzamiento de piedras de hormigón , y su futuro es incierto.

Pero bueno, el caso es que hace poco fui casualmente testigo del atropello que sufrió un entrañable habitante de nuestro barranco. El árbol de morera que estaba a la altura del motor de agua de la carretera de Benetússer, había sido arrancado de cuajo por una excavadora, y yacía en su pala moribundo, ante la indiferente mirada del operario. Esta lamentable imagen refrescó mis recuerdos y comencé a buscar en lo más recóndito de mi memoria, las huellas quie por suerte de haber vivido siempre tan cerca del barranco, quedaron en ella grabadas.

Recuerdo que al árbol de morera, venía incluso gente de Valencia para coger hojas y alimentar los gusanos de seda. Tiempo atrás la cría de estos gusanos estaba más extendida pero su alimento no era muy abundante en algunas fechas.

Además, en alguna ocasión practicamos un bricolaje primario para construir una cabañeta con planchas de madera sobre sus ramas. Luego, desde ella, intentábamos llegar al frágil ramaje donde se encontraban las moras que más maduraban. A veces nos jugábamos el tipo para poder alcanzarlas y saborerar su dulzor.

He de confesar que a veces, nuestras travesuras eran auténticas agresiones medioambientales. Por ejemplo, si el sábado por la tarde echaban una película de espadachines, luego nosotros nos poníamos a decapitar los cardos del barranco a varazos. También erosionábamos lo nuestro cuando justo donde desemboca la calle Catarroja de Paiporta, nos tirábamos desde arriba con tapaderas de váter acolchadas intentando arrastrarnos lo más lejos posible.

El barranco a veces sufría cambios, alteraciones. Cuando diluviaba durante unos días y venía "barrancón", el agua inundaba nuestro escenario predilecto. El exilio duraba hasta que el fango, reseco por el sol, se cuarteaba y entonces lo quitábamos como quien desmonta un puzzle, consiguiendo una capa de fina arena que nos permitía volver a jugar al futbol. Había otros contratiempos más breves, como el paso de un rebaño de ovejas y cabras que interrumpía nuestra actividad por un momento, pero que también nos permitió asistir al nacimiento de algún cabritillo. Entonces esto era toda una experiencia, ya que aún no existían los documentales sobre naturaleza de "la 2".

Lo que nunca olvidaré es el motivo por el cual aparezco con el brazo escayolado en el reportaje fotográfico de mi primera comunión. Fue en la primera zanja que se hizo para canalizar con tubos el barranco, donde me rompí los dos huesos al saltar desafiante la brecha abierta en el lecho del barranco.

Con el tiempo el barranco ha cambiado de habitantes ocasionales. Si en el pasado fue nuestro jardín de infancia, hoy es frecuentado por personas que son paseadas por un perro, por deportistas que quieren correr lejos del tráfico motorizado, e incluso por algún esporádico buscador de caracoles. Sin embargo, los más jóvenes pasan el rato en los recreativos, matando marcianitos para matar el tiempo. Ya lo dejó escrito el poeta Estellés. *"ara tot és distint", fan futbol per la tele".*

A mí, por el momento, me queda el placer de pasear por el barranco masajeando con mis pies su lecho, sin pisar , por supuesto, las caravanas de hormigas. Y también algo que sucede últimamente: si se afina el oido por las noches, las ramas que han conseguido sobrevivir a los vertidos y adaptarse a las fugas de aguas residuales, la dedican un *"Réquiem en croac sostenido"* al árbol de morera que durante tantos veranos nos ofreció su sombra.

Plataforma "Per un Barranc Viu i Sense Formigó".

C Carrefour Comunidad Valenciana R I E
Centro Rural de Información Europea

Cultura 2000

UN NUEVO MARCO PARA LA POLÍTICA CULTURAL DE LA UNIÓN EUROPREA

F. Javier Delgado Franco
i Carmen Arnanz Serrano
C.R.I.E.

Desde el C.R.I.E. siempre intentamos enlazar el tema de nuestra sección con el de la carpeta de la revista. En esta ocasión queremos aprovechar el tema del juego, una de las máximas expresiones de la cultura de cada pueblo, para presentar el programa "Cultura 2000" que es ya hoy en día el eje principal de la política europea en materia cultural.

En el artículo 151 del tratado constitutivo de la Comunidad Europea se definieron tres objetivos primordiales para la política comunitaria en el ámbito cultural:

a) Debe de contribuir al florecimiento de las culturas de los Estados Miembros, respetando la diversidad cultural regional y nacional, pero realzando al mismo tiempo el patrimonio común.

b) Favorecer la creación cultural contemporánea.

c) Favorecer la cooperación cultural con organizaciones internacionales y terceros países.

Hasta finales del año pasado estos objetivos se intentaban cumplir mediante programas como Rafael, Ariadna o Caleidoscopio (de los que ya hablamos en el N°4 de Ruralia dedicado al patrimonio). Pero con la aprobación de la Agenda 2000 y el nuevo presupuesto de la U.E. se decidió refundir estos programas en uno denominado "Cultura 2000" (Decisión 508/2000/ce del Parlamento Europeo y del Consejo de 14/II/2000, publicada en el DOCE L63 de 10/III/2000) para racionalizar, simplificar y flexibilizar las acciones en este campo.

Se espera que Cultura 2000 sirva para desarrollar un espacio cultural común a los pueblos europeos que favorezca la cooperación entre todos los agentes implicados en el sector para promover:

1) El diálogo cultural y el conocimiento mutuo de la historia y cultura de los pueblos europeos.

2) La creación y la difusión transnacional y la circulación de artistas.

3) Realzar la diversidad cultural europea y el desarrollo de nuevas formas de expresión cultural.

4) Compartir y destacar el patrimonio cultural común europeo.

5) El reconocimiento del papel de la cultura en el desarrollo socioeconómico.

6) El fomento del diálogo intercultural.

7) El reconocimiento de la cultura como factor económico y de integración social.

8) La mejora del acceso y la participación en la cultura para la población europea.

Para poder acometer estos objetivos con garantías de éxito la Comisión ha propuesto que se cofinancie el desarrollo de tres tipos diferentes de acciones:

a) Acciones específicas innovadoras o experimentales. Es decir, la U.E. cofinancia proyectos, con una duración máxima de un año, realizados conjuntamente por agentes operadores en el campo de la cultura de al menos tres de los estados participantes en el programa.

b) Acciones integradas en acuerdos de cooperación cultural, estructuradas y plurianuales. Es decir, la U.E. cofinancia acciones transnacionales relativas a un ámbito cultural concreto (enfoque vertical) y también acciones que asocien diversos ámbitos culturales (enfoque horizontal). Para que estas acciones sean subvencionables deberán de cumplir dos requisitos fundamentales, tener una duración de varios años y que se impliquen agentes operadores en el campo de la cultura de al menos cinco de los estados participantes en el programa.

c) Acontecimientos culturales especiales de proyección europea o internacional. Es decir, proyectos como la Capital Europea de la Cultura, el Mes Cultural Europeo, simposios de especial interés, acontecimientos innovadores, proyectos de salvaguardia cultural, etc...

El programa "Cultura 2000" tiene una duración prevista de cuatro años, entre el 1 de Enero de 2000 y el 31 de Diciembre de 2004. Para este periodo cuenta con un presupuesto de 167 millones de Euros, es decir unos 28 mil millones de pesetas.

La acción de "Cultura 2000" se complementa con las de programas menores como los programas de apoyo a organizaciones y entidades con fines europeos; el programa MEDIA que apoya el desarrollo de la industria audiovisual europea; el programa de apoyo a iniciativas de radio innovadoras y a canales de televisión europeos y multilingües; el programa de apoyo a festivales cinematográficos y de programas audiovisuales y eventos especiales como la proclamación del 2000 como Año Europeo de las Lenguas.

Un caso a parte dentro de estos programas por sus características, de especial interés para nuestro territorio, es el programa de Lenguas y Culturas Minoritarias. Este programa pretende fomentar iniciativas en el ámbito de la educación, la cultura y la información para proteger y promover las lenguas y culturas regionales y minoritarias; reforzar la dimensión europea y estimular la cooperación entre todos los agentes que trabajan en el campo de la preservación y la promoción de las lenguas y culturas minoritarias mediante la mejora del intercambio de información y la transferencia de experiencias y el fomento de la enseñanza de estas lenguas en todos los ámbitos educativos.

Una buena idea para ampliar información sobre cualquiera de estos programas puede ser visitar el sitio electrónico de la Dirección General de Cultura y Educación de la Comisión Europea:

http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/index_es.htm

Sólo nos queda ya despedirnos recordándoos que el C.R.I.E. está aquí a vuestra disposición para ampliar la información sobre este o cualquier otro de los temas que tratamos.

Hasta pronto.

http://criecv.uji.es/revista/forurural

UNA VÍA MÁS PARA PARTICIPAR EN RURALIA

El próximo número la carpeta de RURALIA se dedica a las **cooperativas de trabajo asociado** como elementos activos del un modelo desarrollo sostenible para el medio rural valenciano. La carpeta se plantea a propósito de un programa de la Federación Valenciana de Cooperativas de trabajo Asociado (FVECTA) que con el nombre de RUDEMO y el apoyo de la UE pretende investigar estas nuevas iniciativas y sus posibilidades. Una primera investigación apunta la existencia de distintos tipos de cooperativas de trabajo asociado en el medio rural. El eje que permite diferenciar dos grandes grupos quedaría establecido en la incorporación o no a sus actividades de servicios de tipo cultural y educativo.
Podemos decir que un primer grupo de ctas (52%) ofrece en alguna medida servicios culturales y educativos en la línea de la educación ambiental, la recuperación cultural y la valorización del patrimonio. Un segundo grupo de cooperativas (48%) aparecen más directamente relacionado con la producción y comercialización de productos agrícolas y ganaderos especializándose en una producción concreta. ¿Qué sería necesario para potenciar el desarrollo de estas cooperativas?. Os invitamos a participar en este debate a través del foro rural que está a vuestra disposición en la página www del CRIE.

Cartes a Ruralia

RENTABILIDAD ECONÓMICA VS. RENTABILIDAD SOCIAL EN EL MEDIO RURAL

El objetivo principal de los programas de desarrollo rural europeos es detener el éxodo rural mediante la mejora de la calidad de vida y de las oportunidades. La gente de los pueblos está ilusionada con que sus hijos, que ahora emigran a Valencia en busca de trabajo, vuelvan al pueblo y se instalen allí.

Los pueblos ya se creen esto de que han de prosperar, y están trabajando mucho para conseguirlo.

Pero parece que no todo el mundo se lo cree. Muchas de las políticas que actúan en el territorio no están apostando en absoluto por las zonas rurales, y algunas están convirtiendo a LEADER, que es una iniciativa de apoyo, en el único programa aplicado a estas comarcas, programa que a toda luces parece insuficiente.

Habría que considerar donde está yendo el resto de los Fondos Estructurales que recibimos, concebidos para disminuir la distancia entre el País Valenciano y Europa, si no están yendo a las comarcas que nos hacen pertenecer al Objetivo 1.

Y por si no hay suficientes pruebas de que poca gente en la Administración se cree que los pueblos deben progresar, el criterio de rentabilidad económica sigue mandando a la hora de tomar decisiones como el cierre de las escuelas en los pueblos. Ahora es Alcublas, pero antes fueron muchos otros pueblos y la tendencia es progresiva, van recortando ciclos formativos y agrupando pueblos, hasta que nuestros niños y niñas se hacen expertos en carreteras, curvas y barrancos. ¿Y la rentabilidad social? ¿Quién la tiene en cuenta?

Ya se ha dicho tantas veces que parece un tópico, pero un pueblo sin escuela es en pocos años un pueblo sin niños, porque los padres, que quieren lo mejor para sus hijos, los llevarán allí donde lo tengan más fácil progresar, allí donde la Administración dice con sus actos que debe estar concentrada la población.

Y un pueblo sin niños es un pueblo muerto. Así que ya pueden venir programas europeos, y discursos sobre el desarrollo rural, y ya puede la gente de los pueblos trabajar por su territorio, e invertir, e ilusionarse, que si no inventan algún programa para reeducar a nuestros políticos no hay nada que hacer.

O puede ser que lo que quieren es que los pueblos se transformen en urbanizaciones de segundas residencias, donde ir en Pascua y en verano a pasar unos días. Si es así que nos lo digan, y dejaremos de esforzarnos para conseguir un futuro que ya han decidido imposible. Y que comiencen a crear brigadas de mantenimiento de los pueblos y guardias de seguridad para cuando los pueblos estén cerrados casi todo el año.

Y que alguien explique a los veraneantes las ventajes de esta Tierra Muerta.

Mª José Payà
Gerente Grupo de Acción Comarcal
"La Serranía-Rincón de Ademuz",

DE LA ENSEÑANZA DE LA HISTORIA

Al hojear el cuaderno de lenguaje de mi hija de 10 años encontré un dictado cuyo texto, a los que como yo sufrieron la instrucción escolar en tiempos de la dictadura, reavivará recuerdos y comprenderán mi alteración emocional que me ha forzado a escribir una serie de reflexiones en relación a la literatura castellana, con la intención que espero no sea vana, de contrarrestar la escondida mala leche de este dictado:

"Más tarde vinieron los fenicios, cartagineses, romanos, bárbaros, visigodos y árabes. Unos se la arrebataban a otros. España combatió y dejo nuestras montañas, vegas y valles llenos de cadáveres. Otros españoles acabarían con los invasores expulsándolos de nuestro suelo hispano."

No quisiera que mis palabras a nadie le suenen a proclamas ideológicas pero creo que tras ese aparentemente inocente dictado se esconde el fantoche de un nacionalismo recalcitrante y trasnochado que tantas tragedias ha provocado a lo largo de la historia y que si no fuese porque no hace muchos años dejó "montañas, vegas y valles llenos de cadáveres" movería a la risa.

Decía en otra ocasión que la poesía es antihistoria, opuesta a la historia de superficie, esa historia vulgar de guerras y aberraciones, muy a menudo falsificada y pervertida y del que ese dictado es un clarividente ejemplo que funciona a nivel de la mente de unos niños.

Solo si permanecemos atentos y despiertos al leer la obra de escritores ya idos lograremos percatarnos hasta sentir en carne propia los sentimientos, los pensamientos y en suma las circunstancias que rodearon a generaciones anteriores. Comprendiendo así el devenir profundo de la historia real, que nos llega de primera mano y por lo tanto sirviéndonos para poder transformar el futuro según los valores de la tolerancia, la comprensión y la firmeza ante las injusticias.

Desde esta perspectiva nos llegan las palabras del poeta Luis Cernuda:

"...Y entre los seres que serán un día / sueñas tu sueño, mi imposible amigo.

... Separando mis años de los tuyos futuros / sólo quiero mi brazo sobre otro brazo amigo, / que otros ojos compartan lo que miran los míos. / Aunque tú no sabrás con cuánto amor hoy busco/ por ese abismo blanco del tiempo venidero / Las sombras de tu alma, para aprender de ellas / A ordenar mi pasión según nueva medida./"

"... Yo no podré decirte cuánto llevo luchando / para que mi palabra no se muera / silenciosa conmigo, y va ya como un eco a ti..." ... "...Porque presiento en este alejamiento humano / cuan míos habrán de ser los hombres venideros,..." "... Escúchame y comprende."

Es pues en la poesía donde podemos rastrear los dramas personales en sociedades intolerantes, la sensación de acoso, la desdicha de tantos españoles judíos o musulmanes que fueron finalmente "expulsados de nuestro suelo hispano" por bravos patriotas que ese texto infantil parece enaltecer.

Creo que es en la escuela e institutos donde se debe despertar la sensibilidad hacia la literatura y no estaría de más que al mismo tiempo que se lee la obra de nuestros escritores se tomara conciencia de que lo más significativo de la literatura española de los Siglos XV y XVI fue obra primero de judíos conversos y luego de cristianos nuevos.

Que judíos conversos fueron Fernando de Rojas el autor de la Celestina, Mateo Alemán, Juan de Encina, el autor del Lazarillo de Tormes y el de la Lozana Andaluza... Que cristianos nuevos fueron Cervantes, Góngora, Santa Teresa, Fray Luís de León...

Y que en otros tan importantes como el Mío Cid, El libro del Buen Amor o la poesía de San Juan de la Cruz en ningún momento hay resentimiento, sino una influencia reconocida y sin prejuicios del mundo judío y musulmán.

Alberto Herrero

MANIFEST PELS DRETS HUMANS AL CABANYAL

Amigues i amics de Ruralia us adjuntem el manifest pels drets Humans al Cabanyal-Canyamelar que hem el.laborat al voltant de la nostra lluita en defensa del barri del Cabanyal.

El projecte es troba actualment en un compàs d'espera, després de les més de 110.000 al.legacions presentades al mes de maig. L'Ajuntament encara no ha fet cap manifestació oficial de què passarà. Una vegada més, denunciem que al Cabanyal-Canyamelar es juga amb la vida i el destí de més de 1600 famílies, per uns interessos polítics i econòmics d'un reduït grup de persones, i no del tal esmentat "interés general".

Si a això li sumem, que des de fa quasi dos anys estem esperant resposta a les més de deu sol.licituds presentades al registre de l'Ajuntament, dirigides tant a l'alcaldessa de València, com al regidor d'urbanisme, per a ser rebuts en audiència i mantenir un debat públic sobre el projecte de destrucció del nostre poble.

Si tenim en compte que tot el que hem intentat, totes les nostres reivindicaciones, totes les

opinions que s'han manifestat contràries al projecte -polítiques culturals, artístiques, individuals o col.lectives-, no han fet moure ni un milímetre l'equip polític que governa la ciutat. Baix estes condicions, quines condicions ens deixen?

Per tot açò, perquè no volem altra eixida per a fer valer els nostres drets, la Plataforma Salvem el Cabanyal-Canyamelar ha dut endavant una vaga de fam.

Afirmem rotundament que les raons que ens han obligat a actuar d'aquesa manera són raons d'humanitat. Després de tants intents, de tants i tants esforços sense cap resposta, ja no trobem un altra manera de defendre els nostres drets i el patrimoni cultural de la ciutat de València davant de l'equip de govern d'aquest Ajuntament…

Hi ha per damunt de totes les coses, una necessitat vital, humana, de posar fi a aquest projecte i aconseguir un pla de rehabilitació per al nostre poble.

L'Ajuntament no pot obligar milers i milers de ciutadans i ciutadanes a vore condicionada la seua vida per una decisió política que no té cap justificació i menys encara la "d'interés general".

Així, la nostra plataforma lluita per la retirada del projecte aprovat pel grup del Partit Popular a l'Ajuntament de València i seguirem reivindicant que l'Ajuntament accepte començar un diàleg i es comprometa a fer un debat públic en un lloc al qual puguen entrar més de 1000 persones i en la mesa estiguen d'una banda el regidor d'urbanisme, els arquitectes municipals i els assessors que estimen oportuns. D'una altra banda, els representats de la Plataforma, els arquitectes i advocat.

Plataforma
Salvem el Cabanyal-Canyamelar

DESALOJOS DE OCUPACIONES RURALES EN EL VALLE DE IRATI (PAMPLONA)

Saludos cordiales,

Os escribimos desde Rala, pueblo abandonado durante 60 años, y que hace uno que ocupamos, con la intención de llevar a cabo nuestros deseos de autogestión y convivencia en el medio rural.

En julio del 99 recibimos la orden de desalojo por parte del propietario: el gobierno de Navarra , al cual recurrimos.

En febrero el Ayuntamiento del Valle nos hace saber que el gobierno de Navarra ha aprobado un proyecto de demolición de los pueblos Rala y Artanga ejecutada por la empresa de Gestión Ambiental Viveros y Repoblaciones S.A. de Navarra y pese a que este ayuntamiento, aprobando nuestra ocupación, se niegan a conceder la licencia de derribo, nos llega ahora una orden de desalojo y derribo inminente que el gobierno de Navarra tenia aprobada desde el pasado 30 de noviembre.

Ante esto queremos manifestar nuestra repulsa al gobierno de Navarra y demás secuaces y su política quemada para/con la naturaleza, sus pueblos, gentes y cualquier proyecto que intente salirse de sus insaciables ansias de ambición, poder, consumismo...

Por supuesto queremos defender nuestra forma de vida en estos pueblos y dada la amenaza lanzamos este llamamiento a quienes quisieráis con vuestra presencia ideas... apoyarnos para evitar el desalojo y demolición.

Sabiendo que la orden de desalojo es inminente pero sin fecha fija , os invitamos a que en la medida de vuestras posibilidades vengáis a ayudarnos a resistir.

Agur,
imaginación y
resistencia contra el poder.

Remetre les vostres cartes al:

C.R.I.E. (Centre Rural d'InformacióEuropea)
Mas de Noguera
E-12440 Caudiel-Benafer
(Castelló) Espanya
Tel. i fax: (34) 964 13 12 60
E-mail: criecv@nexo.net
http://criecv.fis.uji.es/crie

"Per l'estiu, tota coca viu". Això diu el poble. I és veritat: la calor té benigitats per a tothom. No solament les cuques sinó també les altres bestioles, i els vegetals, prosperen i es belluguen a l'amor del sol potent.

Joan Fuster. "Estiu. El Pas de l'Any". 1959

AQUEST NÚMERO D'ESTIU DE RURALIA
S'ACABÀ D'IMPRIMIR ALS TALLERS DE GRÀFIQUES
PAPALLONA, EL 13 DE SETEMBRE DE 2000, AMB
L'ARRIBADA DEL DARRER PLENILUNI ESTIVAL.

Lletraferits

EL CARRO

Pep Serra i Estrada
El Maestrat

Arribat el dilluns, Nelo enganxa el carro a les primeres hores del matí. No és gens fàcil d'enganxar un carro. Diríem que és com una espècie de ritual en el qual allò més important és poder acaronar l'haca o l'egua de la manera més dolça possible.

A vegades, a l'haca no li ve gens de gust de beure aigua i és molt curiós com , després de fer-li quatre carícies, acaba bevent. Ronsal, brida i colleró seran els intruments definitius perque tot estiga al seu lloc, i avant, a moure que la feina és molta i el sol encara no cau massa fort.

Els carros van lleugers a primera hora del matí, això canvia quan l'horabaixa o el crepuscle es presenta. La feina de tot el dia es visibilitza dalt del carro.

Però aquell dia anava a ser especial. Nelo sabia que a l'estiu tot és diferent. Fa calor, canvia l'ombra de lloc amb una certa rapidesa i el que és més important, arriben cares noves allà on estem cansats de vore-mos els mateixos cada dia.

Feia anys que no sabia res d'ell. Havia marxat molt jove. Uns deien que a la ciutat s'apren més de la vida. Altres diuen que s'apren el mateix però més ràpid, i jo pensava i pense que s'apren de manera diferent.

Ens havíem escrit algunes vegades els primers anys. Després , tot eren rumors , d'eixos que van i venen i que no acabes de creure. Allà estava ell , en persona, per contar-ho.

Encara no serien ni les 9 del matí quan en passar pel terme del que havia estat l'antiga finca de la seua família em va pegar un crit. Se'n recordava perfectament del meu nom, del soroll que feia el meu carro i si no fos perque aquesta era la darrera haca que teníem, diria que hauria dit el nom d'ella.

No havia canviat gaire. Bó, si, una miqueta més vell havia d'estar. Però tampoc massa. Vaja, que la ciutat tampoc fa tant lletja a la gent, com diuen alguns.

Ens vam saludar de manera molt complida. Una forta abraçada barrejada d'emocions perdudes i retrobades i d'alegria lògicament immensa. Després va venir un esmorsar. Era allò que tocava per a una trobada d'aquest tipus. Dalt del carro, en la bota de vi i en l'entrepà que m'havia preparat de bon de matí.

Quan de temps feia? 10 o 15 anys que no pujavem al carro junts?

La darrera vegada també era estiu. Ens havia anat molt be a l'escola a tots dos però això no ens lliurava d'haver de treballar les terres a l'estiu. Jo tenia clar que aquell seria l'últim any que estudiaria. Ell no. Ell sabia que del carro, volaria a la ciutat, a vore més llibres, coneixer més gent i ves a saber què!

I així va ser. Feia exactament 13 estius que no pujavem al carro junts, perque feia els mateixs estius que ell no passava per les terres. Massa llibres li haurien comprat, vaig pensar jo.

Però no. De llibres en tenia molts, i molts d'aquestos ja se'ls havia llegit. La seua distància de les terres era deguda a problemes familiars. Alguna cosa greu havia passat i ell es va voler desatendre de tot allò que el tenia unit a les terres.

A la ciutat és més fàcil passar els tragos dolents. Em va dir.

Ara estava allà. Tenia ganes de quedar-se, però la feina li ho impedia pel moment.

Em va preguntar alguns preus. La feina. Els canvis. La gent.

I el vaig convéncer. Vaja, jo crec que convençut ja estava. Simplement li ho vaig pintar del color que ell ho volia vore. Del verd més intens que hagués vist mai.

Això si, necessitaria una carro. Un bon carro, amb el seu ronsal per la cabeçada, una bona brida per les cavalleries, un bastet o selló per al llom de l'animal, les seues rodes ben fortes i a caminar. Amb el sol pegant de valent i les terres per treballar.